

SHAYX NIZOMIY GANJAVIY

Iqbolnoma

821.312.102-2

G^o 20

Shayx Nizomiy Ganjaviy

IQBOLNOMA

Asliyatdan
O'zbekiston xalq shoiri
Jamol Kamol
tarjimasi

Toshkent – 2017
“Extremum – press”

UO*K821.512.162-1
KBK 84(5Ozar)1
G 19

Nizomiy Ganjaviy Iqbolnoma. – T.: Extremum – press, 2017. - 330 b.

Loyiha rahbari

Samir ABBOSOV

O'zbekistondagi Haydar Aliyev nomidagi Ozarbayjon Madaniyat
Markazi rahbari

Mas'ul muharrir va so'zboshi muallifi:

Shuhrat SIROJIDDINOV

filologiya fanlari doktori, professor

Muharrir va nashrga tayyorlovchi:

Gulbahor ASHUROVA

filologiya fanlari nomzodi

Taqrizchilar:

Naim KARIMOV

filologiya fanlari doktori, professor

Boqijon TO'XLIYEV

filologiya fanlari doktori, professor

Dizayner:

Anar Mamedov

Ushbu tarjima adabiyotshunos olimlar Bahrom Sirius va Jabulqo Dodalishoev tomonidan tayyorlanib, 1984 yilda chop etilgan Dushanbe nashri asosida amalga oshirildi.

Jahon adabiyotining mumtoz namunalaridan bo'lgan mazkur asar Ozarbayjon Respublikasining O'zbekistondagi elchixonasi huzuridagi Haydar Aliyev nomidagi Ozarbayjon Madaniyat Markazi bilan hamkorlikda chop etildi.

ISBN 978-9943-4860-8-9

© «Extremum-press», 2017.

© O'zbekistondagi Haydar Aliyev
nomidagi Ozarbayjon Madaniyat Markazi, 2017.

Abdulla Qodiriy nomidagi

viloyat AKM

INV № 2023/32-34

SO'ZBOSHI

“EMAS OSON BU MAYDON ICHRA TURMOQ, NIZOMIY PANJASIG'A PANJA URMOQ...”

Shuhrat Sirojiddinov
Filologiya fanlari doktori, professor

Milliy adabiyotlarning taraqqiyoti ma'lum bir tadqiqot obyekti sifatida ko'zdan kechirilganda, kelib chiqish e'tibori bilan bir-biriga yaqin, qardosh xalqlar o'rtasida o'zaro adabiy ta'sir va aloqa muammolarining juda teran tarixiy ildizlarga molik ekanligi ayon bo'ladi. Ozarbayjon xalqining turli xalqlar bilan adabiy aloqalar tarixi qadim zamonlarga borib taqaladi.

Asrlar mobaynida davom etib kelgan urf-odat va an'analari, adabiyoti, falsafasi, me'morchiligi, musiqasi, san'ati, madaniyati, tarixi va tili jihatidan ozarbayjonliklar o'zbek xalqiga juda yaqindir. Ushbu xalqlarning bir-biriga yaqinlashtirgan umumiy va o'xshash jihatlari ularning tili, adabiyoti, madaniyatida hamisha ko'zga tashlanib turadi.

Nizomiy ijodi va adabiy ta'siri masalasi bu fikrimizning isbotidir. Sharqshunos olim E.E.Bertels ta'kidlaganidek, “Biz faqat Nizomiyga taqlid qilgan ijodkorlarning nomlarinigina sanasak ham, unda Yaqin Sharq xalqlarining butun tarixini sharh etishga to'g'ri keladi”¹. Chindan ham Nizomiy ijodi uzoq vaqt o'rta asr Sharq adabiyoti uchun namuna maktabi bo'lib keldi.

Nizomiyning badiiy merosi bilan tanish bo'lgan xalqlar orasida o'zbek xalqining faxr etmoqqa haqqi bor. Chunki xalqimiz ilk dafa Qutbning tarjimai orqali Nizomiyning “Xusrav va Shirin” dostoni bilan tanish bo'lgan. Bu esa o'rta asrlardayoq xalqlarimizning madaniy hayoti uchun alohida bir hodisa edi. Qutb Xorazmiy Nizomiyning “Xusrav va Shirin” dostonining umumiy nazmuniga

¹ Y.E.Bertels. Böyük Azərbaycan şairi Nizami: – Bakı, SSRI EA Azərbaycan filialının nəşri, 1940, səh. 144.

xalal etkazmasdan bir qator o'zgartishlar kiritdi va 1342 yilda "Xusrav va Shirin"ning dastlabki o'zbekcha variantini yaratdi. U ushbu asarga o'zbek xalqining hayoti va turmush tarzi, urf-odat va an'analarini aks ettiruvchi lavhalar ilova qilgan edi. Nizomiyni hurmat va muhabbat bilan esga olgan Qutb asar muqaddimasida shunday yozadi: "Men Nizomiy kabi so'zlarni ipga tizdim, bu tarjimani qozon kabi qaynab nihoyasiga yetkazdim. Nizomiyning bolidan halvo pishirdim"².

XIV asrning oxirlari va XV asrning boshlarida o'zbek shoirlaridan Haydar Xorazmiy Nizomiyning "Maxzanul-asror" asarini o'zbek tiliga tarjima etarkan, unga ijodiy yondashib, original bir asar yaratdi. O'zbek adabiyotshunoslari ushbu asarning 1409 – 1414 yillar oralig'ida tarjima qilinganini taxmin etganlar. Haydar Xorazmiy asar tarjimasiga mas'uliyat bilan yondashganini qayd etarkan, uning mazmuniga maftun bo'lib qolganini ta'kidlaydi. U asarning "Musannifning vasfil-holi" bobida bunday deb yozadi: "Men shayx Nizomiyning bolidan ushbu totli taomni tayyorladim. O'zimni uning yonida his etdim. Uning nafasi bilan nafas oldim, yuragi bilan his etdim, undan nur va ko'mak o'tindim, o'z xalqimga bilik bermak, la'l-javohirotni sochmak uchun qo'llarimni ochdim"³.

Ozarbayjon – o'zbek adabiy aloqalari tarixida Nizomiy Ganjaviy ijodi alohida o'rin egallaydi. Sharq adabiyotida uning asarlariga yozilgan yuzlab naziralar orasida Alisher Navoiyning asarlari o'z originalligi bilan ajralib turadi. U Nizomiyning adabiy ta'sirida yuksalgan va shuhrat topgan san'atkordir. Shuning uchun ham Nizomiy va Navoiyning ijodi alohida tadqiqotni talab etadigan mavzudir.

Navoiyning

Men ul, menki, to turk bedodidur.

² Ўзбек адабиёти. Биринчи том. ЎзССР Давлат бадий адабиёт нашриёти. – Тошкент, 1959. 118-бет.

Бу ҳақда қаранг: G'ulom Husayn Alievning "Ozarbayjon – o'zbek adabiy aloqalari (1920 – 1960)" mavzusidagi dissertatsiya. 10-20 betlar.

³ Бу ҳақда қаранг: G'ulom Husayn Alievning "Ozarbayjon – o'zbek adabiy aloqalari (1920 – 1960)" mavzusidagi dissertatsiya. 12-25 betlar.

Bu til bila to nazm bunyodidur,
Falak ko'rmadi men kabi nodire,
Nizomiy kabi nazm aro qodire.
Ne nazme der ersam meni dardnok
Ki, har harfi bo'lg'ay aning durri pok.
yetar tangridin oncha quvvat menga
Ki, bo'lmas bitirig'a fursat menga.

deganida ayni haqiqatni yozgan edi.

Ma'lumki . Nizomiyning asarlari Sharq adabiyoti rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Navoiy butun ijodi davomida Nizomiy san'atidan ilhom olganini, unga buyuk hurmat bilan qaraganini bayon etgan.

Navoiy "Farhod va Shirin" asarining muqaddimasida Nizomiydan atroflicha bahs etadi, uning dahosini olqishlaydi, u bilan yonma-yon turmoq g'oyat sharafli bir ish ekanligini ta'kidlaydi :

Emas oson bu maydon ichra turmoq,
Nizomiy panjasig'a panja urmoq.

Tutayki qildi o'z changini ranja,
Nekim urdi aning panjasig'a panja.

Kerak sher ollida ham sher jangi,
Agar sher o'lmasa, bori palangi.

Albatta, Navoiy buyuk sher edi. U o'z "Xamsa"si bilan Nizomiyga munosib javob bera oldi. Navoiy o'zidan ilgari yozilgan "Xamsa"lar haqida so'z yuritarkan. Nizomiyning "Xamsa"sinu juda yuksak baholab, "Nizomiyning "Xamsa"si o'z mundarijasi va ma'nosiga ko'ra shu qadar buyuk va salmoqdorki, uni o'lchamoq uchun lozim bo'ladigan tarozining har bir pallasi osmon qadar va har bir toshining og'irligi er kurrasi kabi" salmoqli ekanligini tushunamiz.

Navoiyning Nizomiyning "Maxzan ul-asror" asari ta'sirida "Hayrat ul-abror" va keyingi dostonlari ta'sirida "Layli va Majnun",

“Farhod va Shirin”, “Sab’ai sayyor” va “Saddi Iskandariy” asarlarini yaratgan. Navoiy Nizomiy “Xamsa”sining qurilishi va janrini aynan saqlab qolgan bo’lsa-da, dostonlarni o’z davrining muhim ijtimoiy muammolari bilan omuxtalashtirib yuborgan. Uning “Hayrat ul-abror” dostoni Nizomiyning “Maxzan ul-asror” asari kabi 20 ta maqolotdan (suhbatdan) iborat. U ham Nizomiy singari o’z asarini aruz vaznining “sari” bahrida yozgan. “Maxzan ul-asror”da “Birinchil xilvatning samarasi”, “Ikkinchi xilvat” va “Ikkinchi xilvatning samarasi” shaklida uch xilvat bo’lgani holda, “Hayrat ul-abror”da ham uch hayrat mavjud. “Hayrat ul-abror”ning g’oyaviy mazmuni ham “Maxzan ul-asror”ga yaqin turadi. Nizomiyning asarida tasvirlangan hodisalarda o’z davrining axloqiy me’yorlari o’z aksini topgan. Nizomiy insonlarni o’z sha’nini qadrlashga, zulmdan nafratlanishga, yaltoqlik va riyokorlikdan olis yurishga, shohlarni adolatga da’vat etadi. Nizomiy uchun insonlarning qaysi millatga mansubligining, qaysi dinga sig’inishining ahamiyati yo’q. Uning uchun inson qanday amallar sohibi ekanligi, jamiyat va odamiylik uchun qanday ish tutishi muhimdir. Inson adolati, aqlli, saxovatli va marhamatli bo’lsagina, qaysi millatga mansubligidan qat’i nazar, u yaxshi odamdir, aksincha, zolim, xasis va nomard bo’lsa, u, garchi tug’ma qarindosh bo’lsa ham, yomon odamdir... Nizomiy inson mas’uliyatini, uning hayotdagi vazifasini shunday tayin etadi:

Senki humo qushisan, sharaflil ish qil albat,
Oz e. oz so’zla, berma hyech kimsaga aziyat.
(“Maxzanul asror”dan)

Navoiy asarlarida ham ushbu masalalar o’z aksini topgan. U o’zi yashab turgan davrning o’ziga xos xususiyatlarini san’atkorona teran aks ettiradi. Navoiy ham Nizomiy kabi adolatsiz shohlarni, zulmkor siyosatchilarni, riyokorlarni tanqid qiladi, insonlarni mehnatsevarlikka, bilim egallashga, saxovatli bo’lishga chaqiradi.

Nizomiy Iskandarning ijtimoiy kelib chiqishi, tarbiyasi, tahsili, hukmdorligi, yurishlari, shon-shuhratga erishuvidan bahs etarkan, uni bir shoh, olim va payg’ambar kabi tasvirlayli.

Navoiy esa Iskandar haqida yaratilgan og’zaki va yozma adabiy rivoyatlarni ko’zdan kechirib chiqib, uning harbiy sarkardalik

mahoratini qalamga oladi. U, Nizomiydan farqli o'laroq, Iskandarni fantastik olamdanda ajratib olib, uni "payg'ambarlikdan xalos etadi", diniy mohiyat kasb etadigan jihatlarini tashlab, "ideal" afsonaviy obrazni bir qadar hayotiy lashtirib, faqatgina shoh va olim sifatida taqdim etadi.

Zero, Nizomiydan, Amir Xusravdan 200 – 300 yil keyin yashagan Navoiy, albatta, yangi davning g'oyaviy turmushi va tarixiy sharoiti san'atkor oldiga qo'yadigan yangi vazifalarni nazarga olmog'i lozim edi. Shuning uchun ham u "Saddi Iskandariy" da bu masalalarga katta o'rin ajratadi. Navoiy ushbu asarida o'zining ijtimoiy-siyosiy fikrlarini, falsafiy va axloqiy qarashlarini singdirib yuboradi. U davrning siyosiy arboblari oldiga muhim talablar qo'yib, Nizomiy singari ularni ham Iskandardan o'rnak olishga chaqiradi. Navoiy hukmdor bilan xalqning, hukmdor bilan saroyning, hukmdor bilan qo'shinning, hukmdor bilan faylasuflarning aloqasini "hokimiyatning zaruriy shartlari" deb hisoblarkan, barcha o'rta asr gumanistlari, shu jumladan o'z ustozlari Nizomiy bilan yakdil fikrga keladi.

Nizomiy "Xamsa"ning beshinchi dostoni "Iskandarnoma" bo'lib, u "Sharafnoma" va "Iqbolnoma" nomli ikki dostonidan iborat. "Sharafnoma" da shoir Iskandarning tug'ilishidan to No'shobani asirlikdan ozod etib, obi hayotni qidirob zulmatga kirishigacha bo'lgan voqyealarni tasvirlaydi. "Iqbolnoma" da esa Iskandarning turli soha olimlari bilan inson va koinot, obektiv borliq, ijtimoiy hayot, ilohiyot xususidagi savol-javoblari batafsil yoritilgan.⁴

"Iqbolnoma" "*Ollohga muiojot*", "*Payg'ambari akram, sallallohu alayhi vassallam vasfida*" qismlaridan so'ng "Dostonning yozilish sababi va yori do'stlar yodi" bobida hayot va o'lim, yoshlik va qarilik, vaqt va mehnat, so'zning qadri va so'z mashaqqatlari, fikr keskirliigi haqida falsafiy mushohalar yuritadi. Dostonning yozilishi tafsilotlari haqida ogoh etadi:

...Bu yangi sahifaga so'z kerak andoq.

⁴ Bu haqda karant: Xomidjon Xomidiy. Ganjalik Daqo. "Iqbolnoma"ning Jonibek Subxon tarjimasiqa suzboishi.–T.: "ART FLEX" nashrieti, 2009 ij. 3-8-betlar.

Ki bo'lsin pokiza dur kabi porloq,
Fikr o'tkir bo'lsin, uchqur mukammal,
Keskir qilichni ham sindirsin o'shal...
Shoir osonlikcha she'rga yetishmas,
Har gal tosh bag'ridin gavhar olur, bas...

“Iqbolnoma” ni o'qish asnosida kitobxon toshlar bag'ridan so'z va hikmat gavharlarini terishi mumkin.

Shoh Iskandarning turli soha olimlari bilan inson va koinot, obyektiv borliq, ijtimoiy hayot, ilohiyot xususidagi savol-javoblari batafsil yoritilgan. Iskandar yetti faylasuf: Balinos, Suqrot, Arastu, Falotun, Volisu Farfuriyus, Ruhulqudus va Hirmisi valiyilar bilan olamning yaratilishi va turli mavzularda majlislar tuzadi. Albatta, haqiqiy olim va faylasuflar davrasi ilm nuri bilan charog'on bo'ladi. Ularning davrasini adib shunday ta'riflaydi:

yetti pargor edi shoh tegrasida,
Ul esa nuqtadek, eng o'rtasida.
Ajab davra edi, shu kuchli, porloq,
Kibrdan xoliyu bodadin yiroq...

Shuningdek, adib dostonning “Har ishda me'yorga rioya qilish zarurati” bobida obrazli tashbehdan foydalanganki, Jamol Kamol tarjimasida ham bu nihoyatda o'rniga tushgan:

Yiroq bo'lsa aqlu donishdan saho,
Teshik tog'oradek chiqarar sado.
Kishi gar me'yorga amal etgusi,
Hisobda sanog'i mingga yetgusi...

E'tiboringizga havola etilayotgan “Iqbolnoma” Shayx Nizomiy Ganjaviy “Xamsa”sining beshinchi dostoni bo'lmish “Iskandarnoma”ning ikkinchi kitobi, shoir ijodining durdonasidir.

“Iqbolnoma”da Jahongirning ulug' faylasuflar bilan suhbatlari, payg'ambarlik maqomiga yetib, g'arbu sharq, janubu shimol mintaqalariga sayohatlari va kutilmaganda vafot etgani qalamga olinib, Nizomiy shular vositasida o'zining umr xulosalarini bayon etadi. hayot va mamot, aql va iymon, jamiyat va adolat kabi umumbashariy masalalar ustida muhokama, mushohada yuritadi.

Hikoyatu rivoyatlar zanjirdek tizib tashlangan bu kitob – noyob hikmatlar xazinasi. buyuk pandnomadir.

Bundan bir yarim yil oldin Toshkentda faoliyat ko'rsatayotgan Haydar Aliev nomidagi Ozarbayjon madaniyat markazi rahbari Samir Abbasov bilan shoir – tarjimon Jamol Kamol o'rtasida Nizomiy Ganjaviy "Xamsa"sini o'zbek tiliga o'g'irish hususida shartnoma imzolangan edi. Buning natijasi o'laroq, bultur "Maxzanul asror", bu yil "Layli va Majnun" dostonlari chop etildi. "Iqbolnoma" nashrga tayyor. "Sharafnoma" tarjima etilmoqda. Oldinda o'zbekcha jaranglashini kutayotgan "Xusrav va Shirin", "yetti go'zal" dostonlari...

Nizomiy "Xamsa"sining o'zbek tiliga tarjima etilayotgani Ozarbayjon adabiy jamoatchiligini behad quvontirdi. Haydar Aliev nomidagi Ozarbayjon madaniyat markazi va Ozarbayjon milliy majlisi Fan, ta'lim, iadaniyat va adabiyot qo'mitasining tashabbusi bilan tashkil etilgan "Ozarbayjon - o'zbek adabiy aloqalari" loyahasini amalga oshirish uchun shoirni Bakuga, ijodiy safarga taklif etishdi. Jahon adabiyotining buyuk durdonasi sanalmish, Nizomiy qalamiga mansub "Xamsa"ning o'zbek tiliga o'g'irilishi Respublikamiz madaniy hayotida katta voqyea bo'lishi shubhasiz. Qardosh Ozarbayjon diyorida o'zbek shoiriga ko'rsatilgan sevgi, ehtiromda ham ana shu shukuh yarqirab ko'zga tashlandi. Men ana shu mashaqqatli, ammo sharaflı yo'lda shoir – tarjimonga mustahkam sog'lik, kuch – g'ayrat tilayman. Nizomiyning qutlug' ruhi madadkor bo'lib, "Xamsa" tarjiması nihoyasiga yetsin! Xalqlarimiz o'rtasidagi azaliy qardoshlik. do'stlik-birodarligimiz gullab yashnayversin!

E'tiboringizga havola etilayotgan "Iqbolnoma" Shayx Nizomiy Ganjaviy "Xamsa"sining beshinchi dostoni bo'lmish "Iskandarnoma"ning ikkinchi kitobi, shoir ijodining durdonasidir.

"Iskandarnoma"ning birinchi kitobi "Sharafnoma"da Iskandarning tug'iliishi, voyaga yetishi, ilm olishi, Eron, Xitoy va Hindiston ustiga yurishlari tasvir etilsa, "Iqbolnoma"da Jahongirning ulug' faylasuflar ila suhbatlari, payg'ambarlik maqomiga yetib, g'arbu sharq, janubu shimol mintaqalariga sayohatlari va kutilmaganda vafot etgani qalamga olinib, Nizomiy shular vositasida o'zining umr xulosalarini bayon etadi, hayot va mamot, aql va iymon, jamiyat va adolat kabi umumbashariy masalalar ustida muhokama, mushohada yuritadi.

Hikoyatu rivoyatlar zanjirdek tizib tashlangan bu kitob – noyob hikmatlar xazinasi, buyuk pandnomadir. O'qigan darmonda, o'qimagan armonda!

Debocha
Yaratgan Rahmonu Rahim nomi ila

Aqlu xirad qayda ganj etsa padid⁵
Uni Xudo nomi-la aylar kalit.

Xudoyi xiradbaxsh u oqilnavoz
Xiradsizlarga ham o'zi chorasoz.

Tili tugiklarni u go'yo qilur,
Notavon jonlarni tavono qilur.

Nihon-oshkoro, ichu tashda chun
Aqlga u rahbar erur, rahnamun.

5 Shu olam qasrini shaylagan o'sha,
Shiftini muzayyan aylagan o'sha.

Gar aqlga bilmoq uni noguzir,
Buyukligi, donoligi dilpazir.

Hukmi oshkoro, hikmati nihon,
Ta'ritini etmoqqa til notavon.

Bandasi toatin tamanno etar,
Tirik ham, o'lik ham tavallo etar.

Har neki bor ersa, borliq jumlası
Uning ipga tizgan gavhar donasi.

10 Vujudi yakkadir, ikkilikdin pok,
Na obu otashdir, na havo, na xok.

⁵Padid etmak – oshkor, ayon aylamak.

Yaratmish yetti qat tilsimni butkul,
Ofarin Ungakim, yaratguvchi UI!

Agarchi mavjudot muhtoji uning,
Yo`qdir kimsaga ehtiyoji uning.

Vale yetishmoqqa Unga roh emas,
Xiradmand bu shevadin ogoh emas.

Makonin ko`kda deb bilsang mabodo.
Uning ta`zimida yer qolur tanho.

15 Makonin yerda deb xayol aylasang,
Samo ahliga ul bo`lurmi pisand?

Zoti sifotidin so`ylagan zamon,
Pastu balandda deb aylama gumon.

Qudratin aytihga so`zu suxan yo`q,
Qudrati oldida pastu baland yo`q.

Har ne pastu baland bor esa tayin,
Uning farmoniga egishar bo`yin.

Biriga falakdin berur borgoh,
Biriga zaminda tayin etur Shoh.

20 Birining ko`ngliga yoqarkan chiroq,
Birining ko`ksiga chekar dardu dog`.

Har necha ziyod ham oldida andak,
Buyuklik, kichiklik nazdida birdak.

Nazdida tog` nima, ne emishdir xas,
Amrida tiriklik, o`lim har nafas.

Tuproqqa tilni kim baxsh eta olur?
Kim suv uzra chizib, naqsh eta olur?

Tuproqdin odamni yaratdi qandoq.
Suv uzra suratni kim solar mundoq?

25 U – qorongʻu yoʻlni etguvchi ravshan,
Yopiq eshiklarni lang ochguvchi ham.

Mavjud har narsaga oʻzidir hokim.
Harakatdamidir u narsa, sokin.

U bois tanumand jumla koinot⁶
Tirik mavjudotga U bermish hayot.

Butun berliq Undan nom olmish tamom,
U tugal, boshqalar esa notamom...

Munojot

Xudoyo, bandaga oʻzing dastgir,
Bandasi Xudosiz qayga ham borur?

30 Ey borni yaratgan, boʻlguvchini ham,
Shu tuproqzodaga Oʻzing et karam!

Mehnat, mashaq qatimni oz aylagil,
Meni tashvishlardin xalos aylagil.

Har ne murodimdin oʻzingsen murod,
Hamisha kutgaymen oʻzingdin murod.

Koʻngilki, safosi har lahza Sendin.
Vahmi yoʻqdir uning charxu nujumdin.

⁶Tanumand - qudratli, azamat.

- Sen borsen, u charxu nujumdin ne bok.
Osmon ham zamindek huzuringda xok.
- 35 Jahonni yaratding chu xurram sirisht,
Nega yana havola etding bihisht?
- Bundan-da yaxshi roq bo'lurmi manzar.
Yaxshiroq dedingki, yaxshidir o'shal.
- O'shal ravzani aylagil joyimiz,
Yomonlikdin arit fikru ro'yimiz.
- Bir chora bilmasmen, bilmagay bir kas.
Etgil choramizni, sen bilursen, bas.
- Har kimsada umid o'zingdin. Xo'jam.
Qorong'ulikda ham, yorug'likda ham.
- 40 Bog'ingdin bir meva uzgali shu on
Tazarru aylagay eshikda inson.
- Yo'q menda jasorat, yo'qdir majolim.
Uni ber, buni ber deyishga holim.
- Agarchi kimsadin so'rarmen madad,
Sening berganingni olurmen faqat.
- Mustag'niysen, har neki rohingdadir,
Niyozmandlik hama dargohingdadir.
- Farishtamni devmardum aylama,
Charrishtamni yo'linda gum aylama.
- 45 Oshnolik eshigin ochding qarshima,
Begonalik kulin sochma boshima.

Ko'zimni nuringga to'ldir, Huvvu Hay,
To begona ko'zdin ziyon yetmagay.

Parvonayi nuri charog'ing o'zim,
Oshufta qush, bulbuli bog'ing o'zim.

Men sari kichik deb boqmagil zinhor,
Buyuk etgil, Xo'jam, buyukliging bor!

Zarramen, ko'zlarga ko'rinmasman hech,
Va lekin tal'ating bag'ishlaydi kuch.

50 Sening himmating-la padid o'lmisham⁷
 Ganjlar eshigiga kalit o'lmisham.

Eski hikoyatni yakun ayladim,
Yangi hikoyatga ko'ngil boyladim.

Avvalda qadamim qo'llading O'zing,
Oxirda qadamim yo'llagil O'zing.

Shu qaro tuproqqa bergil safolik,
Ko'ray yo'llarimda men ro'shnolik.

Tangu tor dunyodin kechib bebadal,
Rizoliging tilab yo'l bosay jadal.

55 Ishim barorini bergil dam sayin,
 Shukronamdin o'zing xushnud bo'l keyin.

To xushnudlik ila bosh urib senga,
E'tay men itoat Payg'ambarimga...

⁷Padid o'lmisham – paydo bo'ldim.

Payg'ambari akram, sallallohu alayhi vassalam vasfida

Muhammad etmayin da'vo taxtu toj,
Shamshir ila oldi shohlardın xiroj.

Yanglish aytdim, sohibi baxt erdi Ul,
Sohibi toj, sohibi taxt erdi Ul.

Tani – mahrami taxti aflok edi,
Boshi – sohibi toji lavlok edi.

60 Farishta siyrat edi, ezidshunos,
Har nechakim shukronasin etsa, oz.

Bihishti xurramga bizni yo'lladi,
Do'zax azobidin xalos ayladi.

Damidin yorishib jumla koinot,
O'zi u zulmat ichra obi hayot.

Ko'k toqidin oshib o'tmasa unda,
Kim parda ochardi ro'yi zaminda?

Ruhoniyat otin yeldirgan o'sha,
Bizga Arshdin sovg'a keltirgan o'sha.

65 Tuproqdir boshimiz ko'yida uning,
Arzimas boshida mo'yiga uning.

Bizdan javr chekdi, rohat etib baxsh,
Kechalar charog' u kunduzi Quyosh.

Siniq ko'ngillarga shifo ul faqat,
Gunohimiz aylaguvchi shafokat.

Jumla sarvarlarning sarvari erdi,
Barcha payg'ambarlar afzali erdi.

Jannatdin tuproqqa quvildi Odam,
U qo'ydi tuproqdin jannatga qadam.

70 Yusuf oydek to'lib Shohdin chiqdi gar,
U kelib, oyni ham etdi munavvar.

Xizr kechgan esa obi hayvondin,
Muhammad kecholdi chashmayi jondin.

Agar nahang baliq Yunusni yutmish,
Unga nahang, ilon sajdalar etmish.

Dovuddin qolmishdir bir sovut yodgor,
Muhammad yodgori yuz sovutcha bor.

Gar Sulaymon taxtin ko'tarmishdi yel,
Boshiga ko'tardi Muhammadni el.

75 Agar Muso torami Turdin edi⁸,
Muhammadning chodiri nurdin edi.

Gar Iso beshigi uchmishdi tikka,
Muhammadning o'zi yuksaldi ko'kka.

Dunyoyoda har necha charog' ersa ul,
Ey Nabiy, nuringdin munavvar erur.

Ajab chashmadirsan, suvi toza, pok,
Yuvildi u suvdin tamom ro'yi xok.

⁸Topam – shiypon.

Zamin xok edi, bo yi tibi o'zing,
Jahon dardman edi, tabibi o'zing.

80 Tabibsanki, qo'lingda tashxis-bayon,
Hukmi Xudo erur ul dori-darmon.

Zamin ahli ko'z nurisen, xandasi,
Samo ahli joni, navozandasi.

Sururi suxan sikkayi noming ul,
Baqoyi abad jur'ayi joming ul.

Jomingdin bir yutum ichar bo'lsa mard,
Umrhod ko'rmas ul alam, dog'u dard.

Bir yutum menga ham nasib aylagil,
Shifoying jonga, ey tabib, aylagil...

Dostonning yuzilish sababi va yoru do'stlar yodi

85 Gardishi davronki tinmay aylanur,
Har gal yangi ustoz talab etar ul.

Eski ohanglarni istisno etar,
Yangi ohanglarni tamanno etar.

Qo'g'irchoqboz kabi aylab kirdikor.
Chiqarur pardadin yangi bir nigor.

Bir muddat ul paykar-la afsun qilur,
Xaloyiqni o'ziga maftun qilur.

Ul paykar keksayib, singan zamoni,
Qo'liga olgay ul yangi siymoni.

- 90 Xuddi shundoq soʻz sohiblari yalang,
Eski ziynatlarga berar yangi rang.
- Yangi zamon yetib, ul sohib qalam
Oʻzga bir chinorni oʻstirar baland.
- Gavhari qolarkan nur, tovlanishdan,
Oʻzga bir gavharni chiqarar toshdan.
- Bizning sanamni ham har paykarshunos
Yangi parivashga aylagay qiyos.
- Toza boʻlmasaydi tarovatda ul,
Yangi soʻz deyishim boʻlardi mushkil.
- 95 Uchqur tulpor edim bir zamon men ham,
Mehnat-mashaqqatlar quritdi sillam.
- Ganj yoʻq ki, yoʻqsa unda toshim mening,
Darigʻo, qayda yashnoq yoshim mening.
- Yoshlik – uchqur bedov, uchar havasda,
Qarilik – qari ot, horgʻindir, xasta.
- Koʻrada oyina etilsa ravshan,
Sinsa, sinigʻidin yasalur javshan
- Koʻngilki, soʻz sanʼatiga yor erur.
Turfa navolarni kuylaguvchi ul.
- 100 Ilgari men tushib, soʻz ummonidin
Injular terardim yurak qonidin.
- Bulbulim bor edi koʻngilda pinhon,
Menga sirli soʻzlar soʻylardi har on.

Bugun bulbulginam jin qoldi, xomush,
Sirlı so'zlarini etdi faromush.

Meni tinglaguvchi, anglaguvchi ham
Qolmadi dunyoda, bo'ldilar adam.

Ul shoh arslonki tuproqqa kirdi,
So'zimni men kinga so'ylayin endi?

105 Agar shoh davlati etsaydi yorlik,
Etardi yana bir toza guftorlik.

Bo'lib holim dunyo zahmatidin tang,
Tanimdin kuch ketdi, yuzlarimdin rang.

Fikru andishalar tegranni oldi,
Tun yetib, ko'zimdin uyqu yo'qoldi.

Kecham ko'nglim kabi nursiz, zimziyo,
Yo'lim qil singari ingichkadir, oh!

Tun aro yo'l bosib yurgaymen nechuk?
Yo'lim da Shoh ersa, ko'rgaymen nechuk?

110 Falak dunyo uzra base chekdi nil,
Posboning boshiga oyoq bosdi pil.

Falakda bir ohu zuhur etdi chun,
Shu zamin ustiga yog'dirdi mushkin.

Na sham parvonadin emishdi ayro,
Na parvona nurga etardi parvo.

Tun aro boshimga tutashib dardim,
Oq qog'oz betiga qaro chekardim.

- G'avvosdek dengizga botar edim men,
Dur terib, qay birin otar edim men.
- 115 Tunning fursatidin o'tib birmuncha,
Hali oppoq tongda bor edi ancha.
- Falak yo'l bosardi ohista, mudroq,
Saharxez xo'rozlar erdilar uxloq.
- Tunning nafasini chekib har nafas,
Men unda to'qirdim yetti rang atlas.
- Lojuvard ul xumdin Masiho tariyq,
Goh moviy olardim, gohida sariq.
- Boshimda bir madadkorim bor edi,
Valine'matim ul zamon yor edi.
- 120 Imodi Xo'yi xojayi arjmand
Tufayli qomatim edi sarbaland.
- Jahonga teng edi unda saxovat,
Ki unga bermishdi dur ila ziyinat.
- Bu ko'hna dunyoda ko'rmadim andoq
Kishikim o'zi ham, so'zi ham porloq.
- Mushitariyni ko'rib unda, alqissa,
Utorud olardi muhriga nusxa.
- Toleim pastligi tufayli jahon
O'shal jannatimni ayladi pinhon.
- 125 Toleim tugunli, payopay g'anim,
Na bir munisim bor, na bir hamdamim.

Necha chaqaloqni yo'rgaklar momo,
Necha meva berar bir daraxt xurmo?

Men tun aro uyg'oq, tark etib rohat,
Suzardim, dengizim moviy, lojuvard.

Kecha kecha emas, Shohdir hoynahoy,
G'arq bo'lmish qa'riga Quyosh bilan Oy.

Kecha zulmatiga yo'qdi nihoya,
Nurga to'hmat etib turardi soya.

130 Shohning davlatidin qo'limda kamand,
Go'zal ohularni ovlar edim man.

To'rimni daryoga solib har da'ʼa,
Baliqlar ovlardim men turfa-turfa.

Shohning toleiga boylabon rasad,
So'z boshladim andoq xayrli fursat.

Keyin uni Shohga peshkash aylagum,
Tasvirini chinu habash aylagum.

Manzilga yetkazdim safar anjomim,
Garov aylab anga subh ila shomim.

135 O'sha vahshatobod, mashaqqat tuni
Shoh davlati tutdi qo'lindin meni.

Guhar izlardi tешa, konga yetdi.
Ko'ngil dardu g'ami poyonga yetdi.

Zarrin chodirini ko'tardi oftob,
Tog' u toshlar uzra tashladi tanob

Mashaqqat ortidin o'shal tun aro
Bazm tuzdim o'zimga gulgun safo.

Bir go'sha tanladim, ko'ngil matlabi,
Taxt yasatdim unda sultonlar kabi.

140

Bisot tartibin yangi nav ayladim,
Fikru andishani peshrav ayladim.

Mayu nuqlu rayhon menga hamnafas,
Zabonu zamirim suxan erdi. bas.

May boshimni sarxush aylagan zamon,
So'zim saxovatga tutashdi hamon.

Bulut gurros solib boshimda baland,
Yog'dirdi gavharin saxovat bilan.

Dilim otash -u toleim sher edi.
Tilim shunda misoli shamshir edi.

145

Jasorat botirga yarashgay juda,
Olov oldida ham, arslon oldida.

Bir ildizdin kelur olov, arslon,
Domu daddin ne ersa, bermas omon.

Toleim yor bo'lib, ko'kdin bu safar
Zuhro soz tushirdi. Mushtariy daftar.

So'zdin zebu zavar sochgaymen yana,
Hikmatlar eshigin ochgaymen yana.

Gavharim jahonga aylagum nisor,
Ki unga shoh kabi xaridorim bor.

- 150 Kon izladim ko'ngi: baland-pastidin,
Ganj-xazina topdim tuproq ostidin.
- Uzoqqa bormagay uydirma, yolg'on,
Oltin ne, olov ne, bo'lgusi ayon.
- Oq rangdin lojuvard yasab har dami,
Bitirdim naqd etib "Sharafnoma"ni.
- Yana keldi ul nazmi chiniytaroz,
Qara, qaylargacha etar turktoz...
- Nima ekan edim, nimalar undi,
Siniq, shikastani tuzatgay endi.
- 155 Necha yillar kechdi, bir gavharparast,
Bu yanglig' gavharga urolmadi dast.
- Gavharfurush keldi, ilkida gavhar,
Kim olgay deb anga xaridor izlar.
- Shoh buyurdi: bunyod et bog'u chaman,
Sarv orasta ayla, yashnat yosuman.
- Mayl etdi chun ul shohi ravshanzamir,
Bo'ldim uning amriga farmonpazir.
- Sarv o'stirdim, o'ylaki sarvi chaman,
Boqib husniga may ichar anjuman.
- 160 Bu yangi safhaga so'z kerak andoq,
Ki bo'lsin pokiza dur kabi porloq.
- Fikr o'tkir bo'lsin, uchqur, mukammal,
Keskir qilichni ham sindirsin o'shal.

Kimsaki aytgani quruq soʻz durur,
Undaylarga sheʻr aytish oson erur.

Shoir osonlikcha sheʻrga yetishmas,
Har gal tosh bagʻridin gavhar olur. bas.

Tushdim shu xayollar ila taloshga,
Koʻnglimning otashi tutashdi boshga.

165 Andoqki boshimni chulgʻadi tutun,
Tanimni ham chulgʻab oldi bus-butun.

Bu goʻzal kelinni shaylashga faqat
Menga sabr bersin, podshoga toqat.

Sen soʻzni koʻrgil, ne manzilga yetgay,
Men nelar deyman, ul qaylarga ketgay?

Bilmasmen. sehri soʻzlarki. aniq,
Bobulchoq qaʻridin chiqar ne tariyq?

Kim bermish Zuhroga chunon jodu, sir.
Chalgʻusi Horutni aylamish asir?

Soʻzim sehri Etmish Zardushtni bandi,
Ki andin Zandning ham otashi soʻndi.

Soʻzim dur qatrasin daryoga eltsin,
Magar xurmo yigʻib. Basroga eltsin.

Bulutdurmen. serob boʻlib olti yoq.
Mening jigarimdin suv ichar ofoq.

Barcha maysa-giyoh suv ichar mendin,
Koʻkatlar yashildir yomgʻirlarimdin.

- Ulki nurdan koʻrar soyadek ziyon,
Oʻzini bir chetga olar begumon.
- 175 Icharlar gar fayzim bulogʻidin suv,
Men tufayli yoʻqdir koʻzlarda uyqu.
- Mening madadimdin surarlar xoma,
Mening soʻzlarimdin bitarlar noma.
- Men bu fayzga noil ayladim oʻzni.
Ki boshqa chashmaga tikmagum koʻzni.
- Xilvatda aritdim men poʻlatdin zang,
Dedim mino olsin base laʼlirang.
- Oyinani etdim chunon tobnok.
Yuzi pok boʻldikim, oʻzi boʻldi pok.
- 180 Magar bilmasmisen. ey shirin nigor.
Netib rumiylardin olinur hisor?⁹
- Riyozat chekmayin yoʻlda. ne tariyq
Ganju xazinaga toparsen kalit?
- Masal bor azaldin insonlar aro,
Vayronadin tutun chiqmagay aslo.
- Tunda uyquda gar alam. bedodlik,
Kunduzing xush kechar. yurakda shodlik.
- Ne qoʻrquvlar solar ruhingga tugun,
Shaʼniga Shukrona aytasen bir kun.

⁹Hisor – qalʼa.

- 185 Dunyo da'vo, dumoqqa ketdi to'lib,
Qo'rqaman maydonda qon to'karman deb.
- Saratonda magar ko'p yog'sa yomg'ir.
Iqlim salqin tortib, havolar sovir.
- Havo yomg'irlarga to'larkan shu tob,
Rutubatni yengib o'tolmas oflob.
- Kuz kelgach, yaproqlar yotar sarg'ayib,
Ellar endi esma yoqimli, latif.
- Namlik, rutubatdin qo'zg'alur vabo,
Nafaslar bo'g'ilar, yetishmas havo.
- 190 Shu onda dardingga davo bo'lur ul,
Gulxanda ud, sandal yoqilsa gur-gur.
- Ud voqarmen shohning bazmida men ham,
Negaki, boshqa ish kelmas uo'lindan.
- Xudo bandalikka yaratmish meni.
Ado etolmasman bundan o'zgani.
- Yaxshi -yomon kunda idrokli har kas,
Falakning amridin bo'yin tovlamas.
- Murosa aylagan murodga yetar,
Bo'yin tovlaganni falak xor etar.
- 195 Jahon ko'tarmaydi bashar nozini,
Sozandalar kabi chalmas sozini.
- Sozga ip taqqaning ko'rgani zamon,
Qo'l cho'zar toringni uzgali homon.

Ikki xil qurt bordir, ishi, hunari
Suv ila olovdek tamom teskari.

Biri xirmon etsam deydi ipakni,
Biri qiyratadi, yeydi ipakni.

Ikki xil asal bor asalxonada.
Misolini ko'rsamu parvonada.

200 Biri asal tashar uyga har kuni.
Biri esa o'g'rincha yeydi uni.

Arikim uyiga asal keltirur,
Asalxo'rdin yuz bora afzal erur.

Ajal boshing uza kelmasdan burun.
Qirg'ovul singari qichqir jigaxun.

Ta'magir dunyodin ne tilarsen kom.
Goh kuydirar seni, gohi qo'yar xom.

Qiynasa, ko'ksingda dardlaring yoniq.
Magar qiynamasa, xomdirsan, sovuq.

205 Falak yetti boshli ajdaho, inon,
Panja urar bo'lsa, qutulmoq qayon?

Tosu g'alvir erur huzuringda rost,
Sen – bir g'alvir tuproq, falak – qonli tos.

Boshingga tosidin suv to'ksa ofoq,
Sen g'alvirdin sochg'il ustiga tuproq.

Tuproq va suv bo'lgan joyda muqarrar.
Tos kerakdir, g'alvir-da lozim bo'lar.

- Fusungar xumdir bu xumi nilgun,
Yuz turfa rang ila sehr aylar, fusun.
- 210 Bir jodugar xumga minib olsa gar.
Bir dema, bo'lur ul yuz ming jodugar.
- Falak hisobiga uraverma dast,
Ki pasti balanddir, balandidir past.
- Goh ostimiz, goho ustimizda ul,
Magar ostu ust deb atagan ma'qul.
- Osmon-la talashmoq behuda, abas,
U bir kinsa ila hamohang emas.
- Falak qo'g'irchoqboz, qara, tinmayin
Shu to'rt devor aro ko'rsatar o'yin.
- 215 Birevning boshini ko'tarar baland,
Keyin solar uning bo'yniga kamand.
- Tulkidek qirmizi kuloh kiydirar,
Qora ko'ppaklarga so'ngra yedirar.
- Shu yo'l to'rt ustida joylashib atay,
Moldek qorin solib yuramiz tokay?
- To'rt bolish qayg'udin qutilgan zamon,
Dunyodan osuda bo'lurmiz tamom.¹⁰
- Ikki eshiklidir bu ko'hna rabot,
Biri yerga, biri qabrga kushod.

¹⁰To'rt bolish – to'rt unsur. Ya'ni tuproq, havo, suv va olov ma'nosida.

- 220 Bu eshikdin kirib, chiqarlar undan,
Ketganlar hech biri qaytib kelmagan.
- Badbaxtdir ul kimsa, qor kabi tushib,
So'ngra ul lahadda qolgay uvishib.
- Baxtlidir jonini topshirgan kimsa,
Bir damda tug'ilib, bir damda o'lsa.
- Ne yozuq insonga, nechuk matlabi,
Necha tunlar yonib, so'nsa sham kabi.
- Kishi kim kemada sayrni istar,
Daryoda suzishni o'rgansin avval.
- 225 Ko'rmaysanmi, baliq dengizlar aro
Qoru yomg'irlarga aylamas parvo.
- Sahroda yo'lchiga ot kerak uchqur,
Yolg'iz yaroq ila qayga borar ul?
- Jahon makru fandir, o'shal ko'rganing
Goh obro'ying to'kar, goh qonim mening.
- Falak dardu dog'lar ila, vo darig',
Aylar rangimizni goh ko'k, goh sariq.
- Bu yo'lda ko'p navolar chalgay kishi,
Magar pastu balandni bilgay kishi.
- 230 Yo'lda rahnamosiz yurmasman aslo,
Yo'l boshidadirman, qani rahnamo?
- Magar hozir bo'lur boshimda ajal,
Dunyodin umidim uzganim mahal.

G'afolat sipoh tortib kelarkan ildam,
Boshimni bo'lishga qo'yarmen u dam.

Xayol badar bo'lib, uyqu qolur tek,
Hayotim ko'rinar bir afsonadek.

Bu qanot manzilga eltgaymikin, hay?
Bu oyoq eshikka yetgaymikin, hay?

235 Agar keksadirman, magar navqiron,
Bu chorsudin menga qutilmoq gumon.

Magar keksalikni solsam aroga.
Yos-yalanglar boqmasmen beravoga.

Agar navqironlik da'vo aylasam,
Meni uyaltirar egilgan jussam.

Vaxshisi keksami, yosimi, men ayab,
Muomala etay holiga qarab.

Men tugun yecharkan bu yo'lda, zinhor
Do'stu yoronlarga yetmagay ozor...

Har ishda me'yorga rioya qilish zarurati

240 Dengiz to'lqin uza to'lqin urib ul.
Sadatidin chiqarur toza-toza dur.

Bulut ko'k sahnida ko'zni yoshlagay.
Zamin oftobga soya tashlagay...

Yana davlat menga yetishdi bir bor,
Yana ko'ngil qushim bo'ldi so'zga yor.

Tunim o'tdi, ravshan kunduzim yetib,
Subhi sodiq keldi umidvor etib.

Saharlab yangidin uyg'ondi baxtim,
Ko'ngil shodligi-la so'z bo'ldi naqdim.

245 Magar davlat tutsa ilkingga kalit,
Qora toshdin gavhar chiqar, marvarid.

Ro'zgordir umringda barcha kunga nom,
Ul biri don esa, bul birisi dom.

Olam pargorini yurituvchi Zot
So'z mulkini menga ayladi bisot.

Bir kun ketar bo'lsam shu jahondin zud,
Kimga qolgay unda bu kishvar, bu yurt?

Men shahar tiklasam, iqbol bo'lsa yor,
Kim bo'lur haharga sohib, Shahriyor?

250 Xirad deydiki, Shahriyor bo'lgusi,
Ulki, har diyorda baland obro'si.

Saxovat bobida ul yakto bo'lur,
Jahonbaxsh u odil, behamto bo'lur.

Chumoliga berur chumoli xosin,
Filga ehson etar filning g'izosin.

U hamkorlik etib, mastlik aylamas,
Qalam chekarda xomdastlik aylamas.

Filga qumursqa taomin bermagay,
Pashshaga Jabroil nomin bermagay.

- 255 Necha podsholarki. qator, bob-bob.
 Me'yorni bilmasdan bo'ldilar xarob
- Bosh-oyoq farqini bilmay o'tdilar,
 Tojlarin mast-alast qo'yib ketdilar.
- Buyuk ozroq olib, kichik oldi mo'l,
 Buyuklar shu kuhin kamaytirdi bul.
- Yiroq bo'lsa aqlu donishdin saxo,
 Teshik tog'oradek chiqarur sado.
- Kishi gar me'yorga amal etgusi,
 Hisobda sanog'i mingga yetgusi.
- 260 Matoh tanlaganda shundoq tanlaki.
 Tashigan hammolni ezmasin yuki.
- Shahzodani ustun qo'ymagil shohdin.
 Sheruya o'ldirdi Parvezni andin.
- Arra solma kekxa daraxtni qiynab.
 Toju taxtsiz qoldi Zahhok ul sabab.
- Jahondor Quyoshdir, bulut har kuni,
 Me'yorida bersin olovni, suvni.
- Dengizga yetganda socha olsin dur,
 La'lu yoqut bersin tog'u toshga ul.
- 265 Har joyda aylasin himmatin baland,
 Elni quvontirsin saxovat bilan.
- Shu kurki, shohimiz dono ul qadar,
 Ki har dam noz olib, navozish sotar.

Yuksak tog'din o'shal somon-cho'pgacha,
Qadrini bilar ul, qiymati necha.

Bilar har kimsada nechuk layoqat,
Layoqatin bilib, aylar saxovat.

Kamdir yuz karra ham tahsin o'qilsa,
Chunki teng bo'lolmas unga bir kimsa.

270 Mendin necha kimsa so'rdi nomani,
Lekin ado etdim nomiga ani.

Agarchi necha bir shohlarni ko'rdim,
Undan o'zgasini tortmadi ko'nglim.

Necha boshlar ko'rdim, aqlsiz. johil.
Begunoh boshlarni kesmishlar nuqul.

Eshikda da'voyu xona ship-shiydom,
Dasturxon yozig'liq, ko'rinmas taom.

Bari olib sotar, tujjor tabiat.
Zulukdek qon so'rib, etarlar rohat.

275 Bir shoda la'l ko'rdim vale, misli nur,
Dengiz aro durdek yarqirab turur.

Xaridori podsho esa, arjmand.
So'zimning bahosi bo'lmasmi baland?

Mahmud maqtovi

Eshitdim, shu yashil zamin ustida,
Bir oq xo'roz yasharmish arsh ostida.

U tongda qu-qulab qichqirgan asno,
Erdagi xo'rozlar berarmish sado.

O'sha arsh xo'rozi menman begumon.
Har sahar qichqirib, solurmen suron.

280 Mening ovozingga bo'lib jo'rovoz,
Shahar xo'rozlari berurlar ovoz.

Ey Nizomiy, ochgil xazinangni. hay.
Ganjaga yopishib yashaysan tokay?

Ovlagan ovingni chiqargil bu dam,
Ganj esa ilkingda, ko'rsat uni ham.

Magarki yor bo'lib baxting ul sabab.
Jahonni to'ldirsa nurga, ne ajab.

Urding oltiniga shohning sikkasin,
Chiqib minbar uza, o'qi xutbasin.

285 Bir shohdirki, davr ul ayyomidir,
Xutba-yu tangada uning nomidir.

G'olib shohlar aro g'olib har qachon,
Maliki Izzuddin, shavkatli sulton.

Farzonalik aro Mavsul xonidir.
Mardlikda shohlarning qadarxonidir.

Mahmud kabi faru farhang ichra ul,
Dovud kabi po'latni ham mum qilur.

Mahmudiylar tug'rosidin davlati,
Dovudiylar tavqidandir nisbati.

- 290 Bahordir ul, meva, yu gul hamdami,
Sayraguvchi qumri, bulbul hamdami.
- Bazm tuzar bo'lsa misli gulbahor,
Diram sochar, durdona aylar nisor.
- Jomiga har safar may quygan mahal,
Bosqinlar yasaydi lojuvardga la'l.
- Shamshir urib suvga, o't chiqargan ot,
Ko'kda bulut ho'lur Quyoshga qalqon.
- Lochini o'ljaga chovut solgan dam,
Faryod solur falak lochinlari ham.
- 295 Burguti qanotin yozarkan, shu toh
Unga o'lja bo'lur oy bilan ofob.
- Bir kimsa bormikin bu davronda chin,
Yuqtirgay o'ziga uning siyrating?
- Bu ihga unnagan sharmandadir tek,
Oy nuridin chilvir eshgan kimsadek.
- Magar bilmas esa suv nima, sarob,
Yo'lcini tahnalik aylagay xarob.
- Oyni patir deya etganlar gumon
O'zni shoh tubida ko'rurlar hamon.
- 300 Garchi dev yiroqdin farishta ermish,
U zulmat, bu esa nurdan yaralmish.
- Shohimiz mehribon va ezidparast,
Bisotida mehru vafo kam emas.

Yolg'iz menmas. ko'plar mushkulda qoldi,
Unga loyiq so'zni kim ayta oldi?

Nega "peshgin" derlar uni dunyoda¹¹.
Lutfu marhamati uning ziyoda.

Nomiga yarashmas "peshgin" degan so'z,
"Kaypashin" deb magar atalsa durust.¹²

305 Munosibdir anga desa Kaypashin,
Sababki, ul kaynishonu kaynishin.

Uning sarafiga tirildi dunyo,
Mening bu so'zimga kam emas guvoh.

Zilzila qo'zg'aldi. yorildi osmon.
Bir zumda shaharlar bo'ldilar vayron.

Larza ichra qoldi sahro, tog'u tosh.
Chang-to'zon o'rladi, urdi ko'kka bosh.

Zamin osmon kabi bo'ldi beqaror.
Sarosima etdi uni ro'zgor.

310 Sur sadosi uchdi borliq ustidan,
Baliq sakrab chiqdi ho'kiz ostidan.

Misli uzilgandek falakda zanjir,
Erning hatqalari uzildi bir-bir.

¹¹Peshgin – qahri qattiq.

¹²Kaypashin – Eron Kayyoniyalar sulolasining birinchi shohi Kayqubodning o'g'li Kaykovusning ismidir.

Suvlar oqa ketdi har tomon to'lib,
Tinkasi quridi tog'lar tebranib.

Yusuflar ko'zini ko'rmas qildi mil,
Misrliklar uyin vayron etdi Nil.

Bir diyda qolmadi salomat, omon,
Motam surmasiga g'arq bo'ldi jahon.

315 Erni ezg'iladi ezib zilzila,
Tog'ni burda-burda etdi bir yo'la.

Na bir rishta qoldi yaroqli, butun,
Na bir dona qoldi u marjon uchun.

Shamolga sovrilib xazina necha,
Pinhon bo'ldi shanba shomida ganja.

Qancha erkak-ayol, keksa, navqiron
Falakka yuzlanib chekdilar fig'on...

Ammo bir qo'l yetib, yangidan tuzdi,
Yana gavhar yig'ib, rishtaga tizdi.

320 Shu marjon tufayli quchib farog'at,
Yiroq bo'ldi eldin ranja falokat.

Qisqa muddat aro u vayrona jam,
Bo'ldi obod hatto o'shal Rumdanam.

Boqmagil, zilzila etib pechu tob,
O'lkani ne yanglig' ayladi xarob.

Ko'rgil sen unikim, shohi adolat
Nechuk ma'mur etdi qurib imorat.

Qaydakim loyshuvoq bor esa, yiqib,
Devorlar tikladi zarnigor etib.

325 Sarv etdi necha bir vayronaga ganj,
Mamlakat ta'miri uchun chekdi ranj.

Har ganjiddin bunyod etib necha bog',
Yuzlab xonadonda porladi charog'.

Yurtni obod etdi, nur berdi, jamol,
Dargohi hech qachon ko'rmasin zavol!

Er o'pib, aytur...

Ey Quyosh, maftunmiz yiroqdin boqib,
Har narsa ko'rinur nuringda balqib.

Agarchi chirog' ham o'shal jinsi nur,
Shu'la sochmas esa, ko'rinmaydi ul.

330 Tojdorlik emas ulkim, podshoh
Izmida saqlasa yuzlab toj-kuloh.

Tojdorlik ulkim, himmatda rivoj
Ko'rsatib, har boshga kiydirolsa toj.

Boshlarda dimog'din g'urur ko'rsa gar,
Uni shamshir ila aylagay badar.

Himmatin ko'tarsa yuksaklarga Shoh,
Ham raiyat shodon bo'lur, hamsipoh.

Roying zafar ila mudom orasta,
Taraddud bo'tolmas unga payvasta.

- 335 Kayoniylar ketdi tark etib jahon.
Ularnin go'rnida o'zingsan sulton.
- Farmon berguvchisan xalqqa har mahal,
Fitrating azaldin asldir, go'zal.
- Jahonda o'zingsan podshohi olam.
Shohlarning boshiga toj berguvchi ham.
- Sendin o'rganishsin nedir adlu dod,
O'shal Kovus, Kayxusravu Kaykubod.
- Adolat aylading munchakim, hay-hay,
Kayoniylar ibrat olsa, arzigay.
- 340 Etti qat samoga ravish aylading,
Dunyoni basharga kengish aylading.
- Bir qadah may tutdi senga Nizomiy,
Simirgil Kaykovus ichgandek oni.
- Bu tusiy qadahni sipqorib, so'ngra
"Shohnoma" qiymatin Mahmuddin so'ra.
- Ikki vorisdirmiz ko'hna konga teng.
Saxovatda senu fasohatda men.
- Gar bermamish esa qarzini hanuz,
Voris qarzin voris uzmagi durust.
- 345 Men so'z aytdim, kimsa aytmamish mundoq.
Sen ish etki, birov etmamish andoq.
- Aytmog'imda tavfiq erdi menga yor,
O'qiganda tavfiq bo'lgay senga yor.

Ikki tavfiq agarda hamroh bo'lar,
So'z maqomi o'n karra a'lo bo'lar.

So'z dema, ul rayhoni bog'im mening,
Ayvoningda yongan charog'im mening.

Go'zal majlis tuzib, yurit unda jom,
Sharob pishitgaydir qoning ersa xom.

350 May sipqor labo-lab, qo'y bahonani,
Labim muhrlidir, ma'zur tut meni.

Ul jomki hushingga hush qo'shar talay,
Oyu yillar shirin bo'lsin senga may!

Diling toza bo'lsin, davlating osmon,
Jahon ichra bo'lgil jahon pahlavon.

Toleing esh bo'lib saodat bilan,
Hamisha ko'klarga yuksalsin baland.

Yuksalib to moviy samolar bo'yi,
Balanddin hech qachon tushmasin quyi.

355 Saboh shabnam idin shamshiring porloq,
Falak ham poyingda yer kabi yumshoq.

Durafshon shamshiring yovlarni yoqsin.
Bayrog'ing Kayoniy tug'idek balqsin!

Agarchi men buyuk amal ayladim,
Senga deb shu odgorimni shayladim.

Sen yodgorsen unda, o'zgalar unut.
Yodgorimdin shu so'zni yodingda tut...

Doston ibtidosi

Faylasuflar ustoz, yunon hakim,
Javohir chiqardi toshdin bo'ylakim:

360 Jahonni kezarkan ul Shohi jahon,
Yo'llarda falakka o'rladi to'zon.

So'ng yunonzaminga qaytdi haytovur.
O'z vatangohiga nisor etdi nur.

So'ng ilmu donishga mayl etdi roy,
Fikru andishani etdi rahnamoy.

Xayoli yuksalib, samoni quchdi,
Yopiq eshiklarning asrorin ochdi.

Izlarkan so'z -suxan erdi rahbari.
Yunoniy-u pahlaviy birlan dariy.

365 Xusravlarning porsiy daftarin tamom,
Yod olmish erdi ul chun obi ravon.

Boshqa tillardanam, boshqa marzu bum¹³,
Xoh jinsi Yunondir va yo jinsi Rum,

Buyurdi yig'ib faylasufni hama,
Ki har ne ilmdir, eting tarjima.

Donish -la dur yig'di har yoqdin chunon,
Shunda jumla olam bo'ldi namoyon.

¹³Marzu bum – mamlakatlar.

- Sadaflarki, koni gavhar edi ul,
Rum soridin oqdi daryo bo'libdur.
- 370 Ik hikmatkim, yaratdi aylab qiyos,
Kitob erdi, kitobi dunyoshunos
- So'ng ruhoniylar ramzining daftari,
Uning birla tirik yunoniy bari.
- So'ngra lavhi Iskandariy, ahli Rum
Ikida ul bois temir erdi mum.
- Xabar topdilar ne erdi kiynu mehr,
Etti gumbaz aro ne saqlar sipehr.
- O'shal sadaflardanki, gavharfishon,
Qoldi Intiyoxis, o'zga yo'q nishon¹⁴.
- 375 Bo'yla necha armuq'oni aqlu roy,
Zohir etdi ul shohi kishvar kushoy.
- Etib andoq ilmu amal biltiga,
O'ltirdi so'ng shahanshohlik taxtiga.
- Ishorat etdi minib taxti baland,
Bizning nazdimizda dono – arjumand.
- Kimsalar aro kimsa ustur ho'lar,
Ersa o'shal sohibi ilmu hunar.
- Har kimsaga bir o'rin beshak erur,
Hunarmandning maqomi yuksak erur.

¹⁴Intiyoxis – Iskandardan keyin Eronda hukm surgan podsho va uning nomiga bitulgan kitob.

- 380 Qaror bo'ldi, shoh oldida bardavom,
Ilmi ila har kimsa tutgay maqom.
- Ilmga zo'r berdi sohibi davlat,
Olimlar etdilar ilmu fanga jahd.
- Yuzlarni ilm-la ravshan etdilar.
Dillarni ilm-la gulshan etdilar.
- Ul shohi donishyor himmati bilan
Yunonning shuhrati yuksaldi baland.
- Garchi toju taxti cho'kdi, yo'q oldi,
Nomi ma'rifatda, ilmida qoldi.
- 385 Qasriga ko'k magar erdi oshiyon.
Haqqa bosh egardi, toat aylabon.
- Quruq po'stak uzra tiz cho'kdi doim,
O'ltirar, xonada na zar erdi, siym.
- Majnuntol shoxidin yasalgan hujra.
Sahnida yo'q edi tuproqdin o'zga .
- Ko'ngli bu dunyodin to'yib ketgan dami
Shu xilvatxonada olardi orom.
- Boshidin tojini olib har safar,
Haqning xizmatiga boylardi kamar.
- 390 Sajdagoh bo'lardi unga xoki pok,
Dildan oh chekardi. ohi alamnok.
- Kechmish kunlariga shukur qilardi,
Kelajak baxtiga rivoj tilardi.

Har ne fathu zafar qozonmishdi chin,
O'zidanmas, ko'rar edi Xudodin.

Duo aylar esa, hojati ravo,
Ma'lum bo'lur edi: Shoh etmish duo.

Duoda ersa kirlik, oludalik,
Kelgaymu sira poku poludalik?

395 Duo aylaguvchi esa pok ravon,
Duosi ijobat bo'lur begumon.

Sikandarkim, shohi jahon bo'ldi ul,
Jahonni yaxshilik ila oldi ul.

G'ofil Shoh bo'lmadi ulkim ichib may,
Yaxshiy-u yomonni ajrim etmagay.

Joriy etdi andoq jahonda mezon,
Ki unda kimsaga yetmadi ziyon.

Keksa ayoldirmi, boladirmi, bas,
Kelib eshigiga etar edi arz.

400 Rostlik edi ahd ila paymonida,
Etti kishvar amr ila farmonida.

Ishbilarmonlardin so'rardi tadbir,
O'zi ishbilarmon edi benazir.

Yo'qsa, nechuk bir turtki rumiykuloh
Ham Hindu ham Chinni qilur iltijo?

Eshitdim, qaydakim makon tutsa u,
Hozir edi oldida olti guruh.

Qaysi bir manzilga qo'ymasin qadam.
Olti guruh erdi hamisha hamdam.

405 Necha ming qilichboz jasur, dilovar
 Hozir edi amriga, boylab kamar.

Necha bir afsungar dag'i bor edi,
Amali oldida Horut lol edi.

Notiqlar bor edi. so'zlasa, yakkash
So'ziga Quyoshdin olardi otash.

Hakimi hoziqlar bor edi tengsiz,
Ta'rifin etmoqqa qalamlar ojiz.

Yana zohidlarning necha jumardi
L'unlari podshoni duo etardi.

410 So'rardilar payg'ambarlardin duo,
 Bu jumladin xoli emasdi sipoh.

Ishiga bir tugun tushgani zamon
Shoh madad so'rardi ulardin hamon.

Shu olti yulduz-la majlis qurardi,
Shu olti yulduzdin ko'mak so'rardi.

Ilmi. imkoniga yarasha har kim,
Shohga madadkorlik qilardi doim.

Shunday madadkorlik so'nggida har gal
Echilardi ne-ne mushkulot, chigal.

Donishmand keksalar tadbiri ila,
Tole yulduzining dasturi ila.

- 415 Zafarga yor edi, sharafiga vosil,
Hamisha bo'lardi murodi hosil.
- Dushmani ko'rsatib janglarda sabot,
Yo'lida uchrasa og'ir mushkulot,
- Hamon siymu zarni ishga solardi,
O'nglanmas ishni ham o'nglay olardi.
- Agarda oltinga boqmasa Dushman,
Uni qaytarardi shamshiri bilan.
- Shamshiri dushmani etmasa pora,
Unda afsungarlar etardi chora.
- 420 Afsun yaramasa magar yumushga.
Otash zabonlarni solardi ishga.
- Otash zabonlardin kelmasa samar,
Yordamga kelardi hoziq hakimlar.
- Magar hakimlar ham notavon edi.
Zuhdu duo ita ish oson edi.
- Zuhdu duolar ham ersa foydasiz,
Payg'ambarlar sari burar edi yuz.
- Natija chiqmasa bundanam, yohu,
Haqning panohiga sig'inardi u.
- 425 Haqning panohida topar edi jon,
Baxti yor bo'lardi, mushkuli oson.
- Har ishga aylabon ayricha diqqat,
O'tgan kunlaridan olardi ibrat.

Bazmu ziyofatdin to sayru shikor,
Bariga boqardi jiddiy va hushyor.

Bir kuni mayxo'rlik og'oz ayladi,
Jahon zavqu shafqini boz ayladi.

Sozandalar sozin chalib damba-dam,
Shohona bir bazm erdi muhtasham.

430 Xonanda kuylardi o'shal bazm aro,
Boqib, undan sira ko'z uzmasdi shoh.

Egnida libosi erdi yetti rang,
Jilosidin erdi ko'zning holi tang.

Guldin edi erish - arqog'i tamom,
Podshoning ko'nglini etmish edi rom.

Agarchi avrasi gul erdi bari,
Va lekin xom bo'zdin edi astari.

Gulgun qabo kiyib u gulgun nigor,
Bir muddat qozondi obro', e'tibor.

435 Zamon kechar ekan, hukmini berdi,
Xonandaning gulrang to'ni eskirdi.

To'zidi, uniqdi rangi, jilosi,
Sohibining tindi qo'shiq, navosi.

To'zigan to'nini aylab himoyat,
Astarini avra etdi nihoyat.

Ki shohning ko'ziga kelmadi bu xush,
Dedi unga: ey badbaxtu bad sirisht,

- Nega qizil guling to'kib, bulq'ading,
Xori muq'aylonga o'zni chulg'ading?
- 440 Hariringni yechib, kiyibsan palos,
Toshmunchoq'ing xushlarmi gavharshunos?
- Bosh egib, yer o'pib xonanda shu dam,
Shohning jonu taniga ichdi qasam.
- Dedi: o'shal to'nimdir bu, hukmdor,
Tark etdi uni rangi, naqsh u nigor.
- O'shal to'ndir, xiyla amal ayladim,
Ichini tashiga badal ayladim.
- Kiyganga bo'lar deb shohimga manzur,
Avrasin astarga yashirdim oxir...
- 445 Bu javob podshoga xush keldi g'oyat,
Hayratlanib boqdi unga bir muddat.
- So'ng shohona lutfu karam aylabon,
Unga ipak libos etdi arnuq'on.
- So'ng yig'ladi, dedi yana yig'larak:
Yaxshidir rozimiz yashira bilsak.
- Agarda rozimiz oshkor bo'lsa ul,
Qo'lansa hid tutgay jahonni butkul.
- Bu gulgun to'n, deboyi rumiytiroz
Sirri aybimizni bekitmoqqa mos.

450 Bu dunyo sahnikim, kiyimi kumush,
Unda qora uddek sasimaslik xush¹⁵.

Yo`qsa, tish oqartib kuldan, muqarrar
Bizning holimizga kulgay sanamlar...

Nega Iskandarni Zulqarnayn deyishgan? Muq'anniyoma

Muq'anniy, navo tuz ajab dilpisand,
Tarat arg'anundin sadoe baland.

To ko'ngilni g'amidin ozod aylasin,
Tunimiz yoritsin, obod aylasin...

Doston

Ul kimsakim so'z bobida erdi toq,
Sikandar nomidin sharhladi shundoq.

455 Zulqarnayn degan nomi bor edi,
Mag'ribu Mashriqqa hukmdor edi.¹⁶

Yana biri derki, jomi Jamga ul
Ikki qo'llab shamshir urmishdi dadil.

Yana biri derki, ma'nosi buning,
Ikki o'rim sochi bor edi uning.

Yana biri derki, tushida boshdin,
Olgan edi g'arbu sharqni Quyoshdin.

¹⁵Qora ud yonganda qo'lansa hid tarqata.

¹⁶Zulqarnayn – ikki qarn sohibi. Arab tilida “qarn” g'arbu sharq majnolarini anglatadi. Ikki qarn sohibi – g'arbu sharqni fath etgan foth demak.

- Yana biri sharhu izohin etdi:
Ikki qarn yashab, dunyodin o'tdi.
- 460 Yana biri, ulkim jahonfaylasuf,
Abu Ma'shar yozib kitobi "Uluf".
- Dedikim. Sikandar vafot etgan dam,
Yunonlar g'ami yutib, tudilar motam.
- Unga mehrlari balanddi juda,
Qog'ozga suratini chekdilar shunda.
- Shohning suratini chizgan musavvir
Zebu oro berib ayladi tasvir.
- Va ilova etdi tasvirga shu dam,
O'ng yoqda bir sanam, chapda bir sanam.
- 465 Sanamlar boshiga ikki shox qadab,
Oltin, lojuvarddin rang berdi ajab.
- Ularni ko'rarkan bir suratshunos,
Ikki farishtaga ayladi qiyos.
- Alloh xalqni bunyod aylar chog'ida
Qo'sh farishta qo'ygan ikki yog'ida.
- Sikandar husnda edi yagona,
Bu shakllar uni yashnatdi yana.
- Yunondin jahonga ketdi shuhrati,
O'lkadin o'lkaga o'tdi ibrati.
- 470 Bu tasvir dunyoni sayron kezarkan,
Rumning san'atiga aytdilar ahsan.

Arablar tomosha etib qilmidi,
Boshqacha ko'rishdi uning aslini.

Shoxli farishtaga ko'z solib har gal,
Dedilar: Shu erur buyuk Iskandar.

Shu yo'sin gumonni chinga yo'ydilar,
Shoxli Iskandar deb ism qo'ydilar.

Boshqa biri izoh aylamishdi chun:
Quloqlari erdi bag'oyat uzun.

475 Zarrin matohlardin xaltacha tikib,
Quloqlarin unga qo'ymishdi tiqib.

Quloq dema uni, bir xazinadon,
Misli xazinadek tutardi nihon.

Bu sirni sartarosh bilardi volg'iz,
O'zgalar xabardor emasdi hargiz.

Sartarosh jahondin ayladi guzar,
Boshqa sartaroshga tegdi bu amal.

Shoh boshiga keldi yangi sartarosh,
Sochlarini yozdi, boshladi tarosh.

480 Sartarosh sochini yozarkan shu tob,
Shoh yumshoq ovoz-la ayladi xitob:

Qulog'im sirrini bekit har mahal,
Birovga aytganing eshitsam agar,

Quloqsiz etarmen seni shu zamon,
Kimsaga so'ylama uni, tut nihon...

Sartarosh bu so'zni quloqqa ildi,
Bergan va`dasiga rioya qildi.

Kimsaga aytmadi aylab sadoqat,
Ko'nglida kufrdek asradi faqat.

485 Tortdi shu tufayli chehrasi sariq,
Ne qilsin, ko'ksida dard erdi, og'riq ...

Saroydin yashirin chiqdi bir kecha,
Sahroga yuz burib, yo'l yurdi necha.

Uhradi bir quduq, Shoh erdi chuqur,
Sirrini o'shanga izhor etdi ul.

Dediki, podshoning qulog'i uzun.
Ajab, yengil tortdi yuragi shu zum.

So'ng iziga qaytdi ohista, sirli.
Tili tuguk edi, og'zi muhrli.

490 Lekin shamol esib uzoq-yovuqdin,
Qamish o'sib chiqdi o'sha quduqdin.

Boshini quduqdin chiqardi qamish.
Qamishki, ul bir gapdin ogoh emish.

Tasodifan o'tib shu joydin cho'pon,
Ko'zi ul qamishga tushdi nogahon.

Cho'ponlik odatin ayladi shu dam.
Kesib, nay yasadi, chaldi damba-dam.

Qaydanam ko'ngliga gumon yetardi?
Nay chalib, o'zini shod on etardi.

- 495 Bir kuni sahroda sayr etarkan Shoh.
 Yiroqdin nay sasi taraldi nogoh.
- Ko`rdiki, yiroqda nay chalar cho`pon,
 Joni xalqumiga tiqildi shu on.
- Sababki, nay yangrab, chekar ekan un.
 Derdi: Sikandarning qulog`i uzun...
- Shoh bir nafas tinglab, sabr etib turdi,
 Keyin o`sha sado, nay sari yurdi.
- Cho`ponni chaqirib, ayladi so`roq,
 Cho`pon nay sirini so`yladi shundoq.
- 500 Dedi: Shoh tubidin o`smishdi qamish.
 Sadosi ko`nglimni asir aylamish.
- O`rtadim, ko`ksini chok etdim necha,
 Chunki o`rtamaydi o`rtanmaguncha.
- Shu jonsiz nayda ishqijonim mening,
 Shu tilsiz qamishda zabonim mening...
- Soldi hayratlarga shohni bu doston,
 Ot boshini burdi manzilga tomon.
- Xilvatda o`ltirdi parishon, behud.
 Dedi: sartaroshni keltiringiz zud.
- 505 Sartaroshi kelarkan, ko`z tikib unga.
 Dedi: ochig`ini so`ylagil menga.
- Aytmas sirni kimga ayon aylading,
 Qaysi bir quloqqa bayon aylading?

Gar rostini aytsang, qolursen tirik,
Aldasang, boshingni uzgum sapchadek.

Podshodin bu so'zni eshitgan zamon,
Sartarosh rost so'zga juftladi dahon.

Er o'pib, podshoni duo ayladi,
So'ngra shu nuqtani unga so'yladi.

510 Dediki, so'zinga sadoqatim bor,
Kimsaga u sirni etmadim oslikor.

Ko'nglinga u sirdan tushib mashaqqat,
Men uni quduqqa so'yladim faqat.

Birovga aytmadim, sultonim manim,
Agar aytgan esam, Xudo dushmanim!

Shoh ko'rdi, sartarosh rost so'ylar hamon,
Vale tekshirmoqni istadi o'bdon.

Amr etdi, sahroga quli yugurdi,
O'sha chohdin qamish kesib keltirdi.

515 Qamishni nay qilib puflagan asno,
O'sha aytimas sir taraldi nogoh.

Shoh shuni bildiki, hukmidir, nohaq,
Ochilmas sir yo'qdir jahonda mutlaq.

Shunga qat'i y ishonch keltirgan zamon,
Sartaroshga berdi qilichdin omon.

Sadaf g'unchasiga to'lar bo'lsa dur,
Bir kuni tovlanib, ko'zga tashlanur.

Qoyatosh bag'rida yetgan bug', buxor
Bir kuni o'zini etgay oshkor...

Iskandar va dono cho'pon hikoyati
Mug'anniyнома

520 Muq'anniy, chiroy ochdi subhi jahon,
Shoh yodi-la sozingni yangrat hamon.

Jarangi ko'ngillarni yoz aylasin,
G'aflat uyqusidin xalos aylasin...

Doston

Shundoq so'ylamishdi bir donoyi pir,
Faylasuflar ichra, ajab benazir:

Bir kuni taxtida o'tirmishdi Shoh,
Rumiykamar erdi va chinniy kuloh.

Qoshini chatmishdi chekib g'ussa, g'ami.
Ko'ziga ko'rinmas erdi jomi Jam.

525 Suyukli yorikim, misli oftoq,
Isitma ranjidan chekardi azob.

Jahon sindirmishdi ko'nglini tamom,
Umidsizlik edi hosili hamon.

Shohning ko'ngli misli oyinayi pok,
U dardmand tufayli erdi alamnok.

Amr etdi, a'yonlar kezib mulki Rum,
Izlasinlar tabib, ustodi ulum.

- Ular parivashga imdod aylasin,
Shohning ma'yus ko'nglini shod aylasin.
- 530 Hakim borki, ustodi sobit qadam,
Shohning saroyida bari bo'ldi jam.
- Hakimlar har neki chora qilmadi,
Bemor isitmadin forig' bo'lmadi.
- Na qo'ndi sanamning labiga kulgu,
Na shohning yuzidin aridi qayg'u.
- Ul shohki sanamga dilbasta erdi,
Uning dardi ifa dilxasta erdi.
- Bir kuni nogahon tomga chiqdi, bas,
Va unda bir nafas rostladi nafas.
- 535 Keyin tevarakka qayray boshtadi,
Olis tog'u dashtga nazar tashladi.
- Ko'z solib, dasht aro Shoh ko'rdi shunda
Bir cho'pon qo'y boqib yurardi unda.
- Kexsa bir chol edi, nuroniy andoq,
Soch-soqoli qordek, kiyim-boshi oq.
- Sahroda betashvish kezar edi u,
Poyida maysayu oldida suruv.
- Shohning ko'ngli unga mayl etdi bot,
Ki zebomanish erdi, ziyraknihod.
- 540 Buyurdi, hoziroq, etmay taraddud,
Cho'ponni saroyga keltiring deb zud.

Shotirlar bordilar, chu farmonpazir,
Cho`ponni keltirib, etdilar hozir.

Cho`pon shohi qasriga qo`yarkan qadam,
Saroparda ko`rdi oydek muhtasham.

Bilardiki, u Saddi Iskandariy,
Balanddir baxtining yulduz. axtari.

Er o`pib, ayladi izhor hurmatin,
Etmishda o`zga shohlarning xizmatin.

545 Shoh uni yoniga da`vat ayladi,
E`tibor ko`rsatib, suhbat ayladi.

Dediki. kezarsen base tog`u dasht.
O`shal tog`u dashtdin so`yla sarguzasht.

Falak gardishidin xotirfa noxush.
Go`zal bir so`z aylab, meni ayla xush...

Cho`pon dedi: "Ey xusravi jonajon.
Musallamdir amringga ahli jahon.

Taxting el-ulusni obod aylagay.
Tojingni Haq yomon ko`zdin asragay.

550 Avval menga aytgil, ayo Shahriyor,
Ne boisdin ko`nglingga qo`ydi g`ubor?

So`z boisi ma`lum bo`lgandan keyin,
O`shanga mos qilib so`zim aytayin".

Shohga ma`qul bo`ldi uning kalomi.
Oqilona erdi so`zda maromi.

Soʻzlamasdi sahroyi ovsar kabi,
Soʻz aytardi dono, dinparvar kabi.

Parivash holini hayon etdi Shoh,
Yashirin asrordin ayladi ogoh.

555 Choʻpon yana taʻzim bajo ayladi,
Shoh haqqiga xayru duo ayladi...

Choʻpon hikoyati

Dediki, yosh edim, yigit, navqiron,
Shohlar xizmatida yurdim bir zamon.

Bazmlar boʻlarkan, men ham bor edim,
Bazmdoshlarim-la baxtiyor edim.

Malikzoda erdi oʻshal husni Marv,
Xirom etsa, andin xijil erdi sarv.

Boʻyi oldida sarv qadi past edi,
Yuzi oldida gul hama mast edi.

560 Ajab yori bor edi, jonon edi,
Husnidin saroyi charogʻon edi.

Koʻz tegdi ul nozaninga daʼʼatan,
Harorati oshib, boʻldi dardmand.

Olov bor, tutundin asar yoʻq edi,
Doru bor, davodin samar yoʻq edi.

Tani tol bargidek titrab ketma-ket,
Sihhat tomogʻiga yoʻq edi umid.

- Malikzoda koʻrdiki, ul naqli jon
Qaytmas ajal ila yuzlashdi hamon.
- 565 Ajal sharbatini ichmasidin ul,
Uzdi oʻshal sevar yoridin koʻngil.
- Umizsizlik ila bechora boʻldi.
Yoʻl bosib, dasht aro ovora boʻldi.
- Biyobon erdi ul goʻshayi firoq,
Qaqragan choʻl, togʻu oʻrmondin yiroq.
- Magʻoralar necha, xaroba, vayron,
Isgʻir edi boʻri, yoʻlbars arslon.
- Na giyoh oʻsardi, na bir bargi tar.
Oʻlim biyoboni edi ul magar.
- 570 Noumid shahzoda kechib necha qum,
Oʻshal zahmadobodda topdi qoʻnim.
- Yoʻlini ortiga sira burmadi,
U yerdin qaytganin birov koʻrmadi.
- Shahzoda gʻami chekib, oʻrtanar ekan,
Shu joyni ayladi oʻziga maskan.
- Uning bir mehribon doʻsti bor edi,
Gʻoyat sadoqatli, vafodor edi.
- Eshitdi Shahzoda hasbi holini,
Halokatda koʻrdi uning folini.
- 575 Niqob tortib yuziga tadbir ila,
Yaqinlashdi, ilkida shamshir ila.

Hayqirib, to'satdin hamla aylabon,
Shahzodani yerga qulatdi hamon.

Qulatib, o'ziga taslim ayladi.
Ko'zlarini bog'ich ila boyladi.

Ko'zi boyliq holda savor etdi bot,
Keyin o'z manzili sari surdi ot.

Sno'rlik Shahzodani hamon eltiboq,
Bir xilvat xonaga ayladi qamoq.

580 Bir qorovul qo'ydi eshikka so'ngra,
Sirni Shahzodaga ochmadi sira.

Non ila suv berdi yemishga faqat,
Boshqa bir taomga etmadi ruxsat.

Malikzoda mahbus, yuragi dog'li,
Yana ko'zi ila qo'llari bog'li,

Lolu hayron edi, chekar edi oh.
Boshingda tushdi deb nechuk bu savdo?

Uning mushkuliga do'sti bebadal
Chora izlab, etardi jahdu jadal.

585 Istab ul sanamning sog'liq rivojin,
Yuz bir sharbat ila etdi ilojin.

Tabib topdi, hoziq illatshunos,
Ki etdi ul xastani darddin xalos.

Pariruh xastahol erdi yonishdin,
Qutildi bir yo'la ul o'rtanishdin.

Yuziga nur inib, ranglari kirdi.
Turdi, sayr etgali chamanga yurdi.

Salomat jismiga xush yoqdi havo,
Endi istar edi ko'ngliga davo.

590 Javonmard ko'rdiki, ul shirin nigor
Malikzodasiga erdi intizor.

Bir oqshom ud yoqib bazmgoh aro,
Tuzdi unda shohona bazmi safo.

Bir chekkada o'tqizdi dilbarni ul,
Orasta aylabon misli qizil gul.

Keltirdi ko'zi bog'li shahzodani,
Ajdaho og'zidin qutilgan jonni.

Ko'zidin bog'ichin olib, siyladi,
Bazmgohga uni taklif ayladi.

595 Ne ko'rdi Shahzoda? Bazmgoh edi,
Bazmgohda ul gulira'no edi.

Yo'q erdi ul maskan, jahannam sirisht,
Hozir edi o'ngida huru bihisht...

Ne derdim, shodlikka to'lmishdi havo,
Bundan ortiq sharh aylamak noravo...

Shahanshoh cho'ponni tingladi xurram,
Va xo'rsinib, yengil tin oldi shu dam.

Ranju alamlari topmishdi orom,
Mo'ysafid ilkidin simirmishdi jom.

600 Cho'ponni tiaglarkan shahi dilnavoz,
Etishdi "tuzaldi!" degan bir ovoz.

Ki ul mehribon yori, xusravparast,
Bir askirish ila sog'aymishdi, bas.

Cho'pon yaxshilikka yetkazdi Shohni,
Yaxshilik marhamat etkazdi Shohni.

Kimning tiynatida poklik ersa gar,
Undan paydo bo'lur shundoq qissalar.

Insonni yoritur ko'ngil gavhari,
Ko'kda porlagandek oyu Mushtariy.

605 Kishi gar tanlasa yaxshi maromni,
Ko'nglidin chiqarib aytur kalomni.

Sarrofda aqlu hush botil esa, past,
Aslni soxtadin ajrata olmas...

Birov so'zlar esa xunuk, nosavob,
Anga sukut ila aylagil javob.

Arshimedis ila chinniy kanizak hikoyati
Muq'anniynoma

Muq'anniy, bir nag'manavo ayla zud,
Andishadin chulg'adi boshimni dud.

Andoq bir navo tuz jarangos ila,
Ki yig'ay hushimni boshga bir yo'la...

Doston

- 610 Faylasuf erdi bir daryoyi ulum,
Hikoyat aylamishdi ul piri Rum,

Ki shohning nadimi bor edi ajab,
Arshimedis edi o'shanga laqab,

Yunoniy edi, muhtashamzoda ul,
Tengi yo'q jumard erdi dunyoda ul,

Badavlat erdiyu saxovatli, bas,
Yunonda yo'q erdi undan yaxshi kas.

Xiradmand edi ul, ilmga chanqoq,
Donolar so'ziga solardi quloq.
- 615 Arastu o'g'lim deb necha bir kuni,
O'qitmishdi xos bir xonada uni,

Sikandar ko'rarkan sidqu ixlosin,
Unga topshirmishdi devoni xosin,

Ruslar bilan jangdan qaytarkan hoqon,
Unga bir kanizak etdi arnuq'on,

Gulni taqdim etdi hunarpehaga,
Soldi hunarpehani andishaga,

Sayyodning qo'liga tushgandi ohu,
Termulib ohuga to'yalmasdi u.
- 620 Ki turkiy chiniy ko'nglin oldi chunon,
Hinduyi g'ami ketdi tamom benishon.

Bir yo'la g'arq bo'lib ishqu havasga,
Tark etdi ta'limni, kelmadi darsga.

Dars berguvchi ustod tashvishga tushdi,
Sababin izladi, so'rashga tushdi.

Ne erdi, chalg'itib hunarpehani,
Boshiga yukladi bu andishani?

Yuz shogirdga ustod edi muallim,
Yaxshi-yu yomondin berardi ta'lim.

625 Arshidemis darsga kelmasa agar,
To'qson to'qqiziga solmasdi nazar.

Dars berishga rag'bat etmasdi ustod,
Darsida bo'lmasa o'sha iste'dod.

Yolg'iz uning o'zi bo'lsaydi darsda,
Ustod dars berardi shavqu havasda.

Gap uqmas, yuz nodon kimsadin magar,
Bir oqil, xiradmand hamisha afzal.

Ustod shogirdini chaqirdi bir kun,
So'rdi: Aytgil, bizni unutding nechun?

630 Ne edi, ilmdin ayladi ayro?
Ilmsiz yashamoq senga noravo!

Tashna edim, dedi, shogirdi xush hol,
Yo'limda uchradi chashmayi zilol.

Shoh menga iltifot ko'rsatib ortiq,
Bir chiniy kanizak ayladi tortiq.

Navqiron yigitman, yonimda jonon,
Nechun men bo'lmayin unga mehribon?

Shu bois ilmdin sovudim albat,
Bir ko'ngilga sig'mas ikki muhabbat...

635 Ustod angladiki, shogird bardavom
Shahvatparastlikka berilmish tamom.

Dedikim, menga ham ko'rsatgil ani,
Huzurimga keltir parichehrani.

Magar bilmogchimen nechuk u dilbar
Ildin sovutmish seni shu qadar?

Ustodi amriga qulluq aylabon,
Shogirdi sanamni yubordi hamon.

Ustod yasamishdi yangi bir doru,
Qondin ayirguvchi edi xiltni u.

640 Xilt demakim, jonning g'izosi erdi,
Qonni ko'paytguvchi, safosi erdi.

Chu qondin ayirdi o'shal moyani,
Sarvgul boshiga soldi soyani.

Xiltni qusa berdi har kun parizod,
Uni tosga yig'ib, asradi ustod.

Tosni to'ldirarkan xilt aralash xun,
Sanam guldek so'lib, yo'q otdi husnin.

Yuzidin tarovat, jilo yo'qoldi,
Rangi sovuq toshdek bo'zarib qoldi.

- 645 Chorlab shogirdini ustod shu zamon,
Kanizakni unga topshirdi hamon.
- Dediki, ol, mana, o'shal sehri noz,
Uyingga elt, ayshu farog' ayla boz.
Javonmard ko'rarkan parivashni ul,
Dediki, hay, bu bedavo kim erur?
- Qayda o'shal suyukli yorim mening,
Asiru zor etgan nigorim mening?...
- Tosni keltiring deb buyurdi ustod,
Xizmatkorlar tosni keltirdilar bot.
- 650 Tos ustidin oldi ustoz matchni,
Magar lolu hayron etdi dunyoni.
- Dedi: o'shal diloroning shui erur,
Suyukli mashg'uli koming erdi ul.
- Shu xiltga to'lmishdi paykari aning,
Pari paykar edi nazdingda sening.
- Jismida bu moya qolmagach endi,
Xunuk surat ila senga ko'rindi.
- Qondin xilt ayrilsa, qara, ne ishi,
Qonu xiltga oshiq bo'lurmi kishi?
- 655 To'kma o'z suvingni tuproqqa har dam,
Ki o'shal qatradin yaraldi odam.
- Agarda asrasang ul qatra suvni,
Tark etmagay ko'ngil xushliging seni.

Ko'ngilni har nechuk kanizga berma,
Umring xirmonini yelga sovurma.

Bir jufti haloling senga bas erur,
Kishi bundan oshirsa, bekas erur.

Dunyoni ko'r, muxtalif rangdir nechun,
Kelmish yetti otayu to'rt onadin.

660 O'g'lingga istasang bitta rangni tek,
Bir onayu bir ota bo'l ko'ngildek.

Ko'rdi Arshidemis, hunar ne erdi,
Ustodi asaldin mumni ayirdi...

Poyiga bosh qo'yib, chekdi nadomat,
Yana ilm sari ayladi rag'bat .

Va lekin ko'ngli bir alamda edi,
O'sha nozli nigor, sanamda edi.

Yana sarv shoxi gul ochdi, yaproq,
Yana gullar ila bezandi butoq.

665 Binafsha yana sochdi atru ufor,
Kuldi nargis, o'shal ko'zlari xumor.

Yana turki chiniy yashnab ochdi gul,
El keltirdi xabar mayxonadin ul.

Arshimedis ko'ngli yana urdi jo'sh.
O'ylakim, butoqda sayroq edi qush.

Ilm o'rganishdin tovladi ho'yin,
Yana maskan etdi parivash ko'yin.

- Parichehra bilan boshladi ishrat,
Yomonmi pari-la aylasa xilvat?
- 670 Ustod buni ko'rib, itob etmadi,
 Ilmga qaytgil deb xitob etmadi.
- Bir-ikki yil kechdi arodin qator,
 Ul ohu ko'zlarda qolmadi xumor.
- Qizil gul sarg'ayib, yerga to'kildi,
 Bulbul tark ayladi bo'stonni endi.
- Yutdi tuproq o'shal parizodani,
 Parilar simirgan kabi bodani.
- Menga ham bermishdi shu qodir falak,
 O'shandanam go'zal, zebo bir malak.
- 675 Mehru muruvvatli sanam erdi ul,
 Aqlu andishada baland erdi ul.
- Ruhi aylamishdi oyni piyoda,
 "Ot"i mot etmishdi "shoh"ni dunyoda.
- Magar jon o'rnida ko'rardim ani,
 U ham jonu dildin sevardi meni.
- Ko'zimni chashmayi nur aylamishdi,
 Yomon ko'z, o'ylakim, aroga tushdi .
- Charxi zolim andin ayladi ayru,
 Go'yoki azaldin bor enasdi u.
- 680 Jahonda shodligim ul erdi, evoh,
 Uni bandam desin, siylasin Xudo.

Menga nasib etmiş soʻzning jarangi,
Koʻhna dostonlarni aylagum yangi.

Dedimki, soʻzim shakkarafshon etay,
Kelinchakni tasvirda jonon etay.

“Shirin” halvosini pishirganim on¹⁷
Shirin halvoyimdin ayrildim hamon.

“Layli” ganji uzra tiklabon hisor,
Oʻzga bir gavharim ayladim nisor.

685 Toʻy-nikoh rasmini ado aylabon,
Kelinchakni jannatga etdim ravon.

Bilmasmen, siyamda erur shuncha yuk,
Rumu Rus dostonin yozarmen nechun?

Behuda gʻami chekib endi naylayin,
Doston bitib, koʻngilni xush aylayin...

Moriyayi qibtiya rivoyati **Mutribnoma**

Muqʻanniy, chal qadim navolarniboz,
Muqʻoniy ohangni ayla nagʻmasoz.

Gʻarib, benavomen, chalib bir navo,
Shu bedavo dardimga etgil davo...

¹⁷Shoir shirin halvoyim deganda birinchi xotini, oʻzga bir gavharim deganda Gavhar ismli ikkinchi xotini vafotiga ishora etmoqda.

Doston

Qadim bir faylasuf, bilim ichra toq,
So'z betidin ochdi pardani shundoq:

Bir qibtiy ayolga vatan erdi Shom.
Mirzoda erdi, Moriya unga nom.

Izmida qal'alar bor edi necha,
Dushmanlar olmishdi uni boricha.

Jang qilib, maydonda qo'li keldi past,
Dunyo berdi uning koriga shikast.

Boshiga yog'ilgach zulm beaded,
Keldi. Iskandardin istadi madad.

695 To shohi jahon imdod aylagay,
U vayrona mulkin obod aylagay.

Xullas, shu dargohdin izladi panoh,
Shoh vaziri bo'ldi anga dodgoh.

Ko'rdiki, ul vazir, ma^rifatparast,
Bir guruh shogirdga berar edi dars.

Arzi dod etishdin sovudi hamon,
Unga ilm olish ko'rindi oson.

Qissayi dodu bedod tark ayladi,
Ta'lim olmoqlikka kamar boy ladi.

700 Donishmand oldida turdi xizmatda,
Mutavoze bo'lib mudom hurmatda.

Tolibalar aro olinga munis,
Hamdamu hamnafas ul erdi yolg'iz.

Ustod ko'p parhezkor tutardi o'zni,
Moriya yuz ochsa, yumardi ko'zni.

Qo'liga suv qo'ysa, boqmasdi unga.
Boqardi kaftiga to'kilgan suvga.

Ustodni ko'rarkan shu holatda qiz,
Havoyi ko'ngildin ayladi parhez.

705 Ko'rdiki, erkakning yo'q edi mayli,
U ham kesdi maylini shu tufayli.

Ilmga yopishdi, ilmga tanho,
Ilmga yetmoqni etdi muddao.

Arastuyi dono o'shal dilnavoz.
Aqliga ilmdin eshik ochdi boz.

Base durru gavhar nisor ayladi,
Necha aytilmagan sirni so'yladi.

Bilimlarki, oson kirmagay qo'lga,
Birma-bir musallam ayladi unga.

710 Toliba qiz andoq ilmparastdi,
Barchasin xotira lavhiga yozdi.

So'ngra o'z yurtiga tomon olib yo'l,
Tiklamoqchi bo'ldi saltanatni ul.

Lek ortida himoyasi yo'q edi,
Ilkida bir sarmoyasi yo'q edi.

Arastu ko'rdiki, yurishmagay kor,
Ganjsiz bo'larmidi kishi Shahriyor?

Oltin iksiriga o'rgatdi uni,
Ta'lim berdi, iksirchi etdi uni.

715 Moriya o'rganib andoq kimiyo,
Ilmi iksir bobida bo'ldi raso.

Arastu o'rgatib chun ilmu amal,
Sholiona ganj berdi unga bebadal.

Yurtiga jo'natdi so'ngra, bir yo'la
Behisob xazina va lashkar ila.

Moriya yo'l bosib, yurtiga yetdi,
Uni qadam-qadam qo'lga kiritdi.

Uning amri ila bekor bo'ldi boj,
Ahli diyoridin olmadi xiroj.

720 Yuksalmishdi ilmi iksirda, illo,
Ki ul xom kumushdin yasardi tillo.

Siymtan bo'lib, elga zar sochdi ul,
Raiyatga ganj eshigin ochdi ul.

Kishida gar oltin uyum ersa chosh,
Tafovut aylamas oltinidir, tosh.

Lashkargohida har suvoriy askar,
Otining toqasi oltin edi zar.

Dargohida necha xizmatkorki bor,
Eshagin to'qimi erdi zarnigor.

- 725 Har narsa zarrini zebodin erdi,
Itlari zanjiri tillodin erdi.
- Bir guruh hakimlarki, donishparast,
Faqirlikka tushib, bo'lib tangdast.
- Ul ganji pihondin xabar topdilar,
Va o'shal ganjina tomon chopdilar.
- Dedilar mayl etib o'shal koni ganj,
Faqirlik vajhidin chekdik dardu ranj.
- Yo'qdir boshqalardek bizning peshamiz,
Yolg'iz jahon bilmoqdir andishamiz.
- 730 Bir kunlik nonga ham zoriqib andoq,
Biz jahondin etak silkidik mutloq.
- Istardikki, bonuyi sohib karam
Xazina eshigin ochsa bizga ham.
- Ishi, tadbirini ko'rsatsa andak.
Va iksir ilmini o'rgatsa jindak.
- Jahonga ul sarvat kifoyat etar,
Xazina kaliti barchaga yetar.
- Bizni ham bo'yla chorasoz aylagil,
Jahon xalqidin beniyoz aylagil...
- 735 Malika tinglabon ular nolishin,
Qabul etdi arzi niyoz, xohishin.
- Chamanzor bog' edi, ustida Quyosh,
O'rtasida munaqqash bir qoyatosh.

Chiqdi qoya uzra o'shal oyjamol,
Tegrasin bulut qoptagan oy misol.

Taqmishdi ul qaro zulfiga hamon
Oppoq gavharlarni ziynat aylabon.

Ikki o'rim sochini, mushkin kamand.
Gavhar munchoq ila edi pechu band.

740 Dedi donishlarga: "Sochimga qarang.
Kamondek egilgan qoshimga qarang.

Iksirinimning siri peshonamdadir,
Peshonamda nihon nishonamdadir".

Donishmandlar bir dam hayrat ichra, hay,
Qoldilar, tillari so'zga kelishmay.

Biri dedi: ishorat ul muhradir¹⁸
Shaffofligu porloqlikda Zuhradir.

Biri dedi: iksir sochida magar,
Sochida ko'rmishdi gavharni avval.

745 Taxminlar tasmollar aytildi bir-bir,
Lekin iksir siri qola berdi sir.

Oqibat qissadin shu bo'ldi hissa,
Olima asrorin topmadi kimsa...

Donishlar yig'ilib keldilar takror.
Bilmoq istadilar ne erdi asror.

¹⁸Muhra – bu erda gavhar munchoq ma'nosida.

Malika chiqdi boz o'shal balandga,
Yuzlandi poyida yig'ilganlarga.

Ganju xazinadin boshladi suxan,
So'ziga rang berib, etdi muzayyan.

750 Dediki, ul tog u ul mardumgiyo,
Ki andin donolar yasar kimiyo,

Ham shu qoyatosh kim, koni zar erur,
Naqlidir, nechuk ul kimiyo bo'lur?

So'ng andin bir ramzu ishora keldi,
Temir qulf urdiyu zar kalit berdi...

Dono bu so'zlardin topdi koni ganj,
Nodonga nasiba bo'ldi dardu ranj.

Magar kimiyodir gavhari giyoh,
Qalamdir vale gavhari kimiyo.

755 O'shal kimiyodin ne-ne zabardast,
Insonlar bahramand bo'lmadi, afsus.

Asl kimiyoni istasa bashar,
Soxta kimiyoga solmasin nazar...

Xurosoniy va uning xalifaga firib bergani hikoyati

Eshitdim, bir xurosoniy ustamon,
Bag'dodga keldi rizqiro'z istabon.

Necha kun ishladi, charchadi magar,
O'zga yo'l tanladi, o'zga bir hunar.

Bilasiz, bir xurosonlik har qalay.
Necha Bag'dodiyini oson aldagay.

760 Ming misrosi tillosi bor edi uning.
Rumda ham ularga topilmasdi teng.

O'sha tillolarni olib daf'atan.
Suvadi qizil loy, gilmoya bilan.

Xullaski, ulardan yasadi soqqa,
Aylantirib ko'rdi u yoq-bu yoqqa.

Keyin har biriga muhrin urdi ul,
So'ngra eltib, attorga topshirdi ul.

Dedi: olgil, ehtiyot ayla bir oz,
(Ajab soqqalaru ajab soqqaboz)

765 Senga bir donaga sotamen buni,
Ko'p foyda ko'rarsen sotganda uni.

Fursati yetganda qaytib olurman,
O'n karra ziyoda qiymati bilan.

Attor so'rdi shunda: otine demak?
Dediki, otini derlar tabaryak¹⁹.

Attor do'konidin qaytib shu zamon,
Afsungarlikka ruju etdi hamon.

Shahri Bag'dod aro yoydi sarbasar,
Iksiriy bir ustod keldi deb xabar.

¹⁹Tabayak – o'ndan bir hissa.

- 770 Kimiyo ilmida kubroman, dedi,
Gavharhunoslukda tanhoman, dedi.
- Amallarim bordir, aylasam magar.
Birni o'n yuzni ming qilurmen tugal.
- Yuz dinor pul bering menga avvalin.
O'rniga yuz emas, ming tillo oling.
- Bir kishi kelsinu munda o'ltirib,
Ishimni kuzatsin boshimda turib.
- Hunarimni tasdiq aylasa ro'y-rost,
Hech kimsa etmasin keyin e'tiroz.
- 775 Aldasam, mayliga, to'kingiz qonim,
Sizdan tosu shamshir, mendan shu jonim...
- Oxir xalifaga yetishdi bu gap.
Ko'nglida tamahga yo'l berdi. ajab.
- Aldoqchi aldashda etardi shitob,
Sotardi tilloga achigan sharob.
- O'g dinorcha puli qolganda arang.
Boshladi yangicha hiylayu nayrang.
- Ko'ra sotib oldi zargarlarsimon,
Qorishtirdi unda doruyu darmon.
- 780 Shaharga jo'natdi necha kimsani.
Toping deb tabaryak degan narsani.
- Uni do'konlardin izlab birma-bir,
Attor do'konidin topdilar oxir.

- Dinor berib sotib oldilar shu dam,
Keltirdilar xurosoniyga ildam.
- Oldi soqqalarni bitta-bittalab,
Barchaning ko'zi oldida maydalab.
- So'ng yig'ib, olovli ko'raga soldi,
Suvoq kuyib bitdi, faqat zar qoldi.
- 785 Ko'rani ohista ag'dargan asno,
Qolipga to'kildi qip-qizil tillo.
- Xalifaga borib yetdi bu xabar,
Eski kondin kelmish yangi bir samar.
- Xayolda u oltin ko'rib yayradi,
Birim o'n bo'lur deb taxmin ayladi.
- Shu umidda izzat etib namoyish,
Ko'rsatdi necha bir lutfu navozish.
- Mag'ribzaru misriyyordin ajratib,
Jo'natdi kazzobga o'n ming naqd etib.
- 790 Dedi: ishlat buni, ayoxush qiliq,
Haqqingni jobajo olursen to'liq.
- Senga hech kimsaning sig'magay haddi,
Bizga musohibsen, yaqinsan endi.
- Baski ul sinovda o'zni oqlading,
Haqligingni isbot etding, yoqlading...
- Xurosoniy olib ganjni noz ila,
Uni o'marishga tushdi bir yo'la.

Omillar ila xilvat aylab atay,
Necha bir tun ishrat etib, ichdi may.

795 Boshlarin qo'ydilar ular tuproqqa,
Bu esa sakrabon turdi oyoqqa.

Qullari qarashdi, yuklarni hamon,
Chopqir tuyalarga ortishdi chaqqon.

Jo'nadi, yo'lda bir inson ko'rmadi.
Ahli jahon andin nishon ko'rmadi.

Biloxir xalifa eshitdi buni,
Xurosoniy aldab ketgandi uni.

"Tabaryak" degani yodiga tushdi,
Har ne eshitgani yolg'on emishdi.

800 Tabaryak furushdin surishtgan dam,
Kuldi bu hiylani eshitib u ham.

Birov tabaryak deb bersa bir nima,
Taftish et avvalo, ma'nosin angla.

Afsungarki afsun etar erta-kech,
Uning afsuniga ishonmagil hech.

Dunyoda bir kimsa ko'rmadim hamon,
Kimiyo dastidin chekmanish ziyon...

Rivoyatga qaytish

Sikandarga yetdi ovoza, mish - mish,
Moriya ganj uzra go'yo mor emish²⁰.

²⁰Mor – ilon, bu erda ajdaho ma'nosida.

- 805 Yana ovozakim, o'shal moda sher.
 Qilich sirmashda ham botir, misli sher.
- Epchil, uddaburon ayoldir base.
 Molu dunyosining yo'qdir qiyosi.
- Qayda ganji nihon ersa, xabardor.
 Dunyoda yetgulik xazinasi bor.
- Afsungarlik etib, toshni zar qilur.
 Sadafrezani durru gavhar qilur.
- Bo'ylakim zar yasab, to'plamish muncha,
 Qoru'ning bisoti unga urvo'cha.
- 810 Olgay jahonni ham omon qo'ysa shoh.
 Negaki izmida ganj ila sipoh.
- Sipohdin dushmanga talofotu ranj.
 Sipohni jazb aylamasmu koni ganj?
- Cikandar eshitib, g'azabga mindi.
 Men uni muqarrar mavh etgum dedi.
- Halok etgum dedi va tuzdi shu dam.
 Haloq aylamoqlik chorasini ham.
- G'azab otashida yonar ekan shoh.
 Bundan xabar topdi vaziri dono.
- 815 Shohning huzurida bosh egib takror,
 Dediki, sabr eting, ayo Shahriyor.
- Pokiza bir ayol, toza gavhar ul.
 Janobingizga kamtarin chokar ul

Agarchi manzili erur mulki Shom,
Xizmatingizda bir cho'ridir mudom.

Necha yil yonimda yurib ham mahal,
Menga shogird tushib, o'rgandi hunar.

Men uni ilmga dalolat etdim,
Necha bir nihoniy simi o'rgatdim.

820 Dedimki ilmni kasb etib biroz,
Shu jahon ahlidin bo'lsin beniyoz.

Toleini baland ko'rib, siyladim,
Koni ganj topmoqqa mohir ayladim.

Undan o'zga kinsa bunga yetolmas,
Bu san'atdin istifoda etolmas.

Xushbaxt Moriyadin o'zga bir inson
Koni ganj ustida bo'lmadi iton.

Moli dunyo yig'ib necha bir tugun,
O'z yurtida o'zi hokimdir bugun...

825 Sikandar bu so'zni eshitmoq ila
Etgan niyatidin qaytdi biryo'la.

Vazir buni ko'rib ortdi sevinchi,
Hamon Moriyaga jo'natdi elchi.

Dediki, podshoga elchi yubor zud,
Hukmdor ko'nglidin arisin bulut...

Moriya eshitib bu gapni xush hol,
Ochdi xazinasi eshigin darhol.

Sanoch-sanoch ortib tevalarga zar,
Hamon Shahriyorga jo`natdi jadal.

- 830 Necha bir taroziki, ganjigasanj²¹,
Bir joyda ko`rmamish edi bo`yla ganj.

Ganj ila tugadi shohning kiynasi,
Erkin nafas oldi ayol siynasi.

G`azab otashin so`ndirar siymu zar,
Ko`ngilni kiynadin ham forig` etar...

Faqir, benavo nonvoy hikoyati
Muq`anniynoma

Muq`anniy, ul navoni bergil chalib,
Hechdir oldida nolayi andalib.

Navoki, xos erur navolik anga,
Yarashmas zoru benavolik anga...

Doston

- 835 Ovoza bo`ldikim, shahri Rumga ul
Kelgan emish begona yurtli yo`qsil.

Oz muddat ichida o`shal benavo
Bo`ldi molu sarvat sohibi, doru.

Bir kimsa bilmasdi, bu davlat hama
Tog`din kelmishmi yo daryodi anga?

Birov derdi: topmish magar koni zar,
Birov derdi: qaroqchidir, yo`lto`sar...

²¹Ganjisanj – boylik o`lchovi.

Oxir arz etdilar podshoga borib,
G'iybat etishardi tinmay, zo'r berib.

840 Ki o'zga bir yurtdin kelmish, anaqa.
Yo'qdi cho'ntagida siniq bir chaqa.

Bir yil o'tar-o'tmas, qarang, u yo'qsil
Orqa-o'ngi to'ldi sarvatga butkul.

Podsho o'n hisobdon yuborsa hamki,
Sanab, sanog'iga yetolmas balki.

Faqir nonvoy edi, G'arib, benavo,
Bir hurda nonga ham zor edi hatto.

Endi bo'lsa, gavharfurushlik qilur,
Aqlga sig'maydi, andoq ish qilur!

845 Na tijorat unda, na bir ziroat,
Qaydin kelmish shuncha bisotu davlat?

Yaxshi bo'lur edi gar shohi jahon
Uning sirrin tahqiq etsalar nihon...

Jahondor amr etdi: chorlangiz uni,
Yuvsin etagidin gumon gardini.

Xilvatda qo'limiz o'pib, so'ylasin,
Xushlik-la sirrini ayon aylasin...

Davlatmand kimsaga yetishgach farmon,
Podsho saroyiga yo'l oldi hamon.

850 Ichkari kirdiy-u yer o'pdi keyin,
O'qidi podshoga olqish, ofarin.

Shohi jahon tinglab yigitni andoq.
Chorladi taxtiga uni yaqinroq.

Necha pastu baland soʻz aytib ajab,
Ganju xazinadin soʻngra ochdi gap.

Xush chehrasan, dedi, xushvaqtsan magar,
Falak solmish senga xushnud bir nazar.

Kelib yurtimizga, tutganda vatan.
Eshitdimki, hech vaqoying yoʻq ekan.

855 Endi-chi sarvating qaylarga yetmish.
Tashimoqqa karvonlar ojiz emish.

Davlat zahmat ila topilur albat.
Podshoga tegishdir topilgan davlat.

Agar rost gapirsang, senga yoʻq ziyon,
Joning salomatdir, moling ham omon.

Yolgʻon soʻzlar esang menga mabodo,
Molu joningdanam boʻlursen judo...

Eshitguvchi koʻrdi, rost soʻzdin oʻzga
Panch yoʻq, oʻrin yoʻq boshqa bir soʻzla.

860 Er oʻpib, podshoga taʼzim etdi boz,
Dedi soʻngra: "Ey shohi ojiznavoz".²²

Koʻrmamish shu jahon bedoding sening,
Etilgay yaxshilik-la yoding sening.

²²Ojiznavoz – ojizlarni qoʻllovchi.

Raiyat xursanddir acolatingdin,
Jon desang, jonni ham ayamas sendin.

Sening tuprog'ingda topdim ne'matim,
Sening adling ila keldi davlatim.

Agar kerak esa, davlatimni ul
Oyog'ing ostiga sochaman butkul.

865 Kamtarin g'uloming bo'lay har nafas,
Shu xoki dargohing o'psam, menga bas.

Shohim buyursaki, ahvolingni ayt,
Ne bo'ldi, ne kechmishdi, holingni ayt.

Aytamen, bu yurtga qo'yarkan qadam,
Yo'q edi yonimda mening bir diram.

Benavolik ichra endi netay men.
Nonvoy bo'lib, dedim, nonga yetav men.

Ammo bu ishimdin navo ko'rmadim,
Bu kasbu korimdin vafo ko'rmadim.

870 Shohi saxovatli shaharda, illo,
Kishi nonvoy bo'lib, boyimas aslo.

G'ami-u tashvish aro yana chopdim men,
Rizqi ro'zimni ham arang topdim men.

Ayolim, munisam, o'shal yori jon
Homilador bo'ldi shunda nogahon.

Yana mashaqqatda yurdim, jonhalak,
Quyoshini bizdan qizg'andi falak.

Ayolim bag'oyat sabrli edi,
Bir burda nonga ham qanoat etdi.

875 Ko'zi yorimoqqa yetarkan fursat,
Ozroqqina kuymoq istadi faqat.

Va lekin suframiz qup-quruq edi,
Dil xunidin o'zga yemish yo'q edi.

Uyda eru xotin tanho edik. bas,
Dediki, ey erim, ey faryodas!²³

Ozroqqina sho'rva ichmasam agar,
Chora yo'q. o'larmen endi muqarrar.

Muqarrarki, menga ajal yetgusi,
Ajal shamolidin kemam botgusi...

880 Yorimdin bu gapni eshitgan zamon
Uyimdin chiqdimu chopdim har tomon.

Egulik topmoq-chun yugurdim necha,
Qolmadi biror ko'y. qolmadi ko'cha.

Ochilgan bir eshik ko'rmadim aslo,
Yo'qchilik ko'yida edim men gado.

Yiroq bir go'shaga yetishdim oxir,
Daru darichasi cho'kmishdi og'ir.

Aylanib, o'rgilib ayladim tavof.
Devdek har teshikka suqildim shitob.

²³Faryodas – himoyachi, birovning arzi-dodiga etuvchi.

- 885 Kuhna saroy, to'zib haranish edi.
Eshigi tutundan qoraymish edi.
- Unda olov yoqib, tutun, gard aro.
O'zi ham misoli tutundek qaro.
- O'tirardi zanjij, bir otashparast,
Ilkida may ko'za, o'zi mast-alast.
- O'choqqa osmishdi kattakon qozon,
Ostiga o't qalar edi har zamon.
- Menga ko'zi tushgach, sakrabon turdi.
Tutundek buralib, qattiq o'kirdi.
- 890 Dedi: nega kelding bu yerga, devzod,
Meni tunamamoqni o'ylading nahot?
- Agar o'g'ri esang, javob ber to'g'ri.
Hech qachon o'g'rini tunarmi o'g'ri?..
- Men esam qo'rquvdin titrabon dir-dir.
Tilim kalimaga keltirdim oxir.
- Zanjij shevasida hamon so'yladim,
Qo'limni ko'tarib, duo ayladim.
- Dedimki, G'aribmen, yo'qsil, benavo.
Sening panohingdin izladim panoh.
- 895 Eshitdim necha bor javonmardliging,
Tillarda dostondir sening mardliging.
- Da'vatsiz mehmoning bo'lib, adoying.
Turibmen shu onda, boshim fidoying.

Shoyadki dardinga davo yetgusi,
Gʻarib, benavoga navo yetgusi...

Zanjij tinglab shirin zabonimni ul.
Shirin zabon ichra figʻonimni ul.

Yumshadi, bir qadar tushdi hovurdan,
Shirin soʻz dushmanni chalgʻitar chindan.

900 Soʻrdi: may icharsen, kuylarsen surud?²⁴
Dedim: balli, keltirdi, tutqazdi rud²⁵.

Qoʻlimda erdi rudi oshiqnavoz,
Qoʻrquv, hadik ichra chala ketdim soz.

Soz uzra bosh egib bir hofizdayin,
Yolgʻondakam qoʻshiq soʻyladim keyin.

Sozim tinglab zavqu sururi oshdi.
Qaynar qozon kabi qaynadi, toshdi.

Goho may ichardi etib taralla,
Goho yer tepardi bir umid ila.

905 Soz ila zanjijning jonini oldin,
Ixtiyorin olib, yoʻlimga soldim.

Ulfat boʻldi menga u beixtiyor.
Mast boʻlib, sirrini ayladi oshkor.

Dedi: bu qasri vayrona ichra. hay.
Bu kecha talay mol qoʻlimga kirgay.

²⁴Surud – ashula.

²⁵Rud – choʻlgʻu asbobi.

Bir o'zga zanjiy bor. hamzodim manim.
Mensiz may ichmagay, yaqin hamdamim.

Bir xazina topdik tasodif ila.
Ustida ajdaho yotmamish sira.

910 O'shal xazina uzra biz ajdaho.
Uni hech kimsaga ko'rmasmiz ravo.

Bir yildirki bizda o'shal koni ganj.
Eb-ichib yashaymiz osuda, beranj.

Men bunda o'tirib kutarmen. hali
Sherigim jo'natdi mol keltirgali.

Bir yilda xazina ancha kamaymish,
Oxiri bir xalta simu zar qolmish.

Sen kelib. bu kecha mehmonsan menga,
Ko'nglinga xush, ulfati jonsan menga.

915 Uqib ol, sherigim ortmoqlab hamon.
Qopda yoqutu zar keltirgan zamon.

Sen borib, bekinib bir burchakda tur.
O'likdek nafasing chiqarmay o'tir.

Men esam niyatga hamon yetarman.
O'shal ajdahoni nobud etarman.

Xazina menimdir degaymen u payt,
O'zim olib, o'zim yegaymen u payt.

Senga ham berurmen tongda bir qadar,
Mendin shod bo'lursen unda muqarrar.

- 920 Menu zanjij shundoq suhbat etarkan,
Eshitildi oyoq sharpasi birdan.
- Sakrabon o'zimni bir chetga oldim,
Goh qo'rquv, goh umid ichra xayolim.
- Qop ortmoqlab kirdi bir zanjij qaro.
Qaroligi andoq, ko'mirdek qaro.
- Yukni yelkasidin yerga qo'ydi ul.
Xuddi sherdek baquvvat erdi, norg'ul.
- O'shal qop og'zini bo'shatmay, oldin
Bir oz sho'rva ichib, et yedi keyin.
- 925 Ko'rdiki, sherigi yotmishdi shunda,
Uning aytganini etdi bir zunda
- Po'lat shamshirini sirmadi negoh,
Boshini tanidin ayladi judo.
- Men esam vahimdin dir-dir titradim,
Sal qoldi, o'zimni zo'rg'a o'ngladim.
- Sherigi boshini shart uzgan edi,
Endi tanini ham ikkiga bo'ldi.
- Tashqariga chiqdi ko'tarib yarmin,
Shu onda go'yoki hushsiz edim men.
- 930 Oradan necha bir daqiqa o'tdi,
Ketgay zanjij yana ortiga qaytdi.
- Yarim jasadni ham ko'tarib yana,
Chiqdi, tashqariga bo'ldi ravona.

- Ko'rdim shunda mendin yiroq edi u.
Fursat g'animatu kecha qorong'u.
- Xuddi bir lochindek tashlanib shu tob,
O'shal xazinaga qo'l cho'zdim shitob .
- Simu zarli qopni yelkamga oldim.
Bir idishga issiq sho'rva hain soldim.
- 935 Yo'lga tushdim so'ngra, yugurdim chunon,
Etdim manzilimga salomat, omon.
- Meni yo'lda ko'rgan kimsa bo'lmadi,
Baxtim edi ogoh, o'zga bo'lmadi.
- Kirib bordim uyga baxtiyor, xursand,
Yukimm-la g'anim ham tushdi yelkamdan.
- Etdi qulog'imga chaqaloq sasi.
Ortdi andin yana ko'nglim nash'asi.
- Xotinimga tutdim sho'rvani, picha.
Ho'plabon, shukrona ayladi necha.
- 940 Shunda berdim anga farzanddin xabar,
O'g'il ko'rding, dedim, bizga toji sar.
- Keyin o'shal qopning og'zini ochdim,
Topdim xasta ko'nglim malham, ilojin.
- Simu zardin magar kon erdi unda,
La'lu yoqut farovon erdi unda.
- Shu kecha yayradim, yashnadim, undim,
Gavhar oqizguvchi daryoga do'ndim.

- Farrux farzandimdin shod erdi ko'nglim,
Gavharu ganjga hamzod erdi ko'nglim.
- 945 Davlatu sarvatga yetdim shu tariyq,
Ganji guhar topdim. guhar-la kalit...
- Sarguzashtin Shohga shundoq so'yladi,
So'zini tugatdi, sukut ayladi.
- Shoh so'z ochib mavludi farzandidin,
Xabar istab u jonga payvandidin.
- So'rdikim, tug'ildi o'g'ling qay kuni?
Bordi uyga, keltirdi qaydnomani.
- Qaydnomani jo'natdi volisga Shoh,
Dedi, ey munajjim, sa'y aylagil to.
- 950 Bu go'dak tolei yulduzin ayon,
Etgilu borini bizga qil bayon.
- Yaxshidir, yomondir, toleida bor.
Daqiq et. so'ng bizga aylagil oshkor.
- Shoh farmoni qo'liga tekkan mahal
Yulduzlar sori volis soldi nazar.
- Nazar soldi yana, nazar soldi boz,
Yashirin ul asror ko'rindi ro'y-rost.
- Keyin ko'rganlarin qog'ozga bitdi,
Har kimsa ham buni ko'rolmas edi.
- 955 Shoh ko'z tashlab munajjim bitgan xatga,
Taajjubda qolib, tushdi hayratga.

Munajjim yozmishdi xatida butkul,
Parda ostidagi sinoatni ul.

Ki ul go'dak magar nonvoygardadir,
Nuri davlatga sohib, ozodadir.

Yo'qsil tug'ilgaydir onadin garchand,
Lekin falak etgay risqini baland.

Otasi ul bois xushbaxt bo'lgusi,
Badavlat, sohibi sarvat bo'lgusi.

960 Tug'ilgan ondayoq shu bo'lur pasha,
Qadamin ganj uzra bosar hamisha ...

Shoh buni eshitgach, himmati ortib.
Lutfu marhamatlar ko'rsatdi ortiq.

Gavharfurushni ul rosa siyladi,
O'ziga eng yaqin nadim ayladi.

**Etmish hakim Hirmis so'zini inkor etib, halok bo'lishgani
hikoyati
Muq'anniynoma**

Muq'anniy, yana bir navo aylagil,
Go'zal ohanglardin sado aylagil.

O'ksik kuylaringni bizga chalma, bas,
Yuksak navodin o'zgasi xush emas...

Hikoyat

965 Rumda faylasuflar har yoqdin kelib,
Majlis qurishardi goho jam bo'lib.

Shunda aytilardi ne farhangu roy,
Suxanlarki. dilparvaru jonfazoy.

Har kinsaning dalili ustun esa,
Olimlarning olimi erdi o'sha.

Hirmis degan olim unda hammadan
Haq gapni aytishda edi peshqadam.

Bahs etarkan, dalili ustun edi,
So'zlari jarangdor edi va keskin edi.

970 Fosh aylabon necha ruhoniylarni,
Hasadin qo'zg'otdi yunoniylarni.

Etmish tasi shunda jam bo'lib, yaktan,
Uning qasdiga tuzdilar anjuman.

Ki u har ne so'zlasa, inkor etib,
Haq so'zining tersini takror etib,

So'z ochsa, og'ziga uraylik hamon,
So'z aytishga ojiz qolsin. notavon.

Chunon ahdu paymon etdilar jadal:
Hirmis so'z gavharin chiqargan mahal.

975 Aytamiz asl qiymatin aksini,
Tuproqqa qo'shamiz xazinasini.

Uning har so'zini yolg'on degaymiz,
Aytgan haq kalomini eshitmagaymiz...

Chu Hirmis so'z aytib, guhar sochdi boz,
Ilmi ilohiy eshigin ochdi boz.

Va har aytganiga keltirdi dalil,
Nurga to'ldi andin ko'z ila ko'ngil .

Raqiblar u so'zlarni xor etdilar,
Shovqin-suron solib, inkor etdilar.

980 Yangi xazinasin ochdi ul hamon.
So'ziga yangicha asos aylabon.

Bayon etdi uni ravshan, dilpazir,
Dil emas, toshga ham etardi ta'sir.

Ko'rmay ul kalomda ma'no ham shukuh,
E'tiroz etdilar yana ul guruh.

Uchinchi bor turib qat'i y, ustuvor.
Haqiqat so'zini ayladi oshkor.

Haqiqatkim, zebandayu dilnavoz.
Aytildi batafsil. daqiq. ro'y-rost.

985 Aytilmagan biror nuqta qolmadi.
Shunda ham hech biri parvo qilmadi.

Shunda ul bechora ojiz qoldi. lol.
Tomog'i qaqradi. tani bemajol.

Bildiki, qasd etib ular atayin,
Ilohiy dalilga egmaslar bo'yin.

Asir etmishdilar yolg'onga o'zni,
Ul turib, ulardin o'girdi yuzni.

Va bong urdi: hoy, siz, ahli besamar.
Qoting joyingizda qiyomat qadar!

- 990 U yetmish riyokor mazallot totib,
Qoldilar joylarda hamon muz qotib.
- Rostni yolg'on deya shovqin soldilar.
O'zlari malomat ichra qoldilar.
- Boshlari egikdi, tanlar notavon,
Qotib turardilar tosh haykalsimon.
- Sikandar bu holatdin ogoh bo'lib.
Yulduzdek porladi nash'aga to'lib.
- Sarvlarning yashil tortib bittasi.
Quruq, qovjiroq erdi yetmishtasi.
- 995 So'rdi, Hirmis etdi bor gapni bayon.
Ki himmat eshigin ochdi osmon...
- Shahanshoh tingladi, ofarin aytdi,
Keyin xayrlashdi, dargohga qaytdi.
- Xilvatda har kimsa birla o'ltirib,
Bu qissani hikoyat aylardi ko'p.
- To'fondek bosganda yetmishta nokas,
Hirmis etdi ularni yetmishta xas...
- Guruhki, haq so'zga osmamish quloq,
Shamolda sovriilib, bo'ldilar tuproq.
- 1000 Ustod darsini kim aylar esa xor,
Unga shundoq kafan kiydirar ro'zgor.
- Bayonda mustahkam ersa-da dalil,
Tinglamas kimsa ul, tolei zalil.

Gavharki, tosh uzra yonar yulqini,
Gunohdir tuproqqa qorishlik uni.

Hunarmas hunardin yuzni o'girmoq,
Haqman deb nohaqning yonida turmoq.

Hunarmandni suyab, qo'lla har zamon,
Sening ham hunaring bo'lgusi ayon...-

**Aflotun Arastuga tanbeh qilib, cholg'u -soz yaratgani
Muq'anniyнома**

1005 Muq'anniy sozing-la sado tuz yana.
Shirin ovoz ila navo tuz yana.

Magar shirin esa alyorim mening,
Kasodga uchramas bozorim mening...

Doston

Nog'orachi urib nog'oraga cho'pgacha,
Qizitdi kechanning havosini xo'p.

Qora qarg'a shunda shashidin tushdi,
Oq xo'roz qichqirib, so'zga kirishdi...

Sikandar taxtiga o'ltirdi hamon,
Tili otash edi, aqli mumsimon²⁶.

1010 Jumla faylasuflar, sohib e'tibor,
Chekdilar ul taxt poyida saf-qator.

Har ilm ustida ular besh - u kam,
Suhbat etardilar saroyda shu dam.

²⁶ Aqli mumsimon – aqli muloyim, ya'ni haq so'zni qabul qilisha moyil.

- Biri tabiiy ilmdin bahs etar,
Biri ilohiy nuqtadin dars etar.
- Biri riyoziyotdin aylar savol,
Biri handasidin keltirgay misol.
- Birida naqd donishu farhang edi,
Birida lof nomusu nayrang edi.
- 1015 Har biri donishmandu dono edi,
Uo'z ilmida ustoz tanho edi.
- Arastu podshoga uqtirib so'zni,
Barchadin ziyoda ko'rardi o'zni.
Derd: olimlarga o'zim chorasoz,
O'zgalar ilmidin butkul beniyoz.
- Hama naqdi hikmat mengadir ravo,
Ki hikmat bobida o'zim rahnamo.
- Falon ilmu donish mendin keldi toq,
Falonchi ham olmishdi mendin saboq.
- 1020 So'zimda yolg'on yo'q, bari haqiqat,
Hujjat, dalil ila so'ylarmen faqat...
- Shoh ila orasi yaqinligidin,
Olimlar tortinib turardi andin.
- Falotunga xush kelmadi bu sifat,
Jumla olimlarga ul erdi ustod.
- Har ilmu donishki, etdilar hosil.
Avvalin varaqni yozmish edi ul.

Chiqdi anjumandim, ko'zdin yo'q oldi,
Anqodek bazm aro ko'rinmay qoldi.

1025 Sababki, kunu tun izlandi ustoz,
Yaratdi ag'oni, ya'ni ajib soz.

Bir xum ichra kirib yotarkan kunda.
Etti xum ovgozin eshitdi unda²⁷.

Birovki, ovozi dilni g'ash qilur,
Xum sasi ul ovozni dilkash qilur.

Shundan ibrat olib o'shal xum aro,
Falotun yaratdi ajib bir navo.

Makon aylab bir kattakon xumni ul.
Sayr ayladi charx ila anjumni ul.

1030 Tingladi xum ichra ohangni nola,
So'ngra dil soziga etdi havola.

O'sha ohang ila aytib surudni.
O'sha pardalarga yasadi rudni.

Shirin xonish qilib, sozini ustoz
Ichi bo'sh qovoqdin ayladi bunyod.

Surdi ohu charmiga mushk u ufor,
Sozlanib jaranglab sado berdi tor.

Soz uzra o'ylandi yana necha kun,
Yasadi yangi soz, oti arg'unun.

²⁷ Yetti xum – yetti osmon ma'nosida.

Kumushdin torlardin taralib jarang,
Yoniq nola chekib, yangradi ohang.

Zuru bamda edi nolasi albat,
Gohi sokin esa, gohida shiddat.

Ohangni goh andoq yangratardi er,
O'kirgandek edi buqa yoki sher.

Chunonchi ul nola sehrini totib,
Ho'kiz ham, arslon ham qolardi qotib.

Xullas odamiydin to hayvongacha,
Tushdilar sehrining domiga necha.

1040 Chunonchi, tinglab ul ohangni odam,
Shodlanib, raqsga tushardi har dam.

Ul sadolar jonu jonzotga yetib,
Keyin uyg'otardi, avval uxlatib.

Sozidin ucharkan andoq jarangos,
Har ko'ngil mayliga monand edi, mos.

Ustodning sozida bo'yla sas edi,
Sirrini undan o'zga bilmas edi.

Shundoq bir asbobni yasay oldi ul,
Ohangidin jonlarga o't soldi ul.

1045 Tabib tinglar esa uni, begumon,
Xastaning dardiga topardi darmon.

O'shal kuy sehridin aqlu xush nogoh
Har nechuk illatdin bo'lardi ogoh.

Shundoq takmil topdi arg'unun tamom,
Pishiq ud edi ul, emas udi xom.

Ustod keyin dasht u sahroga bordi,
Sozini imtihon etmoqchi erdi.

O'ltirdiyu atrofiga chizdi xat,
Jaranglatdi sozin, shunda domu dad²⁸.

1050 Gohi yakka-yakka, gohi bir suruv,
Tog'u dashtdin keldilar guruh-guruh.

Xati chizig'iga qo'ydilar boshni,
Sozining sehdin to'kdilar yoshni.

Keyin biror-biror hushdin ketib tek,
Cho'zildilar tuproq uza murdada-k.

Na bo'ri qo'y sari parvo ayladi,
Na ohuga arslon jaf o ayladi.

Ustod yana jaranglatib qo'lda soz,
O'zga bir navoni etdi nag'masoz.

1055 O'shal xush navoni, yetishdi payti,
Hushdin ayrilganlar hushiga qaytdi.

Tarqalib ketishdi hamon ahli dasht,
Kim ko'rmish bo'yla bir ajib sarguzasht?

Jahonga taraldi bu xabar, mish - mish,
Ki yoqut konidin yoqut sochilmish.

²⁸ Domu dad – yovvoyi hayvonlar

Falotun yaratmish andoq pardani.
Undan o'zga kimsa etolmas ani.

Magar o'sha sozdin taralsa sado,
Arshdin falak ham qulaydi hatto.

1060 Qo'lini band etsa bir dam cholg'uga,
Har nechuk hayvon ham ketar uyquga.

Torini yana bir titragan zamon,
Uyquga cho'mganlar uyg'onur hamon...

Shohning saroyiga xabar yetdi tez,
Horut bo'lmish Zuhro ila hamsitez²⁹.

Arastu eshitdi, ul ustodi fan
Andoq bir kashfiyot aylamish baland.

Ma'yus tortib, bo'ldi bir oz tangdil,
Raqib goho raqibni etgay xijil.

1065 Xilvat chekib, ayladi fikru ravish.
Ko'ngil tangiga maydon ochdi kengish.

Ustodning andoq ishida, shubhasiz.
Nashi ajab erdi va naqdi nafis.

Bilmoqqa qasd etib ne emishdi sir.
Kunu tun izlandi, yuritdi fikr.

²⁹ Aflotun go'yo Horutga o'xshab falak sozandasi Zuhro bilan bahsga kirishdi.

Necha zahmat chekib, renju mashaq qat,
Sarrishtayi sirni topdi nihoyat.

Nazari o'ngida oshkor bo'ldi roz,
Ki ne tariyq ohang ado etsa soz,

1070 Ta'sir etib jonga bir afsun qadar,
Hushidin ayirib, hushga keltirar.

Bari ayon bo'lgach unga beshu kam,
Jarangos sozini yaratdi ul ham.

So'ng sahroga bordi o'shal soz ila,
Behushlik navosin chaldi baralla.

Hayvon borki unda, uxladi alhol,
So'ng chaldi hushyorlik kuyini xush hol.

Omadi kelmadi, kun tortdi qaro,
Uxlaganlar hushga kelmadi aslo.

1075 Necha bor sozini chalsa-da chunon,
Hayvonlar dong qotib uxlardi hamon.

Qaysi parda edi, bilmay, dovdirah,
Arosatda qoldi Arastu, ajab!

Bir chorayi tadbir kelmadi ko'zga,
Ustodga iltijo etmoqdin o'zga.

Bordi u. talabi ta'lim ayladi,
Ustodga o'zini taslim ayladi.

So'rdi, ne chora bor andoq ravishga,
Uxlaganlarni ne keltirar hushga?

- 1080 Bilolmadim ne ovoz erdi o'shal,
Ne pardada navosoz erdi o'shal ?
- Aflotun ko'rdiki, ul sohib g'urur
Uning ta'limiga hojatmand erur.
- Chiqdi tashqari, doira chizdi, xat,
Yangratdi soz, hozir bo'ldi domu dad.
- Sahrodagi sheru marol qanchasi,
Kelib, xat uzra turdilar barchasi.
- Behushlik kuyini chalgani mahal,
Bosh qo'ydilar xati mandalga avval.
- 1085 Ikkinchi bor sozin yangratganda u,
Hushidin ayrildi dono Arastu.
- Aflotun sozini chalganda takror,
Hayvonlar uyg'onib, tortdilar hushyor.
- Yana bir bor sozin yangratgan erdi,
Arastu sakrabon oyoqqa turdi.
- Nechuk uyg'onganin bilmadi shu dam,
Ne sabab hayvonlar uyg'onganin ham.
- Ne bois bo'ldiki, hushga keldilar.
Ne sababdin yana hushyor erdilar?
- 1090 Va shunda bildikim, ustodi heshak
Undan yashirgandi sirrini andak.
- Hamon tahsin aytib, uzrlar qildi,
Ne erdi uyg'onish asrori, bildi.

Bilganini yozdi daftar uzra ul,
Avval yozganlarin o'chirdi butkul.

Iqror bo'ldi, Aflotun erdi ulug',
Unga har daqiqa ayladi qulluq.

Sikandar ham bildi, mulki Rumda bot
Aflotundir ilmu donishda ustod.

1095 So'ngra necha lutfu navozish bilan
Saroyda maqomin ko'tardi baland.

Uzuk va cho'pon hikoyati
Muq'anniy noma

Muq'anniy, kel. chang sozini soz etib,
Shirin kuyla o'zni xushovoz etib.

Navozish ayla nag'mayi chang ila,
Sevintir ko'ngilni xush ohang ila...

Doston

Ertasi tong otar, firuza sahar
Kun lashkarin etdi tunga muxaffar.

Quyosh shashmasidin gul ochdi chiroy,
O'zini baliqdek urdi suvga oy.

1100 Taxtiga o'ltirdi shahi tojvar,
Beliga boylabon gavharin kamar.

Taxt poyida tutdi olimlar makon,
Eng balandda Aflotun oldi maqom.

Shoh ustoz yaratgan cholg'u pardasin
Eshitib, hayratga tushmishdi andin.

So'rdi: ey bilguvchi asrori jahon,
Bizga g'ayb asrorin etguvchi ayon.

Ilmu donish qulfdir, kalitidirsiz,
Siz tufayli donish bizga ochdi yuz.

1105 Bilimdonlar aro donishda ustod
Sizdan-da buyukroq o'tganmi bir zot?

Ular xayol etgan mara borni ul,
Ki undan-da o'tish siz uchun mushkul?

Falotun duo aylab shohni hamon,
Dediki, charx. shuniliygun osmon

Shunchalar sehru fan yaratmish so'ngsiz,
Uni anglamoqqa aqlimiz ojiz.

O'tmish olimlari, ilmda ustod
Necha sehru amal etdilar ijod.

1110 Ularning bilganin yuzdan birin ham
Bilguvchi. ishoning, bugun yo'q desam.

Shohin amr etsalar, aytay qissasin,
O'ndan birinimas, yuzdan bittasin.

Ijozat berdi shunda shohi jahon,
Ki donoyi zamon boshladi doston.

Jahondiyda, allomayi mo'tabar
Dedi shunda: "Ey shohi donishsevar,

Eshitdim, yel ila olov, bug', buxor
Zaminni silkitib, aylab beqaror.

- 1115 Zilziladin etib yer qa' rini fosh.
Otmish yer yuziga sehrlı bir tosh.
- Misu qalayilin ichi, siyrati,
Misoli ot edi ammo suvrati.
- Otning ko'kragida bor edi teshik,
Andoqki, suv oqadigan rahnadek.
- Quyosh nuri raxnaga tushgan zamon,
Ichkarida ne bor, bo'lardi ayon.
- Bir cho'pon u yerdan o'tarkan nogoh,
Bo'ldi u g'ordagi tilsimdin ogoh.
- 1120 Yarqirab bir narsa chaqardi chaqin.
Cho'pon bordi o'shal chaqinga yaqin.
- Ko'rdiki, mis tulpor turardi unda,
Bir raxna, bir tuynuk edi ko'ksida.
- Quyosh yoritardi uni shu mahal,
Cho'pon ichkariga tashladi nazar.
- Va unda eski bir mayitni ko'rdi,
Tanidin bir tuki tushmagan edi.
- Barmog'ida uzuk bor edi andoq,
Mushtariy yulduzdek yonardi porloq...
- 1125 Cho'pon hamon qo'lin tuynukka soldi,
Mayit barmog'idin uzukni oldi.
- Kaftida salmoqlab boqdi uzukni,
Keyin barmog'iga taqdi uzukni.

Boshqa arzigulik narsa yo'q edi,
G'orni tark ayladi, tashqari chiqdi.

So'ngra suruvini haydab ketdi shod,
Yo'l bosdi tun o'tib, yetguncha bomdod.

Ana bomdod yetib, tong otdi oppoq,
Quyosh sharq ufqidin ko'tardi bayroq.

1130 Cho'pon qo'y-qo'zini yoydi-da shu on,
Yo'l oldi suruvning sohibi tomon.

Valine'matini ko'rmoqchi erdi,
Uzuk qiymatini so'rmoqchi erdi.

Suruv sohibi ham ko'rdi cho'ponni,
Shirin so'zga ko'chdi nutqi zaboni.

So'rdi qo'y-qo'zining ahvolini ul,
Cho'ponning javobi xush keldi, ma'qul.

Cho'ponning holati erdi g'aroyib,
Gohida u ko'zdin bo'lardi g'oyib.

1135 Avval g'oyib, so'ngra bo'larkan paydo,
Xo'jayini dedi: astag'furulloh!

So'rdi: nechun ko'zdin bo'lursen nihon,
Va paydo bo'lursen yana nogahon?

Bu sehru afsunni qayoqdin olding?
Sehrgarlik to'nin yelkangga solding?

Cho'pon tinglab, avval hayratga tushdi,
Gapning ma'nosiga keyin yetishdi.

- Payqadi, soʻz aro oʻziham bilmay,
Qoʻlida uzukni oʻynardi tinmay.
- 1140 Uzuk qoshini u tutib har nafas,
Goh baland etardi, gohi etar past.
- Uzukning qoshini koʻtargan zamon,
Hamsuhbat oʻngida edi namoyon.
- Magar uzuk qoshi yana past edi,
Hamsuhbat oʻngida koʻrinmas edi.
- Uzukning qoshida sir erdi chunon,
Egasin pardada tutardi har on.
- Choʻpon ogoh boʻlib sirdan bir yoʻla,
Uni togʻu dashtda sinadi soʻngra.
- 1145 Keyin uzuk ila oʻyinlar qildi,
Yulduzni oʻynagan falakdek xuddi.
- U koʻrinmas edi istagan asno,
Uzukni qoʻlidan qoʻymasdi aslo.
- Koʻtarib uzukning qoshini hamon,
Yana koʻrinardi koʻzlarga ayon.
- Shaharni oshkora nihon kezib ul,
Barcha orzusiga yetishdi butkul.
- Bir kuni havosi haddiga yetib,
Sehrli uzukni kaftida tutib,
- 1150 Hindiy shamshir ila saroyga kirdi,
Podsho qarshisiga borib oʻltirdi.

Saroy a'yonlardin bo'shagan zamon,
Shohning ko'z o'ngida bo'ldi namoyon.

Podshoni qo'rqitib, vahim ayladi,
O'ziga bir yo'la taslim ayladi.

Podsho so'rdi shunda: "Menga ayt qani,
Niyating ne, kimlar yubormish seni?"

Cho'pon dedi: "Payg'ambar men begumon.
Murodga yetarsen keltirsang imon!

1155 Bir kimsa ko'rolmas meni, istasam,
Mana nabiyilgim senga, mo'jizam..."

Podsho qo'rquv ichra imon keltirdi,
Keyin shahar ahli bosh egib turdi.

Cho'ponning dourug'i yuksaldi davom,
Podsholikni oldi, xullasi kalom.

Uzukning muhrida ne erdi andoq,
Ki payg'ambarlikka yetkazdi mundoq?

Uzuk yasashganda hakimlar, ajab,
Nechuk bir hikmatni qo'ydilar joylab?

1160 Chunon hikmatki ul va nayrangi soz,
Ochilmas pardadin hamon bizga roz.

Aqlimni qanchalar etdim rahnamun.
Hamon yechilmadi, tugikdir tugun..."

Podsho tahsin aytdi ustodga shu dam,
Uzukni yasagan donishmandga ham.

Hozir bo'lgan hama arkoni davlat
Bu ajib qissadin oldilar ibrat.

Suqrot va Iskandar ahvoli hikoyati
Muq'anniyнома

Muq'anniy, kel, sozing ila g'amini yoq,
Ko'nglim aro surur otli shamni yoq.

- 1165 Ipakdek navo tuzsang, ey dilnavoz,
Ipak tortayin Rumdin toki Taroz...

Doston

Hikoyat aylamishdi bir faylasuf,
Jahon sirriga erdi sohib vuquf.

Ki ahli yunonlar u vaqti zamon
Urdilar taqvoga o'zni on chunon.

Izlamay zarra dunyo osoyish in,
Rad etib hirsu shahvat oloyishin.

Yo'q erdi riyozat chekib, g'ami yemak,
Shior ko'p bilmak erdiyu kam yemak.

- 1170 Hattoki sohibi davlatlari ham
Nafsi havosini tiyardi har dam.

Ayoni xush ko'rmas, ichmasdi sharob,
Ikkisi aqlni etgay deb xarob.

Oqibat bir ofat yuzlanib chunon.
Ularning naslini qirdi beomon.

Tutdilar andoq bir tariyq, rasmu roy,
Dunyodin kehdilar ular hoynahoy.

- Ayol ila yaqin bo'lmoqdin kechib,
Quruqdin dengizga o'tdilar ko'chib.
- 1175 Xotinlarga boshqa, erlarga boshqa,
Kemalar qurdilar bir boshqa-boshqa.
- Goho tomirlardin qon olib andoq,
Xotinlardin o'zni tutdilar yiroq.
- Bu ishning oqibat shu bo'ldi kasri.
Quridi ularning nasabi, nasli...
- Bir kuni uyg'onib xursand sahargoh,
Olimlarni yig'ib, bazm tuzdi Shoh.
- Eshik og'osiga amr ayladi chun,
Tinchimni bir kimsa buzmasin bugun!
- 1180 Suqrotni chaqiring, etgaymen qabul,
Tarkibu axlotning, ustodidir ul³⁰.
- Suqrot eshigiga kelib shu zamon,
Dedilar: Shoh yo'qlar, yo'lga tush hamon.
- Yangi to'ningni kiy, o't-betingga boq,
Dargohi oliyga yuraqol tezroq...
- Suqrot bu taklifni qabul qilmadi,
Podshoning amrini ko'zga ilmadi.
- Dedi: "Iskandarga borib aytki, ul
Bu yo'lda bir nima topmog'i mushkul.

³⁰ Axlot – xiltning ko'pligi, xilt – qon, safro, savdo va balg'am.

- 1185 Men o'zga olamda yulibmen hamon,
 Bunda ko'ringanim xayoldir, gumon.
- Kimki haqparastdir, ko'zlasin meni,
 Haqning dargohidin izlasin meni..."
- Bo'yla javob aytdi u koni gulhar,
 Kelib, Iskandarga berdilar xabar.
- Shohga ayon bo'ldi misoli kunduz,
 Ki Suqrotidir ul shami xilvatfuruz.
- Uning diydoriga yetolmas kimsa,
 To tunda balqigan oydek bo'lmasa.
- 1190 Sikandar garchi sohii toj edi,
 Ilmu donishga doim nuhtoj edi.
- Yo'q edi bir olimu farzonae,
 Ki unga bermamish gavhar donae.
- Bilimdonlarki chun ilm berdilar,
 Har sohadin unga bilim berdilar.
- Baridin Suqrotning so'zi xush edi,
 Suqrotni tinglasa, u dilxush edi.
- Istadi Suqrotni yana tinglasa,
 Yuzma-yuz o'ttirib, suhbat aylasa.
- 1195 Dedilarki, u piri xilvatpanoh
 O'zni uzlatga chekmish xilvat aro.

Dunyodin bir yo'la yuzni o'girmish,
Go'yo tiriklayin qabrga kirmish.

Do'stu aqraboga judolik qilur,
Tanholik bila oshnolik qilur.

Jahon necha xizmati jon etmagay,
Ul esa parvoyi jahon etmagay.

Parhezda yurar, burda et tishlamas,
Namat kiyar, shohi, ipak xushlamas.

1200 Har kecha-kunduzda shu odat anga,
Bir hovuch don yesa, kifoyati anga.

Haqdin o'zgasini u olmas yaqin,
Xalq uning oldiga borolmas yaqin.

Nizomiysifat ul, aqlga ulfat,
Nizomiy magar olmish andin sifat?

Dedilar bo'yladir o'shal dinpanoh,
Ziyoda bo'ldi ul sabab mehri Shoh.

Inson tabiati shundoq har mahal,
Yiroq yurganlarni ko'proq yod etar.

1205 Xaloyiqdin qochsa har kimsa ortiq,
Mayl etar o'shanga ko'proq xaloyiq.

Suqrot xalq mehridin yuvmishdi qo'lni,
Xalq unga bovladi ko'proq ko'ngilni.

Hukmdor necha bor da'vat etsa ham,
U shoh majlisiga qo'ymadi qadam.

Bir karra bo'lsa-da shoh istagandek,
Ko'ngli yumshamadi, tura berdi tek.

Noz etsa-da ustodi turkonavash,
Iskandarning ko'ngli tortmas edi g'ash.

1210

Shoh a'yonlar ichra sohib e'tibor
Bir xos mahramini chorladi takror.

Yubordi donishmand Suqrot oldiga,
Unga yetkaz dedi savolim: nega

Javobsiz qoldirding necha da'vatim?
Sen ila bor edi nihon suhbatim.

Necha bor chaqirdim, nechun kelmading?
Hurmatim qadrini nega bilmading?

Ne bois qochmog'ing bizdan ayni payt?
Kel o'zing yoki bir dalilingni ayt.

1215

Daliling ko'rsatib, bizga et ayon,
Daliling yo'q esa, yo'lga tush hamon...

Suqrot sari jadal tashlabon odim,
Shohning savolini yetkazdi xodim.

Jahondiyda, donoyi hozirjavob
Berdi Shoh payg'omiga shu nday javob:

"Garchi shoh necha bor chorladi meni,
Aqlim bor, ajratur yaxshi, yomonni.

Aqlim derki, senga maylu roy yo'q,
Shohning ko'nglida mehringga joy yo'q.

- 1220 Bormasligimga bor yana ko'p dalil,
Kishi o'ynamas kelsa gar Jabroil.
- Bermoqqa rag'batim bo'lur ul mahal,
So'zida bir mehr to'ysaydim agar.
- Ohu kindigining mushk ersa bori,
Atrofga taralgay atri, ufori.
- Ko'ngilki ul do'stlikka rahbar erur,
Tildan tashqari ham guvohlik berur.
- Ko'ngilda muhabbat qursa oshiyon,
Zohirda ham uni aylagay ayon.
- 1225 Insonlarki, podshoga mahram ular,
Bazmda ham anisu hamdam ular.
- Ne qilay, yo'limda to'siq tosh esa,
Otim oqsoqlanur u yerdin o'tsa.
- Andoq tuyularki, bazm ichra aslo
Meni yaxshilik-la yod aylamas Shoh.
- Ham ul a'yonlarki, xizmatdadirlar,
Men sari do'stona solmaslar nazar.
- Shohning ko'nglini mardi mardumshunos
Uning ahli xosidin aylar qiyos.
- 1230 Shirin tilli ersa ahli xosi ul,
Shohdin ham bir umid aylasa bo'lur.
- Agar ahli a'yon so'ylasa sovuq,
Shohning g'azabi ham yiroqmas, yovuq.

Bazmgoh gumbazi o'lsa sarbaland.
Sozanmagan soz ham jaranglar baland.

Gumbazning shiftiga yetsa gar shikast.
Sozlangan rubob ham jaranglavdi past.

Har yaxshi -yomonki eshikdin kelur,
Unga uy sohibi sababchi erur.

1235 Garchi sen chorlaysan meni: kel beri,
Vale ahli ayon deydi: ket nari!

Unda talashurlar kattayu kichik,
Men o'sha girdohga kirgaymen nechuk?

Misol andoqdirki, to'lqinli dengiz
Durru gavhar sochar misoli yulduz.

Nahanglar yutarlar uni har mahal.
Kim nahang og'zidin izlaydi gavhar?

Men o'shal dargohga borgaymen netib,
Barcha tahdid etib tursa kelma deb.

1240 Meni Shoh nazdida etganlar yomon,
Mengamas, o'ziga aylagay ziyon.

Menga xaloyiqdin ne sudu samar,
Haq boylaganman belimga kamar.

Bandalikda men xojatosh man senga,
Gar borsam, bandayi adoshman senga.

Iskandar, boq, nechuk nuqta maromi,
Nechuk bir yuksakdin kelur maqomi?..

- Shohga bu gaplarni yetkazdilar, bas.
Shahriyor ulardin uqib, oldi dars.
- 1245 Mulozim javohir keltirib unga,
To'kdi, etagini to'ldirdi durga.
- Gavhar sochar ekan o'shal koni ganj,
Podsho saralashdin charchab, chekdi ranj.
- Keskin bo'lsa hamki, rost so'zlardi ul,
Aytganlari keldi podshoga ma'qul.
- Bildiki, xilvatgohda tutmish makon
Yo'l oldi piyoda xilvatgoh tomon.
- Jahondin ko'nglini kesmishdi mutloh,
Va uzlatga o'zin chekmishdi mundoq.
- 1250 Shoh ko'rdi, yashar ul shundoq go'shada,
Faqir ersa-da, fikru andishada.
- Bu holi shoh ko'ngliga kor ayladi.
Turti oyog'i-la, hushyor ayladi.
- Dediki, turgilu suhbat ayla boz,
Jahon tashvishidin etay beniyoz.
- Dono yashirmadi undan kulgusin,
Dedi: ololmaysan meni bu yo'sin.
- Ulki burda nonga qanoatlidir,
Sening atrofingda charx urgaymidir?
- 1255 Arpa nonim menga shirindir, suchuk,
Bug'doy non g'amiini yegayman nechuk?

Nim arpa yukidin xolidir kimsa,
Uyida bir dona arpa bo'lmasa.

Bir somon cho'pgachadin charchagum, tolgum.
Tog'dek yukni nechuk yelkama olgum?

So'radi Suqrot din yana Shahriyor:
Molu johga nechuk ehtiyojing bor?

Suqrot dedi: meni qiynama muncha,
Ki sendin himmatim balanddir necha.

1260 Tafovut bor o'rtada, chin degayman,
Sen ko'p yeguvchisan, men kam yegayman.

Jahon oldingda shay misoli surfa.
Har qancha yesang-da, to'ymayсан sira.

Bir eski jandam bor egnimda nuqul.
Issiqda ham o'shal, sovuqda ham ul.

Sening to'nlarining bor, qavat-qavat yuk,
Menga talabgorlik etmog'ing nechuk?

Yana bir bor so'rdi Iskandar shu tob:
Sen kimu men kimman, ayla sarhisob.

1265 Javob berdi unga donishmandi pir:
Men farmon berguvchi, sen farmonpazir!

Bu ta'bir yoqmadi podshoga albat,
Dediki bu so'zning ma'nosin anglat.

Xiradmand podshoga javob berdi boz,
Dediki, javobin aytaman ro'y-rost.

- Mening bir qulim bor, ismidir Havo,
Havoyi havas, menga farmonravo.
- Xizmatimda turib, kutadi buyruq,
Sen o'sha qulimga etasan qulluq...
- 1270 Donishmandning so'zi nishonga tegdi,
Podsho xijolatdin boshini egdi.
- Dediki, ey nuri siymoyim mening,
Pokdir, pokizadir shu royim mening.
- Sen poksan, o'zingni pokdin ayirma,
Hali o'lmay turib, tuproqqa kirma.
- Ustod yana bir bor javob berdi: hay,
Siymobni quloqqa quyib bo'lmagay.
- Nega pokman deya so'zlabon, ajab,
O'zingni tutasan hayvonga o'xshab ?
- 1275 Hayvon yugurarkan gohida shitob,
Insonni uyqudin uyg'otar shu tob.
- Men uxloq bandani ey sen, uyg'oq Shoh,
Uyg'otmog'ing bo'yla emasdi ravo.
- Garchi sen uyqudin meni uyg'otding,
O'zing vale o'shal g'afolatga botding.
- Quyong uyqusidek uyqungni buzgil,
Uyg'oq arslondin qo'lingni uzgil.
- Boshqa o'lja izla, bo'lma xomtama,
Mendek arslonni ov qilgum dema...

- 1280 Bu soʻzlar taʼsiri andoq keldi nek.
Podshoning yuragi eridi mumdek.
- Soʻngra arzi niyoz aylabon behad,
Istadi ustozin oʻgit, nasihat.
- Donishmand achchiq soʻz aytmadi oʻzga,
Shirin soʻzlik ila kirishdi soʻzga.
- Donishmandlik ila aytdi shohga pand,
Bari ibrat edi, hikmatga payvand.
- Dediki, qoʻlingda mum esa temir,
Sababi gʻazabmas, aql va tadbir.
- 1285 Hamisha ravshan tut koʻngil, siynani,
Gʻubordin asragil ul oʻyinani.
- Qoʻndirmasang temir sirti uzra zang,
Koʻrarsen unda necha bir naqsh u rang.
- Koʻngilni zangdin pok, safo aylagil.
Ruhoniylar rozini jo aylagil.
- Koʻngli qarolarga omon berma hech,
Koʻnglingga qarolikni keltirma hech.
- Koʻngli qaroning tili rost til emas,
Har nechuk zanjiy Xoʻja Muqbil emas.³¹
- 1290 Zanjiyning surati qarodir, biroq,
Sen ogʻzidin chiqqan toza soʻzga boq.

³¹Xoʻja Muqbil - "Siyosatnoma" kitobining muallifi Nizomulmulk, saljuq sultoni Malikshohning vaziri.

Qarolik etsang, yon kuyib toldayin,
Zanjiylar tishlarin oqartsin keyin.³²

Ovina zangi gar temirdan erur,
Qachon qarolik ila ravshandir ul?

Necha ahli xirad ketmishlar bitib,
Tirik suvini zulmat ichra deb.

Kumushdek tark ayla oludalikni³³,
Kumushdin ibrat ol pokizalikni.

1295 Idrokning g'ubordin toza bo'larkan,
Yuksalur tutunli falakdin baland.

Tonglarga ul nihoniy dargoh bo'lur,
Ilohiy sirlarga haramgoh bo'lur.

Magar darichadin ko'tarsang niqob,
Ichkariga kirgay shu zamon oftob.

Quyosh nurida ham charog' yoqsang gar,
Charog'ing o'chirgay ul bodi sahar.

Quyosh nurin uyingga boshla, kirit,
Magar tark etsa, bo'lmagil noumid.

1300 Eshiging toza tut har laylu nahor,
Sultonni mehmonga chaqirma zinhor.

Sulton ov qilgali o'tarkan o'zi.
Top-toza eshikka tushgaydir ko'zi.

³²Zanjiylar tol ko'miri bilan tishlarini oqartirishgan.

³³Oludalik – kirlik, chirkinlik.

Va mehmoning bo'lib o'zi kelgan payt.
Aziz mehmoningga bizdin salom ayt.

Eshigingga kelsa, o'zni unutma,
O'zingni past emas, baland ham tutma.

Jon ila qabul et tuzsa bazmi xos.
Yo'qsa, eshikbondin senga yo'q xalos.

1305 Loyli kovushing-la borma taxt sari,
Kovushingni yechib kirgil ichkari.

Shoh ila sufraga o'ltirmay, oldin
Tirnog'ingni olib, qo'lingni yuvgin.

Kimda had, narra sher bo'lsa hamki ul,
Sulton taxti sari borolgay dadil?

Sher taxting oldida baxta bo'lgusi³⁴,
Taxting haybatidin taxa bo'lgusi.

Sening dargohingga kiruvchi kimsa,
Shatta yeydi magar yo'lni yitarsa.

1310 Endi ko'rgil o'zing, ne dargohdasen,
Qalbing ila nechuk nazargohdasen?

Bu eshikda sen sohibi janda bo'l,
Boshi egik, bir xokisor banda bo'l.

Agarde sen shoh bo'l sangu Shahriyor,
Poshonlar iti birla ne ishing bor?

³⁴ Baxta – uch yoki to'rt yashar shunqor.

Achchiqlanma, magar gapirdim achchiq,
Aytarimni shirin aytmadim ortiq.

Kuyik qalbin meni tark etmiş edi,
Sayr etgali samoga ketmiş edi.

1315 Osmondin zaminga qaytdi bu ko'ngil,
U yoqdin senga deb keltirgani shul...

Shu so'zlarni aytdi donishmandi haq,
So'zi Shoh ko'ngliga jo bo'ldi mutlaq.

Yuzlari yorishib misoli oftob,
Saroyiga hamon yo'l oldi shitob.

Buyurdi, kotibi yozdi dar'atan,
O'sha nuqtalarni oltin harf bilan...

Iskandarning hind donishmandi ila suhbat qurgani Muq'anniyoma

Muq'anniy, yana bir navo aylakim,
Gulshan aro bulbulga bormu tinim?

1320 Sozingdin sadolar tarat, chunki ul
Men tilsiz bandani tilga keltirur...

Doston

O'shal faylasuf, ustodi ilmu fan,
Dedikim, ilm ayladi podshoni band.

Shu bo'ldi, og'ziga mayni olmadi,
Ma'nosiz shodlikka mayli qolmadi.

Bir kuni tong otib ul zarrin niqob,
Shu borliq jahonga yuz ochdi oftob.

Bilim oyini-la Iskandar turdi,
Shohona taxtiga kelib o'ltirdi.

1325 Xos mahrami kirib, ayladi xabar,
Ki, bir hindu kelib ijozat so'rar.

Deydikim, izn etsalar Shahriyor,
Podshoga munosib aytar so'zim bor

Podsho buyuodiki, keltirding shitob,
Muq'ni oftobiga yetkazing shu tob³⁵.

Mahramlar yugurib-elib shu zamon,
Muq'ni shoh oldiga etdilar ravon.

Muq' rasmi ehtirom etib kirdi-da,
Muq'ona bosh egdi olov oldida.

1330 Ko'rdi, ko'z o'ngida quyosh porladi,
Muq'ona ta'zimin bajo ayladi.

Shoh shunda ishorat aylab, etdi roy,
O'ltir, deb hinduga ko'rsatdilar joy.

Majlisda so'z ketdi necha dilpisand,
Shu xoki zamindan to charxi baland.

Har kimsa ko'rsatib hunar, san'atin,
So'z birla oshirar erdi qiymatin.

So'z gali hinduga yetishgan paytda,
Toza gul yuz ochdi eski daraxtda.

³⁵ Mug' – otashparast, oftob – podshoga ishora.

- 1335 Sirli nuqtalardin soʻz ochdi hindu,
Sochdi sochilmamish necha bir inju.
- Falakni jom etib tutdi dudoqqa,
Jahonni dur etib taqdi quloqqa.
- Jahondor shaʼniga soʻylarkan sano,
Shunday soʻyladiki. yorishdi borgoh³⁶.
- Shohga hamdu aytib, biloxir
Soʻz niqobin yechdi u donoyi pir.
- Dedi: qorongʻu din keldim bu yoqqa,
Xuddi parvonadek ravshan chiroqqa.
- 1340 Ul chiroq oshnolik qilgaymu, dedim,
Tiyramen, roʻshnolik qilgaymu, dedim.
- Hama hindularga peshvoman hamon,
Fikrda keksayu kuchda navqiron.
- Tugik-tugik soʻzlarim bordir base,
Echolmas ul tugunlarni har kese.
- Eshitdimki.nodiri davron oʻzing,
Bilimdonlar aro bilimdon oʻzing.
- Aqling asl gavhar, behamto erur,
Har ne tugun ersa, ochguvchidir ul.
- 1345 Xudovand bermishdir toju taxt senga,
Yana ilmu donishdanam baxt senga.

³⁶ Borgoh – saroy, podshohning qasri.

Agar savolimga ololsam javob,
Yuz o'girgum. menga tangrimas o'tob.

Savolimga javob olomasam gar,
Yurtimga qaytishim bo'lur muqarrar.

Faqat Shahriyordin eshitay so'zni,
O'zgalar suhbatga qo'shmasin o'zni.

Mendan savol, shohdin javobi bo'lgay,
Sevinch ila kelgan savobi bo'lgay...

1350 Jahondor dediki: "Qo'y bahunani.
Har nihon so'zing ersa, aytgil uni!"

Jahondiyda hindu yer o'pib hamon.
Tilini shamshiri hindiy aylabon,

Ofarinni etib sazovori shoh,
Allohning ishidin so'z ochdi nogoh.

So'rdi: ruh tanimdin uchsa, qo'yib yuk,
Alloh huzuriga borgaymen nechuk?

Tangri yagonadir, bilarmen buni,
Ammo qaydin izlab, toparmen uni?

1355 O'zi noayondir, nishoni paydo,
Bu yopiq eshikning kaliti qayda?

Vujudiki, sohibmaoniy erur,
Zaminiymi yo osmoniy erur?

Xayolda izlaymi, amalda magar,
Ne deyman joyini mendan so'rsalar?

Erdami, ko'kdami? Istarmen shu tob
Hujjat, dilil ila berilsa javob...

Jahondorning javobi bo'ldi chunin,
Dedi: so'z qisqadir bunga ham uzun.

1360 O'zingdin yuz burib, odim otgauing.
Alloh huzuriga yo'lni topganing.

Joyini izlashga kimsa royi yo'q.
Ki ul joy yaratguvchining joyi yo'q.

Na kimsa yetolgay sinoatiga,
Na fikru andisha Uning zotiga.

Andisha baholab, beradi qiymat
Ko'zi bilan ko'rgan narsaga faqat.

Xudoni xayoldan izlamoq, xato.
Xayolda shaytonu dev bo'lur tanho.

1365 Bir narsaga borib yetarkan xayol.
Uni yaratmog'lik emasdir mahol.

Ylki, yo'qdir unga andishada joy.
Olamni yaratgan Allohdir, Xudoy

Bu yo'lda adashma, aylama unut.
To oyni to'smagay ko'zingdin bulut.

Tangrining nishoni senga kifoyat.
Shu yerga yetdingmi, ayla qanoat.

Allohni tanishga shuning o'zi bas.
Allohni tanigan nariga o'tmas...

- 1370 Shohning javobini dimgladi hindu,
Va kirishdi boshqa savollarga u.
- Dediki: "Zamin bor, bordir osmon,
Chegarasi bordir ularning ayon.
- Aytgil, bundan nari, tashqariga ul,
Bormi bir arsaga yoki yo'qmi yo'l?
- Bor esa, kimsa nega ogoh emas?
Yo'q esa, yo'l yo'qlikka paydo emas...

Jahongir dediki: "Bu ko'hna gapdan
So'zing bo'lsa yangiroq, ayt daf'atan.

- 1375 Eru ko'kdin nari oshiqmagil to,
Sarrishtani qo'ldin chiqarma nogoh.

Falak chiziq tortmish yetti doira.
Chiziqdin nariga o'tmagil sira.

O'tsang, to'kilgaydir qoning unda, hay,
Falak shamshir tutib, qarshingda turgay.

Bu borgoh bir buyuk qal'adir, baland,
Fikrimiz to'silgay shu devor bilan.

Inson shu devordin osholmasa ul,
Ortidagi sirni qayoqdin bilur?

- 1380 Izlamas o'zga pardayi rozni ul,
Xabar ichra anjomu og'ozni ul.

Kelur bundan dastur, bo'yla bir yo'riq,
Ko'rinmas esa, o'ylashga o'rin yo'q .

- Ko'rinmas uza o'ylasang mabodo,
Yaxshi ko'rolsang-da, ko'rgaysen xato.
- Necha bir odamni hali ko'rmayin.
Xayolda tasavvur etgandim tayin.
- Oqibat bir kuni ko'rib, bildim lek,
Emasdi ul tasavvur etganimdek.
- 1385 Boshqa bir jahon bor, ko'rmaslar uni,
U yerda izlamak ravodir buni...
- Hindu yana savol ayladi chunon:
Ne uchun bir emas, ikkidir jahon?
- Jahonki, berilmish zeb ila ziynat,
O'zga bir jahonga yana ne hojat?
- Bu yerda shunchalar yashamoq mumkin,
U yoqqa borishlik yana ne uchun?
- Gar o'shal makonda yashashdir go'zal,
Nega bu go'zalga kelurmiz avval?..
- 1390 Xiradmand shoh dedi: "Ayo sadomard,
Ko'ngildin g'uborni shu hikmat-la art.
- Haqdin ikki jahon keldi shu taxlit,
U yerda ganj esa, bu yerda kalit.
- Bu yerda har nechuk ekarsen ekin,
U yerda hosilin yig'arsen keyin.
- Bu yerda har narsa o'zgarur har vaqt,
U yerda o'zgarmas, boqiydir abad.

- Ikki pargor chekmish amalda Xudo,
Bu yerda yaratish, u yerda duo.
- 1395 Bu dunyo bir ko'prik, o'tolmog'i shart,
Sel oqib, daryoga qo'shilmog'i shart.
- Tog'lardin oquvchi chashma ham ravon,
Oqibat daryoda tutgaydir makon..."
- Hindu berdi yana savolin mushkul:
Nimadir tanga jon baxsh etguvchi ul?
- Mening nazarimda olovdur faqat
Tanga baxsh etguvchi rohat, harorat.
- Jon chiqarkan, so'nar tanda o't hamon,
Bu narsaga kimsa keltirmas gumon...
- 1400 Bu gapdin bo'yla otashin bo'ldi Shoh,
Otdi hindu sari qahrli nigoh,
- Dedi: "Shaytoniydir bayoning sening,
Agar jon otash esa, joning sening!
- Bilmaysanmi magar, jon aylab safar,
Yana o'shal kelgan joyiga qaytar?
- Otashdin bo'lsaydi ilkin junbushi,
Jonni so'ng do'zaxdin izlardi kishi.
- Dedingki, boshiga ajal yetgan chog'
Jon so'nar, ohista so'ngandek charog'.
- 1405 Aytganing g'alatdir, ilohiydir jon,
Qaytar dargohiga, o'lmas hech qachon.

Jon herdi, deydilar kishi jon bersa,
Uning joni o'ldi. degaymi kimsa?

Jon herdi, deyilsa, bo'lmagay xato,
"Berish"ning "o'lish"din farqi bu dunyo.

Kech shirin joningdin, o'shal nuri pok,
Nuri ilohiydir, na suvdir, na xok..."

Yana hindu jamlab boshiga hushni.
Bu safar so'radi uyquni, tushni:

1410 Kishi uyquga ketganda, shul zahot
Qaysi bir kuch unga baxsh etar qanot?

Kezar qadam-qadam necha tog'u dasht,
Kechar boshidin bir jahon sarguzasht.

Ko'rguvchi ul esa, uxlagan kimdir?
Musavvir ul esa, bu surat nadir?

Shoh dedi: "So'rading, aytamen, qaydin,
Tush xayoldin kelur, xayol badandin.

Tushlaring manzili taningdir, aniq,
Bunda oshnolik bor, begonalik yo'q .

1415 O'lik yo tirikni ko'rsang uyquda.
O'z sha'ing shu'lası aks etar unda.

Aks etar andishayi poking sening.
Ko'rsatur maqsadi idroking sening.

Gar bilmoq istasang, ne uchun uxloq
Kimsada ul asror yuz ochar mundoq?

Yolg'iz, nazoratsiz qolganda xayol
Unga bor holicha ayon bo'lur hol.

Riyozat chekkanlar, ne asrorki bor,
Garchi uyg'oqdirlar, ammo xabardor.

1420 Boshqalar uyquda ko'rganni hamon
Bedor aql ila ko'rgaylar ayon..."

Yana savol berdi hindu tinmagur,
Magar olmos ila tag'in teshdi dur.

Dediki, ilmingdin samar ber menga,
Yomon ko'z nimadir, xabar ber menga.

Bir narsani xush ko'rsa gar badnazar,
Nega ul narsaga ziyon keltirar?

Vale tajribali, o'tkir bilimdon
Kishi kim, birovg'a aylamas ziyon.

1425 Xush ko'rib narsaga boqqanda har gal,
Nazari narsaga rivoj keltirar.

Yomon ko'z narsaga bermagay omon.
Natija kelgaydir undan ko'p yomon.

So'zi, amalini ayladik tadqiq,
Unda to'g'rilikdin nomu nishon yo'q.

Ammo kamon tortib olsa doimo,
O'qini nishonga urar bexato.

Ayt, qaydin olur ul quvvatu quchin,
Bu ofatga chora topgaymiz nechuk?

1430 Men qandoq bilurmen duch kelsa magar,
Yomon nazarmi ul yoki xush nazar?

Jahondor dediki: "Keltirib qiyos.
Donishmandlar bunga topmishlar asos.

Nazar to nishonga yetguncha chunon,
Havodin o'tadi o'sha begumon.

O'tarkan, u havo ila birlashar,
Shu boisdin kuchi, ta'siri oshar.

Ko'zning kasotati solar ekan iz,
Ortidin haqo ham urar shubhasiz.

1435 Havo sog'lom esa toza. muattar,
Narsaga nazardin yetmagay asar.

Havo badbo'y esa, zaharli bo'g'iq.
Narsani qulatar, andin omon yo'q.

Yomon havo etar yomonlik pasha.
Badnazarga sherik bo'lur hamisha.

Va lein nazdimda, shu ishga tegish
Boshqa bir sabab bor, kimsa aytmamish.

Sababkor ul yomon nazarmas yolg'iz,
Qarshisida turgan narsa ham bois.

1440 Ko'z o'ngida narsa ocharkan jamol,
Yomon ko'z jazoga tortadi darhol.

Hazir bo'lib doim unga erta-kech.
Ko'rinish bermamish go'zal kimsa hech.

Go'zal paykar ko'rib qarshisida, bas,
Yomon ko'z suqlanib boqar, tinchimas.

Xush qiyofa kimsa ko'rinsa, albat,
Amalga kirishar hamon kasofat.

Kishi kim, ko'z tegsa unga nogahon.
Ketma-ket esnashga tushar shu zamon.

1445 Ko'zi yomon, kasofatli bo'lsa kim,
Peshonasi terlab turar betinim.

Ko'rsatur senga shu ikki nishona.
Ko'z tekkan kimsani, ko'zi yomonni.

Isiriq yoqarlar tutun taratib,
Ki ofat otashda yonib bitsin deb.

Afsungardin kelur yana bir izoh,
Ichiriq yonarkan falakkacha to.

Yuksalib u tutun, yoyilib davom,
Baloning yo'lini to'sar batamom.

1450 Eshitdi chun hinduyi rumiyparast,
Hindiy shamshiriga yana urdi dast.

Ki, yaxshi -yomondin fol ochib har gal,
Munajjim ne tariyq beradi xabar?

Bir amalki, hali yuz bermamish ul,
Yaxshi-yomonligin qayoqdin bilur?

Shundoq javob keldi shohi jahondin:
"Har narsaki kelur yaxshi, yomondin,

Shu gunbaz shiftiga bitilmish ayon,
Yaxshi gar yaxshidir, yomondir yomon.

1455 Munajjim fol ochib, bilgaydir uni,
Tole daftaridin o'qib yozuvni.

O'qirkan. munajjim ayon bilgusi,
Ul urug'din nechuk hosil kelgusi.

Parvardigor o'zi, ul olampanoh
Arzi niyozimiz tinglab doimo.

Ko'rib hojatimiz ko'pu ozini,
Ochar gohida bizga dil rozini.

Tushirgay bir farishta birlan kalit,
Va oshkor aylagay rozin shul tariyq".

1460 Hindu mast bo'ldi bu bodayi guldin.
Hindiy shamshirini tushirdi qo'ldin.

Yana so'rdi: Ne sababdin Chinu Zang
Ikki xos suratda keldi, ikki rang?

Bu dunyoda, axir. rang bittadir, toq.
Nechun bu qaro bo'ldi, u bo'ldi oq?..

Jahondor dediki: "Ayo, har nafas
Ikki rangni ko'rgil, bir rangni emas.

Ikki yuzlidir quyosh oyinavash.
Bir yuzi Chin taraf. bir yuzi Habash.

1465 Bir yuzi yuzlarni oy etar go'yo,
Boshqasi yuzlarni aylagay qaro..."

Ul hinduyi dono yog`dirib savol,
Sikandar ilmi oldida qoldi lol.

Unga taslim bo`lib, yer o`pdi hamon,
Shohning boshi ko`kka yetdi ul zamon.

Olimu fuzalo shodlanib barcha,
Allohga shukrona aytdilar necha...

Iskandar yetti hakim ila xilvatga chekingani
Muq`anniyoma

Muq`anniy, chal taronayi boston³⁷,
Ko`mak ber, yetsin haddiga doston.

1470 Qutqaray jonimni shu doston ila,
Yo`lim poyoniga yetsin bir yo`la...

Doston

Faylasufdin keldi tag`in shu bayon:
Shohga ko`p shu kuhli ko`rindi davron.

Bir kuni uyg`onib u farhundahol,
Ulashdi elga necha ganj, mulku mol.

Uning ehsonidin boy bo`ldi mardum,
Faqirlikdin xalos bo`ldi ahli Rum.

Podsholar kelishdi bosh egib bir-bir,
Turдилar xizmatda hoziru nozir.

1475 Farxundalik aro ul shohi jahon
Taxtiga o`ltirib bir kun shodmon,

³⁷ Taronayi bo'ston – qadimiy tarona.

- Soʻz ochdi, sharh etib insof, dinu dod,
Soʻzidin gavharlar sochdi bot-bot.
- Keyin nuqta qoʻyib shirin suhbatga,
Mayl etdi, chekindi oʻzi xilvatga.
- Barchaga mehru iltifot ayladi,
Keyin yetti faylasufni sayladi.
- Balinosi barnovu Suqroti pir,
Arastu, yaʼni ul podshoga vazir.
- 1480 Falotunu Volisu Farfuriyus,
Ularga qoyil edi Ruhulqudus.
- Ettinchisi erdi Hirmisi valiy,
Ettinchi osmonda edi manzili.
- Etti pargor edi shoh tegrasida,
Ul esa nuqtadek eng oʻrtasida.
- Ajab davra edi, shu kuhli, porloq,
Kibrdin xoliyu bodadin yiroq.
- Ochiq chehra bilan ul majlis aro,
Boqib jamotga, koʻnglin ochdi Shoh.
- 1485 Dedi chin yurakdin xitob aylabon:
"Qachongacha sirmi tutarmiz nihon?"
- Kechirdik tunlarni necha mast-alast,
Boʻlsin bir kunimiz aqlga payvast.
- Oy ila oʻftobga termulib bir kun,
Falak asroridin ochaylik tugun.

Bilaylik, yer uzra shu baland chodir
Ne tayanch ustida yuksalib turur?'

Shu yeru samoga birinchi dalil
Ne edi avvalda, aytilsin dadil.

1490 Magar vojib erur aytilsa avval,
Eng birinchi tarkib ne edi o'shal ?

Bu ko'payish ila kamayishki bor.
Ne yo'sin yo'qlikdin bo'ldi oshkor?

Ne edi borliqqa birinchi sabab,
Ko'kda yulduzlardin ko'raylik izlab.

Olimlar majlisin bu yanglig' tag'in.
Yillar o'tsa hamki, to'plamoq qiyin.

Bilmaymiz, bu yo'lda chekib bori ranj,
Kimga nasib etar o'shal koni ganj?

1495 Aylasin har kimsa izhori donish,
Bu dunyo azaldin qanday yaralmish?

Hukmini berganda jahonofarin³⁸,
Osmon yaralganmi avval yo zamin?

Keling, nechuk bo'ldi, etaylik izhor,
Jahonning bahori gul ochdi ilk bor?

Nechuk bunyod etdi binokor bino,
Va sozdin yangrab uchdi avvalg'ino?..³⁹

³⁸Jahonofarin – jahonni yaratgah, ya'ni Alloh.

³⁹Avvalg'ino – ilk ohang.

Shoh majlis ahliga durdonga sochdi,
Fikr xazinasi eshigin ochdi.

1500 Buyurdi, hakimlar yuritsin suxan
Qadimiy dunyoning tub tarixidan.

Majlis ahli dedi: bu ayni savob.
Faqat loyiq bo'lsin savolga javob.

Barcha bilganini aytsin galma-gal,
So'zini Arastu so'ylasin avval...

Ilk yaratilish xususida Arastuning aytganlari

Arastu ravshandil, ajab xushmand,
Podshoga maqto'vlar yog'dirdi baland.

Dedi: donish durin sochguvchidirsən,
Ilmlar eshigin ochguvchidirsən.

1505 Tangri panohida doim shod yasha,
Mehnat-mashaqqatlardan ozod yasha!

Buyurding aytishni, ayo Shahriyor,
Borliq o'zi nechuk yuz berdi ilk bor?

Yolg'iz bir harakat edi avvalin,
Tebranib, ikkiga bo'lindi keyin.

Ul ikki harakat so'ng birlashdi-da,
Yangi bir harakat yuz berdi shunda.

Avvalgi harakat yagona edi,
Uch harakat kelib, qo'shildi endi.

- 1510 Uch chiziq chizilib, ko'rindi ayon,
Uch doira bo'ldi ravshan namoyon.
- Markazdin ayrilgach ul doiralalar,
Yarqirab o'rtada ko'rindi javhar.
- Javhar chiqdi, aql ko'rib zotini.
Harakatchan jism qo'ydi otini.
- Harakatchan jism bilmasdi tinim.
Nuqul harakatda edi, betinim.
- Jism parchalari ul besabru tob,
Markazga intilib, etardi shitob.
- 1515 Tepaga chiqqanlar bo'lib beorom,
Pastga tushganlari topardi orom.
- Jism charx urarkan yarqirab chunon.
Undan paydo bo'ldi tiniq osmon.
- Osmon ham intilib o'z markaziga,
Harakatda bo'ldi aylanasiga.
- Keyin shu maylini sira qo'ymadi,
O'shal aylanishdin sira to'ymadi.
- Pargor chizgan o'shal ilk doiradan
Bunyod bo'ldi shundoq sipehri baland.
- 1520 So'ng otash ko'rinib bo'ldi huvaydo,
Ko'kning gardishidin bo'lmishdi paydo.
- Otash quvvatidin havo yaraldi
Va undan bag'riga harorat oldi.

Havo rutubatli, juda nam edi,
Sababki, harakat unda kam edi.

Tarovat o'laroq tomchiladi u,
Shu yo'sin yaraldi zilol, toza suv.

Suv g'ubori cho'kdi, jamlanib andoq,
Hosil bo'ldi undan ko'rganing tuproq.

1525 To'rt javhar yaratdi chun amri Xudoy,
Har biri o'z maqomida oldi joy.

To'rt javhar etarkan bir-birini jalb,
Nabotot yaraldi ulardin, ajab.

O'shal o'simliklar tufayli endi
Har turli hayvonot maydonga keldi...

Shunday deb talqin etar aqli kamol,
Uning bundan nari o'tmog'i mahol.

Ilk yaratilish xususida Volisning aytganlari

So'z boshladi Volisi dono suxan:
Shohimizdin jahon bo'lsin bahramand.

1530 Ta'limi donishda pahlavon bo'lsin,
Ma'rifat izlashda qahramon bo'lsin!

Chu farmon yetishdi shohdin barchaga,
Har kim bilganini qo'ysin o'rtaga...

Mening bu borada nazarim boshqa,
Dunyoning javhari suv edi boshda!

Suvning harakati bir joyga yetdi.
Oqibat sachragan olov kasb etdi.

Chaqmoq chaqib, bug'din ayirdi o'tni.
Tushirdi ul namchil havo, bulutni.

1535 Suvning tarkibida g'ubor edi mo'l,
G'ubor qotib, undan yer bo'ldi hosil.

Har javhar o'z o'rni, ma'vosin oldi.
Jahon tabiatdin navosin oldi.

Jumla boshidagi lutfi birla chun
Yaraldi va tushdi junbushga gardun.

Ammo tinglaguvchi buni tinglamas.
Suvdin yaralganin iqrar aylamas.

Nutfaning misoil dalildir aniq,
Mening aytganimni etadi tasdiq....

Ilk yaratilish xususida Balinosning aytganlari

1540 Balinosi dono tiz cho'kib hamon,
yer o'pib dedikim: ey shohi jahon.

Dunyo turguncha tur sobit, ustuvor,
Alloh marhamati bo'lsin senga yor!

Shoh dili tushmasin ilmdin yiroq.
Etsin ko'zimizni nur bilan porloq.

Endi amringiz-la, podshohi olam.
Men ham yaratilish asrorin aytsam.

- Ki birinchi tilsim yer edi, tuproq,
O'shandin tarkiblar yaraldi mundoq.
- 1545 Harakat quvvati etdi unga kor.
Eridi, bag'ridin bug' uchdi, buxor.
- Zarralar bor edi unda nurli, pok,
Yuksalib, bo'ldilar anjumi aflok⁴⁰.
- Boshqa bir zarralar ucholmay baland.
O'zga markazlarda tutdilar maskan.
- Bir zarrasi otashi ravshan edi,
Biland gunbaz ostida gulshan edi.
- Bir zarrasi uchqur yel edi chunon.
Toki tebranmasa, bo'lmagay ayon.
- 1550 Uchinchisi suvdir, hayot baxsh etar.
Har narsaga undan tarovat yetar.
- To'rtinchisi sho'rlik shu tuproq erur,
Toptalib, shamolda changi sovrilur...

Ik yaratilish xususida Suqrotning aytganlari

So'z navbati Suqrotga yetdi keyin,
So'z yog'dirdi duoda xurmodayin:

Umring uzoq bo'lsin. baxting mo'lu ko'l.
Dinu donishga doim dilbasta bo'l.

Barcha orzularni shikor aylagil,
Jahon asrorini oshkor aylagil!

⁴⁰ Anjumi aflok – osmon yulduzlari.

1555 Savolkim so'rdi Shaniyori jahon,
Bu pinhon nuqtani kim aylar ayon?

Vale fikru andisha aylab necha,
Har kimsa sharh etar o'z bilganicha.

Hali ilk sahifa yaralmagandi,
Bor vujud ul yakka Xudovand edi.

Azmidin bir bulut yaralib nogoh,
Etdi chaqmoq ila bulutni paydo.

Yomg'irdin yaraldi osmon shu tob,
Chaqmog'idin ko'kda oy ila oftob

1560 Keyin bug' - buxorning g'ubori indi.
Erni bunyod etib, o'rniga qo'ydi.

Bundan nari yo'lchi boshlamaydi, bas,
Ulki men so'yladim, behuda emas...

Ilk yaratilish xususida Farfuriusning aytganlari

Ta'zim bajo etib, yer o'pib, so'ngra
Dono Farfurius kirishdi so'zga.

Dedi: Shu dunyoda turguncha davron,
O'zing bo'l saodatli shohi jahon!

Adolating dunyoni shod aylasin,
Zulmu sitamlarga bedod aylasin!

1565 Savol berding, ey shohi ezidshunos,
Keldi mening ko'nglimga andoq qiyos.

Yaratarkan borliq jahonni, avval
Yaratuvchi Tangrim yaratdi javhar.

Azmi ilohiyning fayzi bilan ul,
Erib, o'sha javhar suv bo'ldi butkul.

Ikkiga bo'linib, joy oldi asta.
Birisi balandda, birisi pastda.

Kofuru mushk kabi olarkan yo'riq.
Birisi ho'l erdi, birisi quruq.

1570 Yarmisi ho'lligi sabab beorom.
Yarmida quruqlik tufayli orom.

Beorom suvlardin samo taraldi,
Osuda suvlardin zamin yaraldi.

Xirad shu nuqtaga yetib keldi. hay,
Bundan nari yo'qdir andishaga joy...

Ilk yaratilish xususida Hirmisning aytganlari

Gal Hirmisga yetdi. shay edi, hozir,
Qulfga kalit solib, bo'shatdi zanjir.

Aqlning arqonin uzatib uzun,
Shohni duo aylab, boshladi so'zin.

1575 Dediki, shohimiz salomat bo'lgay,
Muammoni yechib, quvonchga to'lgay.

Falak shod kom etib uning komini,
Falakka ko'tarsin aziz nomini!

Podshohim etdilar ma'yu ixtiyor,
Bersin har og'och unda ne meva bor.

Shohim farmoniga bosh egib men ham,
Istarmen savolga javob aylasam.

Aqlimni tanigan kundan doimo
Shu niliy gunbazga tikarman nigoh.

1580 Nazdimda shu ganbazki, andoq baland,
Tog' uzra muallaq tutunga monand.

Shu qo'rqinch tutunning ustida biroq,
Yarqiragan nur bor, musaffo, porloq.

Nurni parda bo'lib to'sgaydir tutun,
Darichalar bordir, darichalardin.

Nur tushib turadi bizga bir qadar
Tutundin yo'l topib, yerga taralar.

Oy ila oftob, yulduzlar hamon
O'sha yorug'likdin aniq bir nishon.

1585 Yaratuvchi ma'lum, bilmasman biroq,
Ne uchun boshda u yaratdi shundoq?..

Ilk yaratilish xususida Aflotunning aytganlari

Faluotunki barchaga ustod edi,
Ko'ngil daryosidin dur sohib, dedi.

Ki andoq ravshanxirad shohi jahon
Ko'nglidin bir asror qolunmu nihon?

Davlatu saltanat yor bo'lsin anga.
Tangri o'zi madadkor bo'lsin anga!

Aytamiz, ne so'rdi dili pokidin,
Lekin hadikimiz bor idrokidin.

1590 Yanglish so'ylamakdin qo'rqasmiz, biroq
Ko'rmagan narsani aytamiz qandoq?

Mening nazarimda, sohibi azul
Borliqni yo'qlikdin yaratdi avval.

Borliqni borliqdin yaratsaydi U,
Moya o'zgarmasdan qolardi mangu⁴¹.

Moyadin tug'ilur har narsa, ammo,
Kadxudo boshqadir, boshqadir Xudo.

Ulki xirad aytur otini Ahad,
Yaratish bobida chekmas mashaqqat.

1595 Ayricha yaratdi har gavharni Ul.
O'rtada o'rtachi yo'q edi butkul.

Har gavharni bezab, etdi muzayyan,
Ixtilof o'rtadin ketdi tamoman.

Qo'shib-qorishtirdi muxolifatni,
Yaratdi Odamdek mukammal zotni.

Birgina chumoli qanoti chunon,
Tangri qudratini qilur namoyon...

⁴¹ Moya – narsaning asl gavhari.

Ilk yaratilish xususida Iskandarning aytganlari

Majlisga xotima fursati yetdi,
Podsho soʻz qadrini oyga yuksaltirdi.

1600 Iskandarki xurshidi ofoq edi,
Ravshan dillikda dahr aro toq edi.

Uning nuri bois ahli munavvar,
Bir majlis tuzdilar boʻylakim goʻzal.

Podsho dono esa har ne tavrída,
Donolar koʻpayur uning davrida.

Donolar soʻyladi, goʻsh ayladi Shoh⁴²,
Har jonni ayricha noʻsh ayladi Shoh.

Faylasuf soʻzin tinglab bagʻoyat,
Ularga soʻradi Haqdin inoyat.

1605 Va soʻngra dedikim: ahli fuzalo,
Xayolda yulduzlar koʻrdim men raso.

Men bildimki, surat kelmish avvali,
Ortida bir suratchi bordir vale.

Garchi bildim, suratchi bordir nihon,
Nechuk surat chekar, bilmasiman hamon.

Bilsaydim suratchi sirrini magar,
Uning hunariga etardim amal.

Agarchi koʻngilda surat etar aks,
Amaliy etmoqqa qurbing yetishmas.

⁴² Gosh aylamoq – eshitmoq, tinglamoq

- 1610 Xilqat siri bizga noayon joyda.
Uning tadqiqini aylamak qayda?
- Osmonni varaqdek berdingiz o`qib,
Ammo so`zlaringiz bo`ldi muxtalif.
- Bundan ortiq so`zga bormi e`tibor,
Ki jahon naqshining naqshbandi bor...

Ilk yaratilish xususida Hakim Nizomiyning aytganlari

- Nizomiy, bu eshikka solma kalit,
Bir kimsa ko`rmamish, keldi ne tariyq.
- Buyuk parvardigor yaratmish ani,
Yaratmish har nechuk pastu balandni.
- 1615 Avval boshlab aqlni hor ayladi,
Nur berdi, diydani bedor ayladi.
- Qudrat qalami-la yaratib har on,
Aql nazaridin tutmadi pinhon.
- Birinchi naqshini chekar pallasi,
Aqlning ko`ziga tortdi pardasin.
- Qachonki ilk naqshi, suratin soldi,
Aqlning ko`zidin pardani oldi.
- Yashirin ganj oshkor bo`lgach shu taxlit,
Aqlning qo`liga topshirdi kalit.
- 1620 Avvalgi hisobni so`rash befoyda,
Aql ko`zi bog`liq edi u joyda.

Boshqa joyda aql nazar tashlagay,
O'zi rahbar bo'lib, yo'lga boshlagay.

Ul joydakim ko'zi bog'liqdi g'oyat,
Hikoyat aylama, so'rma hikoyat.

Vale har qaydakim rahnamo erur.
U yetgan manzilga kim yeta olur?

G'ayb yo'li undanam yiroqdir rosa,
Aqlu xirad ila yetarmi kimsa?

1625 Xiradmand deb kishi aytilur chindan,
Ko'rinmasga boqmay, ko'z yunsa undan.

San'at san'atkorning yoniga eltar,
Bu to'g'rida aytgan ashulang yetar.

So'zni ko'r, agarchi ulovi oqsoq,
Tor yo'lakdin chiqib kelmoqda qandoq?

Hamono bir hotif, Xizr unga nom,
Qoyalarni ezib, ko'klarda xironi.

Etguvchi zot yelib, yonimga keldi,
Falakdin ko'shku ayvonimga keldi.

1630 Shirin so'zi ko'nglimni shod ayladi,
U yumshoq ovozda menga so'yladi.

Dediki, yashirin so'zlaring bugun
Necha tilsizlarga aytasan nechun?

Bir sarvi chamanni aylab parvarish,
Faylasuflarga bermaging ne emish?

Nafis soʻzlaringni nechuk bedavo,
Chirik suyarlarga koʻrgaysen ravo?

Begona sufrada yegaysen noning,
Oʻzing parda tutib, toʻsmagil xoning⁴³.

1635 Zamon ahlini koʻr, johil qanchalar,
Ilmgamas, fitnaga mashgʻul ular.

Shu qaro tuproqni sevarlar koʻproq,
Tuproqdan insonga boqmaslar biroq.

Bu tuproqni hiylagar deb aytsa, oz,
Muhra oʻgʻirlaydi, oʻzi muhraboz.

Muhrani ul kaftida tutgay nihon,
Ogʻzidin chiqarar keyin nogahon.

Yutganda zarnixi sariq erar, zard⁴⁴,
Chiqarganda niliy erur, lojuvard.

1640 Xazonda u quruq ud yeydi, ajab,
Bahorda oʻltirar atri mushk tarab.

Odamiyning tani chirydi andoq,
Bilmasmen, u yana qaytadi qandoq?

Tanimizki oʻshal xok maskandadir,
Yoʻq olmas, va lekin parokandadir.

Parokanda esa boʻlaklar oʻshal,
Bir joyga yigʻilsa, boʻtur mukammal.

⁴³ Xoning – dasturxonning maʼnosida.

⁴⁴ Zarnix – margumushga qoʻrshirilgan gugurt

1645 Tuproqqa sochilgan edi har yona,
Turar shovqin solib oʻrnidan yana.
Oltin zarralarni, qarang, har safar
Nechuk siymob ila yigʻadi zargar.

Parokanda zarralarni chorasoz
Oʻzga bir siymob-la yigʻar boʻlsa boz.

Ne ajab, tuproqda sochilgan joyda
Bir kuni tanimiz tirilsa qayta...

Iskandarning Paygʻambarlik maqomiga yetgani Muqʻanniyнома

Muqʻanniy, sahar yangratib bongi rud.
Joʻr ayla anga "Pahlavoniy" surud.

Nishoti soz ila quvontir meni.
Eshitmay bemaʼni, quruq nagʻmani...

Doston

1650 Hamon ul faylasuf, muhandisnihod⁴⁵,
Rum tarixidin etdi bir lavha yod.

Donishmandlar ustoz, ul nuqtadon.
Sikandar jahondoru sohibqiron,

Ilmu donishda yuksalib shu tariyq,
Aqli har ne mushkulga boʻldi kalit.

Ne-ne raxnalarni boyladi, yopdi.
Ne-ne tugunlarni yechdi, yoʻqotdi.

⁴⁵ Muhandisnihod – oqilu dono.

Jahonda ne bilimlar erdi nihon,
Ularga bo'ldi ul yakka bilimdon.

1655 Olimlarki ahli Yunon, ahli Rum,
O'rgandi o'shandin, kasb etdi ulum⁴⁶.

Ko'kda yulduzlarning tasnifin etdi,
Erda ham har nechuk maqsadga yetdi.

Boshidin tojini irg'itdi, ammo
Ilohiy tojdin kiydi amoma⁴⁷.

Yaratilish ne deb o'zni qistadi,
Tangrining zotini bilmoq istadi.

Dediki, koinot aslini ko'rsam,
Etti qat surmarang pardani sursam,

1660 Va unda ko'rolsam o'zim boricha,
U qo'lga kirmasni bor miqdoricha...

Kunu tunlar kechirdi jahd aylabon,
Tole tuni bo'ldi oxir charog'on.

Farishta keldi yoniga bir mahal.
U behushga Xudodin berdi xabar.

Farishtakin, porlar edi Quyoshdak,
Shaytoni g'addordin yiroq bir malak.

Pinhon tutib bag'rida gavhar kabi,
Xudovanda pokdin yetkazdi vahiy.

⁴⁶ Ulum – ilmlar.

⁴⁷ Amoma – dastor.

- 1665 Dediki: "Baxsh etib chun oliy maqom.
Parvardigor senga yo'lladi salom.
- Jahonbonlikni bermish erdi ajib.
Endi payg'ambarlikni etdi nasib.
- Alloh azmiila erding Shahriyor.
Endi senga amr etdi Parvardigor.
- Ki turgil oyoqqa. tark ayla orom.
O'zingni shu ishga bag'ishla tamom.
- Jahonga quyoshdek qadaming tashla,
Vahshiy qavmlarni iymonga boshla.
- 1670 Qaytsin yomon yo'ldin. yuzni o'girsin.
Yaratgan Xudoning yo'lga yursin.
- Eski imoratni yangidan qurgil.
Dunyoni g'aflatdin pok etib. yuvgil.
- Qoldirma jahonda zulm ila bedod.
Har yerda adolat aylagil bunyod.
- Uyqusidin uyg'ot uxlaganlarni,
Aqlning yuzidin ko'tar pardani.
- Sen rahmat ganjisan Yazdoni pokning.
Yo'qsillarga najot qadaming sening.
- 1675 Shu ko'hna dunyoni charx urib, aylan,
Xokiylar bo'lishsin sendan bahramand⁴⁸.

⁴⁸ Xokiylar – tuproqdan yaralganlar, insonlar.

Bu dunyo seningdir, senga baxshidir,
U dunyoga yetsang, yana yaxshidir.

Adolatpeshalik yo'lini tutgil,
Rizoni Haqni so'r, o'zni unutgil.

Jonliga baxshoyish, muruvvat ayla,
Jonsizga behuda vaqting sarflama.

Jonlidan gar senga yetishsa ziyon,
O'ldir yo bandi qil, bernagil omon..."

1680 Sikandar angladi ne erdi ma'no,
Dediki: "Eh hotif, oqilu dono,

Baski andoq amr etdi Parvardigor,
Tark ayla deb menga bu mulku diyor,

Mashriqdin Mag'ribga yurgaymen endi,
Necha xalq boshida turgaymen endi.

Ammo qay o'lkaga qo'yarkan qadam,
Ne deyman, xalqining tilin bilmasam?

Ularning so'zini anglarmen nechuk?
Yana mushkulotim bor andoq buyuk.

1685 Biri ul, bo'ylakim safarni balkim
Eshitib, qo'shinda qo'zg'alur vahim.

Yovga qarshi qo'shin tortamen qandoq,
Poyimda dasht ersa, ro'paramda tog'?

Raqiblarim qumdan ziyoda bo'lgach,
Nechuk har biriga etgaymen shikanj?

Ko'zi ko'rlar menga solmasa quloq,
Karlar eshitmasa so'zimni mutloq,

Ul begona yurtda nechuk bo'lurmen,
Ko'ru karlarga ne chora qilurmen?

1690 Payg'ambarlik da'vosin etsam, ani
Isbot aylamoqqa hujjatim qani?

Borni bir mo'jiza, suyansam anga,
Ko'rganlar ul zamon ishonsa menga.

Yo'l yurish rasmini o'rgatgil avval,
Keyin amr aylasang, yurgaymen jadal.

Bilimdonlar borki, sohibi g'urur.
O'zlarini dur to'la daryo bilur.

Ularga kor etur nechuk bir chora,
Kibru havolari kamaysa zora..."

1695 Farishta so'z, amalga mohir edi,
Sikandarga andoq javobin dedi.

Ki, hukmingda sening to'rt haddi jahon.
Ravodir senga har oshkoru nihon.

Mag'ribda bir guruh bor sahroxirom.
Dinu diyonatsiz, nosik unga nom.

Mashriqda guruh bor farishtasirisht,
Namlari mansakdir, o'zga bo'lmamish.

Janubda bir guruh misoli daryo,
Ularga Hobil-shon erur rahnamo.

- 1700 Shimoliy iqlimda bir guruh erur,
 Ularning boshida Qobilxon turur.
- Qachonkim yo'l bosib, etgaysen safar,
 Oqdin qarogacha qilgaysen guzar,
- Nosikdin mansakka tortasen sipoh,
 Yo'l yurib Hobildin Qobilgacha to.
- Farmoningga barcha musallam bo'lur,
 Bosh tortgan kimsa boshidin ayrilur.
- Raqiblar poyingdin sira chalolmas.
 Jahonda bir kimsa joying ololmas.
- 1705 Sen chiroqsen, nuring – nuri gavhariy,
 Tunlarni yoritgan Oysen, Mushtariy.
- Har joyda tobishing tovlanib chunon,
 Xazinalar qulfini ochgay hamon.
- Shundoq qilki, yo'lga chiqqanda har goh,
 Tangri panohidin izlagil panoh.
- Har manzil soriga olar esang yo'l.
 Odillarga suyan, adolatli bo'l.
- Ki ziyon bo'lmagay senga bir qadar,
 O'zing ham lashkaringga yetmas xatar.
- 1710 Yangi vo'llar bosib o'tganingda, hay,
 Oldi-ortingda tut navkaringni shay.
- Har joyki istarsen, imkoningda ul.
 Nuru zulmat bari farmoningda ul.

Oldingda nur boʻlur, ortingda zulmat.
Sen koʻrarsen, seni koʻrmaslar faqat.

Har kimsa gar senga sadoqatlidir.
Sen unga nuringdin nisor ayla nur.

Har kishi kim istaydir senga jafu,
Sen oʻshanga zulmatni koʻrgil ravo.

1715 Soyadir ul, qorongʻulik, tiyralik.
Nasibasi xorlik erur, xiyralik.

Tulporingni yoʻlga ravon aylabon,
Qoʻshin tortib borsang sarhadlar tomon,

Bir toifa kelur senga yuzma-yuz.
Ki yot-begona tilda soʻzlaydi soʻz.

Tangri taoloning himmati bilan
Sen ular tilida aytursen suxan.

Til bilish bobida boʻlursen ustun.
Tushuniksiz soʻz boʻlmagay sen uchun.

1720 Soʻzlaganda tiling gar rumiy zabon,
Tinglaguvchi anglaydi, betarjimon.

Bu – ilohiy moʻjizaning belgisi.
Sen foyda, dushmaning ziyon koʻrgusi...

Shoh koʻrdiki, bu soʻzlar bejiz emas,
Tangri farmoniga boʻyin egdi, bas.

Dediki, qabuldir bu qutlugʻ payom,
Ul Xudodir, biz bandamiz vassalom...

Shu kundan tadorik ko'rdi safarga,
Qo'l cho'zmadi boshqa biror amalga.

1725 Har ne zarur edi yo'lga, g'amladi,
Safar jabdug'ini yig'di, jamladi.

Farishta keltirdi tag'in xushxabar.
Senga yor bo'lur deb g'alaba, zafar.

Har donishdin izladi Shoh choraboz,
Etar maqsadga mardumi chorasoz.

Safarda foydali bo'lgan har nima,
Har ne ashyo borki o'rgandi yana.

Allohning kalomi bo'lmish muborak
Sifri A'zamni hamda undan bo'lak.

1730 Uch xiradnomakim. hikmat etar baxsh,
Qaro mushk ila harirga chekdi naqsh⁴⁹.

Ilk varaqni Arastu bitnish edi,
Yaxshi, yomon sharhini etmish edi.

Falotun bo'lak nomaga urdi qo'l,
Necha bir donishni bayon etdi ul.

Uchinchi varaqni Suqrot qildi band,
Javohirlar to'kdi necha dilpisand.

Uch nasihatnoma orasta erdi,
So'zlari bir-birga payvasta erdi.

⁴⁹ Sifri A'zam – ya'ni Kitobi A'zam – Muso alayhissaomga nozil etilgan besh jildli Tavrotning eng katta kitobi.

- 1735 Shoh ularga muhri: besib shu zahot,
Bir hog'ichga boylab, etdi ehtiyot.
- Ehtiyoj havosi bosganda uni,
Ochib, varaqlardi pandnomalarni.
- Ganjinalar erdi ularda qoyim,
Shoh ulardin chora izlardi doim.
- Chorasiz qolarkan goho bag'oyat,
Fayzi ilohiydin so'rardi madad.
- Birinchi kun Shoh minib taxti oj⁵⁰,
Va qo'ndirib boshiga feruza toj.
- 1740 Amr ayladi, oldida farrux vazir
Hoziru nozir edi. farmonpazir.
- Shoh dediki, yoz nomayi sudmand,
Aqli salim, ilmu zakovat bilan.
- Bir nasihat yozgil, samimiy, to'g'ri.
Tinglasa do'st bo'lsin qo'y bilan bo'ri.
- Shahriyor amrini vazir tinglabon.
Chiqdi, yo'lga ravona bo'ldi hamon.
- Aqlni tadbirga etib rahnamun,
Koni dildan gavhar chiqarmoq uchun,
- 1745 Olmosdek qalam birla xat chekdi ul,
Qamishdin qog'ozga shakar to'kdi ul.

⁵⁰ Taxti oj – fil suyagidan yasalgan taxt.

Arastu xiradnomasi⁵¹

Yozdi ilk nomasin andoq rahnamoy.
Avval aylab madhu sanoyi Xudoy,

Ki: "Shohim donish-la dilobod bo'l.
Bedonishlarga begona, yot bo'l.

Yopiq eshiklar ochilur ne tariyq.
Donolar bilur, anga topgay kalit.

Har nechuk davlatga yetishsang agar,
Ayt ko'ngildin Allohga Shukronalar.

1750 G'oliblik uzra tosh ko'ngil bo'lmagil,
Xudoning qahridin g'ofil bo'lmagil.

Xudodin qo'rqqanlar baxtiyor bo'lur,
Xudodin qo'rqmagan badbaxt, xor bo'lur.

Salomat esang har yerda, shodmon,
Olov yoqib, isiriq tutatgil hamon.

Yomon ko'zlardin o'zingni asragil.
O'zingga tikma ko'zingni, asragil.

Nasihat aylamish bir piri ustod.
Go'zal esang, o'zingdin eh ehtiyot.

1755 Daraxt chekmas edi shamoldin sitam,
Boshini tuproqdin chekmasa baland.

Ovchilar ohuga o'q otsa har gal,
O'qi tikka boshli serkaga tegar.

⁵¹ Xiradnoma – hikmatnoma, hayot dasturi.

So'zingni tamkin ila ohista qil.
Hasadga yo'l berma, nari haydagil.

Hasad yigit joniga dard keltirur,
Musaffo ko'ngillarga gard keltirur.

Birovni g'azab-la quvma joyidin,
Haydasang, yiqitgil chalib poyidin.

1760 Qahru g'azab etsang birovga illo,
Naslini tubidin qo'porma aslo.

Do'stlashib, o'zingga yaqin tut uni,
O'g'ildin olmagil ota qasdini.

Quyoshdin to soya, bir qilcha aro,
Bir ravshan erur. biri yuz qaro.

Xurmoga yondashib tikan ham o'sar,
Birida shakar bor, birida zahar.

Sadafning yonida hamisha nahang,
Unda dur esa, bunda shamshiri jang⁵².

1765 Og'a aybin iniga ortma zinhor.
Qon ila sut birmas, magar farqi bor.

Birov deb birovni qiynamoq bo'lmas,
Har qo'yni uning o'z oyog'idin os.

Allohdin istasang lutfu inoyat,
Yomonlik zotiga barham ber faqat.

⁵² Nahangning belida qilichga o'xshash suzg'ichlari bo'ladi, shunga ishora.

Falak yomonlarga yomonlik berib,
Yaxshiga yaxshilikni etgay nasib.

Yaxshilik odatin aziz tut. aziz,
Dunyoda yaxshilik qoladi yolg'iz.

Yaxshilar ko'ngliga cho'ktirma g'ubor.
Oqibat bo'lursen badnom. sharmsor.

Zoti pastlarni sen tutmagil baland,
Bo'ri bo'ri bo'lur boqqaning bilan.

Badgavhar bilan hech hamdam bo'lmagil,
Asl kimiyoni kulga qormagil.

Badgovhar ishni ne tariyq etgusi,
Qizil gavharni ul sariq etgusi.

Ahli farhang ila suhbat ayla roy,
Aqlu donish bo'lsin senga rahnamoy.

1775 Desang bisotimda ko'paysin diram,
Bediramga solma maslahat hecham.

Yalqovga so'z ochina xizmat, yumushdin,
Javohir kim so'rar arpafurushdin?

Hayvon borki, ho'kiz, qulon, arslon.
Hamjinsini ko'rib sevinar hamon.

Yoningda bir nojins bor esa, illo,
Boshingga yog'ilur necha bir ig'vo.

Ikki oyinani yuzma-yuz qo'ysang,
Ularda bir nima ko'rolmagaysan.

- 1780 Zolimlar oldida turmagil qotib,
Yo'qsa, g'ami-g'ussaga qolursen botib.
- Arslon rom esa odamiyga ul,
Buni insofdanmas, qo'rquvdin qilur.
- Hayosiz esa gar qarshingda kishi,
Unga achchiq, dag'al bo'lganing yaxshi.
- Raqibni shirin so'z ila xushlagil.
Yumshoq talab qilib, qattiq ushlagil.
- Boshiga fitnalar qo'ygan bo'lsain,
Aldab-suldab tutib, boshini kesgin.
- 1785 Ikki badxoh olsa o'rtaga seni,
Parokanda ayla, ayir ularni.
- Bo'rini yo'lbarsning ustiga bostir,
Ikki tosh orasi uningni undir.
- Kishi kim bo'lmasin, dehqonrudir, Shoh.
Maqomiga loyiq maqom et ato.
- Tavono qoshiga tavono jo'nat⁵³,
Donoga xiradmandu dono jo'nat.
- Jo'natganing kishi ersa chorasoz.
O'git nasihatdin bo'lur beniyoz.
- 1790 Qiliching zang bosib, kesmasa agar,
Oltin berib, toshdin temirni chiqar.

⁵³ Tavono – qo'lidan ish keladigan, qobiliyatli.

Xazina – gar oltin jamlamoq uchun,
Dushmanni to‘zitmoq uchundir oltin.

Tulki qo‘lga tushgay quyruqqa bo‘la,
Bo‘lani aldashar shirinlik ila.

Birovning to‘yida mutribdek shod bo‘l,
Sarv esang gar, kibrdin ozod bo‘l.

Jahonga oro ber misli subhidam.
O‘zing ham orasta bo‘lursen u dam.

1795 O‘zingni bezatma rayhoni bog‘dek,
Insonlar yo‘lini yorit charog‘dek.

Xazina yelkangda yuk erur, xalos,
Boshqalarga bersang, bo‘lursen xalos.

Zar otash emasdir, turishga qodir.
Uchqundir, har taraf uchishga hozir.

Zar yaxshimi yoki sohibi andin,
Tugun baddin yomon, bandi tugundin.

Demish bir kun otashga otashparast:
Men yaxshimi, senmi, so‘yla shu nafas?

1800 Otasli demish unga: yaxshidir albat,
Men kuydirib, sening o‘lganing faqat...

Sermeva daraxt bo‘l, butoqlaringdin
Mevalar kaftlarga to‘kilib tursin.

Ortiqcha yemakdin mamnun bo‘lma, hay,
Ortiqcha qatradin jom ham to‘kilgay.

Muflis ganjinaga yoʻl topib erdi,
Quvonchdin yiqildi, jonini berdi.

Issiqdin oʻrtanib, qolib tashna-zor,
Oshiqib sovuq suv ichmagil zinhor.

1805 Lashkaring ot solgan manzilga hech vaqt
Qoʻnib, uxlamoqni aylama odat.

Sinalmagan suvni ichma hech mahal,
Ichib, sinov qilsin boshqalar avval.

Gʻalati bir meva uchrab qolsa ul,
Oʻzingni triy, darhol etma tanovul.

Har kimsa oʻziga tabib ersa gar,
Turfa yemishlardin nafsini tiyar.

Odam yurmas yoʻlga yurmagil aslo,
Garchi boʻlsa hamki necha bir hamroh.

1810 Xatarsiz ersa yoʻl , agarchi yiroq,
Xatarli qisqa yoʻldin ul yaxshiroq.

Yigʻma, ortiqcha yuk boʻlmasin senda,
Lashkaringda gap-soʻz koʻpayar unda.

Qoʻlingga mol kirsamagar beshu kam,
Boridin ehson et darveshlarga ham.

Nihoniy ulush ber yoʻqsilga har gal,
Haqning xushnudligi narsadin afzal.

Kishi kim nihoniy ehson qilgusi,
Ehsoni baloga qalqon boʻlgusi.

- 1815 Me'yorida bergil sipohga so'ngra,
Yo'l xarjidan ortiq bermagil sira.
- Qorin bandalari, qorni to'ysa, bas,
Yomon qilg'ulikdin o'zini tiymas.
- Chunon berki, to'yib, etmasin mastlik,
Vale yeb-ichishda bo'lmasin pastlik.
- Shundoq tutki, lashkar har holatda ham
Senga jonu dildan bo'lsin musallam.
- Bir kunda ikki bor sufra yoz faqat,
Lashkarboshilarni aylagil da'vat.
- 1820 Begona yurtlarda boda ichma hech,
Runga qaytmaguncha maishatdin kech.
- Omonating topshir halolga zinhor,
Magar tiniq suvda bo'lmagay g'ubor.
- Quyosh ravshan erur, topshirdi andoq
Sirri omonatin unga bahru tog'.
- Xushbaxt esang, tani xushbaxt kimsani,
Xushbaxt kimsa xushbaxt aylagay seni.
- Badbaxt kimsalardin yiroq tut o'zing,
Chirigan uzumdin chirigay uzum.
- 1825 Tug'ma xislatindingdir sadoqat, vafu,
Tug'ma siyratingni tark etma aslo.
- Tark etsa inson rasmu oyinu hol,
Tark etar uni ham shundoq mulku mol.

Asl atvoringni tark etmakim ul,
Boshqa bir atvorni tutmaging mushkul.

Qo'yma aslingni, tavri farzonani.
Payraviy etma rasmi begonani.

Piyoda taxtada to'g'ri yo'l tutgay,
Farzin bo'lgach, turli yo'llarga o'tgay.

1830 Sohibiqbol kimsa uchrasa senga,
So'zu suhbatingni xush ayla unga.

Har nechuk tur ila boshingda osmon
Aylansa, tortishma, ko'rasen ziyon.

Boshingga kelgandin etma shikoyat.
Donishmand pandiga ayla rioyat.

Davlatning noz aylab, etarkan o'yin,
Nozuk ishvasidin tovlama bo'yin .

Davlatim noz etgay deya chekma ranj,
Davlatning nozidir senga koni ganj.

1835 Sen bugun nozini chekarsen magar,
Bir kuni davlat ham nozingni chekar.

Yomon kun kelganda bo'lib badgumon,
Yulduzdan ranjima, xush kelur davron.

Ko'kdin o'pkalanma. bo'lgin sabrli,
Ishning oqibati bo'lur xayrli.

1840 Ishing yurishmasa. ranjima qattiq.
Ishing yurishganda quvonma ortiq.

Toshingni baland ot havolarga ul,
To yerga tushguncha ishing o'nglanur.

Ko'nglingni qoraytir dilozorliging,
Umringni kamaytir zulmkorliging.

Shoh gar adolatni etmasa shior,
Yurti xarob aylar, raiyatni xor.

Seni adolatga yaratmish Xudo,
Podshohi odildin kelmagay jafu.

1845 Yomonlik aylarini yaxshi hech qachon,
Aylasa, o'ziga aylar begumon.

Jahon gardishiga sira tinim yo'q,
Gohida issiqdir, gohida sovuq.

Bu issiq-sovuqda xushlama uni,
Fe'li atvorin tark etgan kimsani.

Ul yaxshi erurkim, yilda har fasl
Kechsa xosiyati ila muttasil.

Bahor ayon etibyu gulistonligin,
Yoz oshkor aylasin saratonligin.

1850 Bu tartibni buzgan topmagay omion,
Undan yuz o'girgay gardishi davron.

Bir yomonlik etsa senga nokase,
Birovga yaxshilik aylasang base,

Uni ham, buni ham faromush ayla,
Yaxshi, yomon dema, tiling avayla.

Kipriging olmos et, chaqnasin ko'zing,
Hushyor boq, dunyoga posbon bo'l o'zing.

Shul erur masalda hikmatning zo'ri:
Cho'pon hushyor esa, yo'qlamas bo'ri...

1855 Garchi tavonosan, qudratlisan, bas,
Kulma har joydakim, mavridi emas.

Gar notavon qolsang, alamga duchor,
Etma ojjizliging bировga oshkor.

Labing tabassumdin uzmagil bir dam,
G'amiingni pinhon tut kulib damba-dam.

Hujum qilmoq esang yovga har safar,
Askarga ehtiyojning bo'lsa magar,

Dushman yoqdan kelgan qochoqni, illo,
Lashkaring safiga qo'shmagil aslo.

1860 Qochoqman deb qulay fursat poylagay,
Nogahon ortingdin qilich sirmagay.

Zafar bo'lsin desang lashkaringga yor,
Zafardiyda bo'lsin jangda sipahdor.

Jasur sarkardalar tadbiri bilan
Obro'-e'tiboring ko'targil baland.

Har ne yomonliging o'zingdin erur,
Yaxshiliging bari Xudodin kelur..."

Arastu nomasi bitgach nihoyat,
Jo'natdi, Shoh o'qib, sevindi g'oyat.

Aflotun xiradnomasi

- 1865 Ertasi kun Quyosh porladi tag'in,
Qaro mushk uzra to'kdi oq kofurin.
- Shoh mulozim yo'llab, buyurdi shu dam,
Ki Falotun cheksin harirga qalam.
- To'bitsin bizga nomayi dilnavoz,
O'qiganlarga bo'lsin ul chorasoz...
- Surdi xomasin piri daryo shukuh,
Sochdi tog' konidin javohirni u.
- Tizildi rishtaga ko'ngil gavhari,
Boshlandi shu bitik ila daftari:
- 1870 Bizni Yaratganga osmonu zamin
Qadar Shukrona aytib, deymiz ofarin!
- Yana tahsin aytib Allohga takror,
So'z bisoti ayladi gavharnigor.
- Ki, Shohimiz jahondin afzal erur,
Jahon koni ganjdir, shoh gavhar erur.
- U gavharnihodu va gavharnajod,
Gavharga xatar borligin ayla yod.
- Kimyodin yaxshimi, yomon kelgusi,
Gavhari andozasida qilgusi.
- 1875 O'g'rilarga makon erur bu dunyo,
Uni nazoratsiz qoldirma aslo!

Posbonki o'z o'rnida bedor emas,
Jahonbonlikka u sazovor emas.

Jahongir bir yo'la olur jahonni,
Gar tig'u tadbir-la olur jahonni.

Magar botir tig'i o'tkir bo'lgusi,
Oqil tadbiri-la keskir bo'lgusi.

Shohning har nechakim bazmi kamoli
Olimu donodin bo'lmasin xoli.

1880 Shoh ilmu donishga o'zni boylasin,
Eb-ichishga sira ruju qo'ymasin.

Ikki ofat erur Shohga hamnafas,
Ki ularning qo'li yo'qsilga yetmas.

Biri oshpaz, tayyorlab shirin taom,
Shirin parast etar shohni bardavom.

Bir ofati bo'lmish zebo erur,
Andin shohga ortiqcha savdo erur.

Ikkisining bordir shohga ta'siri,
Biri tanni to'ldirar, so'rgay bari.

1885 Ko'p yeguvchi bo'lma va ma'shuqparast.
Biri sust aylasa, biri etar past.

Dunyoni ko'rarsen, qizildir sariq,
Makru firib aylar senga har tariyq.

Jahon ajdahodir, ma'shuq unga nom.
Joningga kom bermas, komdin olur jon.

Demasmen: bizga yot dunyo-dahrimiz,
Dunyo – shahrimizdir va hamshahrimiz.

Dunyoparast bo'lmogga hojat qani,
Qon bilan bezarmiz nechun sufrani?

1900 Qonu jigar ila tan chora aylar
Jigarsiz qolsa gar, ne chora aylar?

To'rt tarkib birlasib, orasta bo'lmish,
To'rt gavhar yondashib, payvasta bo'lmish.

Gar ularni mahkam tutmasak, inon,
Har biri o'zicha ketar bir tomon.

Agar suv duruv tuproq anbar bo'lur,
Yana qaytar asliga, gavhar bo'lur.

Suv tashirkan, meshni ag'dardi eshshak ,
Kirakash g'am yesa, qochardi eshshak.

1905 Dunyo tikanlidir, biz kirpi monand,
Unda ham tikandir, bizda ham tikan.

Ikki beva bir payt boshladi janjal,
Dunyoni boshlarga ko'tarib magar.

Biri der: ne balot xunuksan, ajab,
Biror er olmaydi seni shul sabab...

Biri der: yaxshiki, esimga solding,
Yaxshiliging sabab uyingga qolding...

Munchalar uxlaymiz biz bu dunyoda,
Uyqu ham o'limga o'xshaydi juda.

- 1910 Har safar uyquga kishi ketarkan.
 Bilmas, uyg'onarmi o'sha uyqudan.
- Shuning-chun uyqudin hazar etsin u,
 Ki uyqu o'lindir, o'lindir uyqu.
- Bu dunyoda quyon uyqusidir xush,
 O'lim uyqusida bo'lmas aqlu hush.
- Koshkiydi, ul uyquki ziyrakfirib.
 Bosganda ko'z boqsaydi hushyor turib.
- Ko'rgay edi ahvoli nodiydani,
 Pisandiydayu nopisandiydani.
- 1915 Tiyilib behuda yugur-yugurdan.
 Bir zum tin olardi g'ala-g'ovurdan.
- Nechun bir to'yimlik non uchun har chog'
 Inson har tarafga bosh urar mundoq?
- Bir burda nonni deb kezar tog'u dasht.
 Topmasa burda non, ko'ngli bo'lur g'ash.
- Ulki sohib ko'ngil, ahli ma'rifat
 Osoyish manzilni istarlar faqat.
- O'tarlar shu butkul dunyoni toptab,
 Borarlar osoyish manzilni istab.
- 1920 Oldinni ko'rguvchi, yo'lovchi erlar,
 Manzilga yetganda ofarin derlar.
- Manzil senga iqlimi osudadir,
 Kech bu yerdan, ki bori behudadir.

Shu yetti o't-olov, qo'rqing alanga
Ichra kabob bo'lish hojatmi senga?

Shunchalar tashvishu talvasa nechun?
Bari yeb-ichmaga kiyinmoq uchun.

Mayli, yeb-ichgilu kiyingil, biroq
Boshqa bir hisob bor. o'zga bir so'roq.

1925 Ul kimsaki dengizda jondin kechar.
Ul kimsaki tog' bag'rida kon ochar.

Birovning risqiga tikmagaydir ko'z,
Boriga yarasha aylar risqi ro'z.

Vale odamiy bor yana ne adad,
Tillosi tuproqda, jonida hasad.

Zarrin deya qo'shar oshiga tuproq.
Tuproq yer va sochar boshiga tuproq.

Jahon sohibidir jahonda inson,
Hamrohlari ila baham ko'rsa non.

1930 Hamyonini ochib, xarj etsa pulin.
Hal etsa necha bir yo'qsil mushkulin.

Gavharning arpacha ersa-da vazni.
Qimmatbaho tosh deb atashar uni.

Yo'l yiroq, yegulik biror narsa yo'q.
Manzil poyonidin ogoh kimsa yo'q.

Muncha ham bexabar yotmagil, inson,
Sel kelib, boshingdin oshar nogahon.

Taomsiz, uyqusiz etmagil safar,
Taning ojiz qolib, yuzing sarg'ayar.

1935 Yo'lga chiqdingmi, bas, shoshmay qadam bos,
Yugurma har taraf misoli vasvos.

Soqchi borsin oldingda sur'at bilan,
Hushyor yurib o'tsin guzargohlardan.

Kecha-kunduz bo'lsin hamisha bedor,
Uxlaganni yo'ldin urar ro'zgor.

Nazar solsin oldi-ortiga uyg'oq,
Begonalarga hech solmasin quloq.

Lashkarboshi bo'lsa agar yo'lshunos,
Zahmat, mashaqqatlar yo'lda bo'lur oz.

1940 Magar qirda yurar yoki qiyoda,
Lashkarda intizom bo'lur ziyoda.

Qoru yomg'irlarda shiddati bo'lsin,
To'xtasa, dengizdek haybati bo'lsin.

Har joyda bir yoki ikki kimsani
Qo'lga olib, boqib, siylasin uni.

Ulardan bundagi ahvolni so'rsin.
Suv ichmasa, urug' qayoqdin unsin?

To'osonlik ila etsin ishni hal,
Qattiqqo'llik tadbir emas har mahal.

1945 Kelsa bir kimsadin sulhu salomat,
Necha bosh kesmoqlik unda ne hojat?

Yo'linda yov qo'li kelarkan baland,
Hujum etmoq tengdir halokat bilan.

Kerak tadbir ila ish tutmoq, ayo,
Mashaqqatga solma qo'shinni aslo.

Magarki lshingga tushibdir tugun.
Sabr qil. behuda chiranmoq nechun?

Hama ish, gar mushkul, muammoli ul,
Ohistalik ila yechilar butkul.

1950 Yo'lda bir mushkulot yuz bersa, inon.
Echimi topilar uning nogahon.

Garchi so'z aytildi o'rnida, ajab,
Shohning suxandonligiga yo'q taraf.

Niyat qilib, ot surmasin qay tomon,
O'z aqli rahbardir shohga har zamon.

Kimga Haqdin nasib etsa rohi rost,
Ul odamu odamiydin beniyoz.

Gar salom keltirsa farishta dilga,
Odamiyning fikri ne kerak unga?

1955 Men faqat shohimning farmoni bilan
Misollar so'zladim ahli donishdan.

Izzat-ehtiromim ayladim bajo,
Shohinning iqboli unga rahnamo.

Shohimning birovga ehtiyoji yo'q,
Xudoyu xiraddir unga yo'l -yo'riq.

Aqlu xirad bo'lsin doim yor anga.
Xudoyim hamisha madadkor anga!..”

Xiradmand bu nomanikim etdi soz,
Shohga jo'natdiyu boshladi namoz.

1960 O'qib ushbu nomani shod bo'ldi Shoh,
G'amiu tashvishdanam ozod bo'ldi Shoh...

Suqrot xiradnomasi

Uchinchi kun shu toqi feruzarang
Chiqardi qo'g'irchoq ikki – rumu zang.

Buyurdi Suqrotga u donoyi Rum,
Ki muhringni bosgil, mana, senga mum.

Yozgil bir xiradnomayi arjmand,
Har nav'i donishdin odamiyga pand...

Xiradmand bu taklifni etdi qabul.
Dur axtarib, sho'ng'idi dengizga ul.

1965 Kumushdek qog'ozga qaro xat ila
Yozdi ul farhangu zakovat ila.

Ki, jadvalga naqshini har naqshband
Chekib Xudo nomi-la, etgay baland.

Jahonofarin, Ezidi korsiz,
Shu jumla olamdin Ungadir niyoz.

Sharaf aytib Alloh nomiga, so'ngra
Shoh sha'niga tizdi necha ibora,

- “Podshohim, martabang yuksak, a’jmand,
O’ltir unda donish, aqlu xush bilan:
- 1970 Seni bir gavhardin etdilar paydo,
Kelding, o’yin uchun kelmading ammo.
- Yo’linda yo’lbars bor nihon, aytamen,
Kuchingga ishonma debon aytamen.
- Jang ichra yoki to’y bazmida har chog’
Asl do’stlaringdin turmagil yiroq.
- Ayshu ishrat aro o’ltirgan daming
Sho’xu shodon yoring bo’lsin hamdaming.
- Ma’yuslanib, g’amigin tashlama nigoh,
Shodlik, xurramliging bo’lmasin ado.
- 1975 Majlisda siyosat maqomida bo’l,
Bermagil xashaki kimsalarga yo’l.
- Bo’lmasin behuda, gustoh guftugo’y,
Ul sabab sendanam to’kilar obro’y.
- Emaging dengizdek yemagil tanho,
Achchiq erur dengiz yemagi, illo.
- Buloqdek barchani ayla bahravar,
Ko’zadek qarshingda egilsin ular.
- Uyingda taoming tutsang yashirib,
Etmish uyga yetar badbo’yi borib.
- 1980 Tashqari chiqarsang, yesa ko’cha-ko’y,
Daru dargohingni etar mushkbo’y.

Gul yonida bunafsha ochmayfdi gul,
Sochgani xush emas, ufunat bo' lur.

Vale zulf in tarab, soch yoygan zamon,
Muattar hidlari taralar har yon.

Ochko'zlik qilma, bu dunyo seningmas,
Har joyda bitta non nasibingdir, bas.

Bitta kulcha nonga qanoat ayla,
Quyoshdanam afzal emassan, o'yla.

1985 Insonliging shudir, kam yesang taom,
Ho'kizlar, eshaklar, gush nadir mudom.

Kisi hayvon kabi yel-ichsa agar,
Hayvon suratida qabrdin chiqar.

Qiyomatda qo'lda tarozu bilan
O'ltirar ho'kizu eshakka monand.

Kam yeganlar dardu firoq bilmagay,
Ko'p yeganing umri uzoq bo'lmagay.

Eb to'y masning tani dardga to'lgusi,
Nafasi hamisha badbo'y bo'lgusi.

1990 Arslondek kam yeyishni pesh qil,
Qo'rqqoq ho'kiz ko'p yeydi, andisha qil.

Ur ib haydaganlar yalqov eshakni,
Eshak kanda qilmas yulqib yemakni.

Bulutdek dengizdin suv ol qatralab,
Keyin yog'dir sharros yomg'irga o'xshab.

Mashkob to'ldiradi suvga mahkini.
Sotib bo'lgach, yana to'ldirgay uni.

Har kuni yegaysen ho'l-quruq taom.
Ta'bing holatidin ogoh bo'l mudom.

1995 Baxsh ayla, oz yegil, ozroq qo'y keyin.
Chunki har birining o'rni bor tayin.

Bersangu yesangu yana qo'ysang, hoy,
O'zingsan dunyoda aziz kadxudoy.

Joningni jon kirar yeyish - ichish-la.
Lazzatidin avval foydasin o'yla.

Sirka yeganingda sut ichishdan kech.
Chunki ul ikkisi kelisholmas hech.

Taningni avaylab, asrama ko'pam.
Safarga chiq, mardona bosgil qadam.

2000 Bu ne tanballikdir? Qimirla hamon,
So'nib, ado bo'lur bekorchi inson.

Birovning qo'li birla kon kovlama.
Tirixsan-ku, ishdan bo'yin tovlama.

Qo'l - oyog'ing senga xizmatda har dam,
Sen kechmasang, sendan kechmas ular ham.

Garchi xizmatkoring bo'lsa hamki yuz.
Qo'l - oyog'ing ishsiz qoldirma hargiz.

Qo'l -oyoq xizmatin bugun bebadal
Boshqalar bo'yniga yuklasang agar.

2005 Boshqalar tark etib ketsalar bir payt,
Unda qo'l-oyoqsiz qolmasmisan, ayt?

Shirin soʻz bir xodim qoʻlingga kirsam,
Undan yaxshisini izlama sira.

Mehri kam, shirin soʻz, ranjitmas seni.
Badfeʼl mehribondin afzal bil uni.

Shirin soʻzdin mehr topgaydir vujud,
Achchiq tilli mehribonlikdin ne sud?

Sen shirin soʻzlagil, kishi tinglabon,
Senga jonu dildan boylansin hamon.

2010 Shirin soʻzli boʻlish farzonalikdir,
Achchiq tilli boʻlish devonalikdir.

Aytuvchi soʻzini yomon aytsa ul,
Yaxshilik boʻlsa-da, yomonlik erur.

Yomon soʻzdin sukut saqlagan avlo,
Sukutdan pushaymon boʻlmaysan aslo.

Rasvo amal oxir sharmsor etar,
Amal aylagan kimsani xor etar.

Ishing yurishmasa, sabr aylagil,
Oʻzingni bir ummid ila aldagil.

2015 Emishdin yaxshidir umidi yemish,
Zira vaʼda ila topar parvarish⁵⁴.

⁵⁴ Rivoyatga koʻra, odatda ziraga suv berilmaydi. Dehqon suv berishni vaʼda qilib, uni aldaydi.

Zirani ul Quyosh qizdirgan nafas,
Zira suvidin o'zgasi berilmas⁵⁵.

Zira yolg'on suvni ichib, o'sarkan.
Sen har zira kabi sabringga suyan.

Yomg'ir yoqqanda gar uxlar esa gul,
Sef quyganda suvga g'arq bo'lar butkul.

Sitamkorlarga hech aylama madad.
Hisob kuni sendan so'ralgay albat.

2020 Qon to'kishga kamroq ruju aylagil,
Bir kun oyog'ingdin olur, o'ylagil.

Bosh kesish odati tark ayla tag'in,
Bir to'p ila tokay etarsen o'yin?

Buluting yosh to'kar tinmay, bas endi,
Qiliching qon to'kar, hay-hay, bas endi!

Qo'rqmaysanmi, tig'ing bosh kesgan zamon,
Qonini bo'yningga olursen hamon?

Yo'lda ehtiyotlab hayda tevani,
Filning oyog'iga otmasin seni.

2025 Boshlarni tanlardin aylabon judo,
Qanchalar qon to'kding shu olam aro!

Necha mamlakatni aylading xarob,
So'ralsa, nima deb berasan javob?

⁵⁵ Zira suvi – aldov. yolg'on demak.

Hay, nechuk gul ochib, yashnasin bu bog'.
Necha bir gullarni toptading andoq?

Ko'ngil berma bu sarkash otga, illo,
Suratda kelindir, o'zi ajdaho.

Ko'nglida mehribonlikdin yo'q asar.
Ko'ngil ne, tanidin hatto bexabar.

2030 Tuproqdek sukut et, kamarbasta yur,
Falak shitob etsa, sen ohista yur.

Sen sohsen, lochindek tez uchma har yon,
Viqor-la qadam bos, narra shersimon.

Jilovin tort telba ot, andishani.
Nayzalar shay erur yo'ling to'sgani.

Agarki dardlarga istarsen davo.
Shitob et qadaming bosma beparvo.

Talashmoq istasang begunoh ila.
Oshiqib-toshiqma, bir oz sabar ayla.

2035 Qotilga, o'g'riga aylama shafqat .
Boshqa gunohlarni kechirgil albat.

Tuban kimsalarning suhbatidin kech,
Avbosh, bezoriga omon berma hech.

Gar Shoh raiyatga adolat qilur,
Raiyat ham uni rioyat qilur.

Tobein-la yumshoq aylama guftor⁵⁶,
Olmosni qalayi sindirmog'i bor.

O'zgalar gilamin aylama pisand,
Sherdek o'z gilaning ustiga yastan.

2040 Ipak qurti jonni fido ayladi,
O'ziga to'n bichib, kafan shayladi.

Nomahram insonga siring so'ylama,
Tinglama so'ylasa, parvo aylama.

Umringni kechirma nadomat bilan,
Ojizlarning umri nadomatga band.

Aytgulik so'zlarim kam emas, biroq,
Boshqalar ayturlar balki yaxshiroq.

Senga asrorini so'ylar osmon,
Bundan ortiq aytsam, keltirar ziyon.

2045 So'zlarim ersa gar tig' kabi keskir,
Ranjima, shamshirni kesadi shamslir.

Ilkida olmosdek qilichi bor Shoh
G'olib bo'lsin har qayga cheksa sipoh!..”

Donishmand to'ldirdi durga nomani,
Shoh qabul ayladi xiradnomani.

⁵⁶ Tobein – bo'ysunuvchilar

**Iskandar payg'ambarlik da'vosida jahonni kezgani
(Nizomiyning qarilik mavsumidan shikoyati)**

Uyqudan ko'z ochib, turdim subhidam.
Chehramni Quyoshdek ayladim ravshan.

So'zim maqomini aylabon ulug'.
Yuragimdin sochdim o'tga isiriq.

2050 Bu xusravnomani yozmoqqa ravon
Qarigan og'ichni etdim arg'uvon.

Suxan ganjiga andoq urdim muhr.
Qolmadi unda bir teshilmagan dur.

Keldi qalamimdin munchakim guhar.
Qolmadi falakda guhardin asar.

Xiromon kirdi bir sumansiynae.
Uzatdi menga ravshan oyinae.

Dedikim, bir boqib, ko'rgil yuzingni,
O'zingni ko'r, faqat ko'rma o'zingni.

2055 Nazar soldim o'shal ko'zguga shunda.
Ko'rdim suratimni, o'zimni unda.

O'zgacha ko'rindi menga chaman bog',
Qarg'a o'ltirardi butoqda oppoq.

Nargisda yo'q edi uyqudin nishon,
Sarvim egilmishdi horg'in, bedarmon.

2535 Binafsha ustini qoplamish suman,
Qizil gulim sarg'aymishdi tamoman...

Holimni chun notavon ko'rdim, ajab,
O'z holimga hayron edim. mo'ttirab.

2060 Na oyoq erdikim, yugurik o'sha,
Na qo'l erdi, cheksam yangidan naqsha.

Xijil bo'ldim ko'rib o'zimda rangni,
Navo tuzdim chekib o'zga ohangni.

Qo'rqdim, ajal yetib boshimga hamon,
Boshlagan shu naqshim qolur notamom,

Meni so'ngsiz uyqu g'arq etmay burun,
Shu uyrning bunyodin etay bus-butun.

Shu oromgohimni tiklasam agar,
Unda tin olardim qiyomat qadar...

Doston

2065 Xiradmand tikib yana davronga ko'z,
Oyu yillar gardishidin ochdi so'z .

Dedi: Iskandarga Xudoyi habib,
Payg'ambarlik maqomin etdi nasib.

Yuvdi devonidin ganj unvonini,
Naqd etdi nomiga ranj devonini⁵⁷.

Buyurdikim, boj to'larkan Rumu Rus,
Shoh nomini bitsinlar Iskandarus⁵⁸.

⁵⁷ Ya'ni Iskandar podsholikdan payg'ambarlikka o'tdi.

⁵⁸ Iskandarus – Iskandarning o'g'li.

- O'g'liga toj-taxtin berib bir yo'la,
Uni onasiga topshirdi so'ngra.
- 2070 Aytib necha bir so'z vasiyat yo'sin,
Onayi zoriga yuzlandi keyin.
- Men ketarmen, dedi, ona, har mahal
Shundoq qilki, barcha desinlar: go'zal!
- Otadek raiyatni et tarbiyat,
Onasen, onalik mehringni ko'rsat.
- Dinu adolatni etgil ustuvor,
Allohning amrin unutmang zinhor.
- Farnonga bo'ysunib, amal etsang ul,
Amru farmon berishdin afzal erur.
- 2075 Zarurat tufayli safarda yurgun,
O'zingga omonat toju taxt, yurtim.
- Shaylandim ko'p yiroq yo'llar bosgali.
Qachon qaytishimni bilmasman vale.
- Qaytsam, shundoq qilki, yomon ko'z hamon
Na menga, na senga etmasin ziyon.
- Qaytishning iloji bo'lmas esa, hay,
Omon bo'l, oqibat demak shu bo'lgay.
- Shundoq qilki, erta so'ralsa hisob.
Uzrxohlik ila bermagil javob...
- 2080 So'zini tugatib, ko'tardi raxtin,
Onaga topshirdi toj ila taxtin.

Amr ayladi, to lashkari Rumu Shom
Uning huzurida yig'ilsin tamom.

Va o'sha lashkardin azamat, yovqir
Yuz ming pahlavonni ayirdi bir-bir.

Har kishvarning asl jangchisi, mardi
Buyuk bir qo'shinga yig'ilmish erdi.

To'rt ming tuya ustida yuk ne miqdor,
Lashkar oldi, ortida erdi qator.

2085 Ulardin mingtasi beysurok edi⁵⁹,
Yugursa, yo'lida tog'lar xok edi.

Boshqa mingta teva buxtiyn borkash⁶⁰,
Yuklari xilma-xil yemak edi xush .

Yana bir mingtasi noqalar erdi⁶¹,
Yuklari zar-zevar, qizil, sariqdi.

Tag'in bir mingtasi tevayi najib,
Ohudek yugurik edi, ko'p ajib.

Yana har sohadin sohibi tadbir,
Necha yuz hunarmand erdilar hozir.

2090 Andoq tadorik ila shavkatli Shoh
Yoritdi yo'llarni Quyoshdek go'yo

Gar Makduniyadin azmi roh etdi.
Iskandariyani guzargoh etdi.

⁵⁹ Beysurok – yugurik tuya.

⁶⁰ Buxtiyn borkash – yuk tashuvchi tuya.

⁶¹ Noqa – urg'ochi tuya

Jahondorlik taxtini qurdi unda,
Necha kun shodmon o'ltirdi shunda.

Kayxusrav oyiniga taqlid etdi,
Taxti jahonini Sarirga eltdi.

Buyurdi, sohilda mil bunyod etib⁶²,
Qo'yishdi bir ravshan ko'zgu o'rnatib.

2095 Ko'zguda bir oylik masofadin ham
Kemalar ko'rinib turardi har dam.

Taxtni qo'rimoq-chun shu yerda chog'
Soqchilar shay bo'lib turardi, uyg'oq.

Ko'rinsa ko'zguda bir sirri nihon.
Xabar berishardi podshoga hamon.

Magar dushmanlar aylasa turktoz,
Posbonlar anga erdilar chorasoz.

Ko'ngli poytaxtdin tinchlanib shu tob.
Iskandar yana yo'lga tushdi shitob.

2100 Avval tulporini Mag'ribga burdi,
So'ng Misrga kelib, ikki kun turdi.

U yerdin chiqib, yana azm ayladi,
Haq amri-la belga kamar boyladi.

Yo'li necha tog'u daraga tushdi,
Vodiylardin o'tdi, dashtga tutashdi.

⁶² Mil – mayoq.

Quddus yoqdin yetib necha bir kishi,
Hokim zulmidin kohishu tashvishi,

Yo'lbo'yi saf chekib, qator turdilar,
Shohdin marhamatu madad so'rdilar.

2105 Ki, pok bo'ldi sharofating birla xok,
Kel endi, shu pok uyimiz ayla pok.

Bayrog'ingni yetkaz Quddusgacha to,
Daf ayla, yo'qolsin hokim, bedavo.

U poklar yurtida zolim Ahriman,
Xudo do'stlariga g'animdir, dushman.

Xalq garchi yuvoshdir ham itoatkor,
Undan nuqul ziyon ko'rurlar, ozor.

Garchi xizmatimiz ravo aylagay,
Xizmat etganlarga jaf o aylagay.

2110 Jabru jaf o etib, qon to'kdi qancha.
Bosh kesdi nohaqdin qanchadin-qancha.

Boshimizdin ul devzodni badar et,
Ayo devband, arzi dodimizga yet!..

Iskandar eshitib xalqning zorini,
Bildi yurtning zolim sitamkorini.

Sitamdiydalarning faryodi alhol
Shohning xotiriga kelmadi malol.

Tinglab qudsiylarning hikoyatini⁶³,
Baytul-muqaddasdin uni boshladi.

Rumdin to Quddusga keldi Iskandar,
Bunda qolmasin deb fitnadin asar.

Xabar topdi bundan Quddusda dushman.
Adolat ovozi yetmishdi zotan.

Shohiga qarshi maydonda qoqdi dovul,
Shohning baxti yorligin bilmasdi ul.

Hujum boshlabon Shabexun urdi shoh,
Qaroqchi dev yo'lni to'sganda nogoh.

2120 Qonin tukib, tuproqqa qordi loshin.
Quddus darvozasiga osdi boshin.

Jarchilar jar solib, yelib har tomon,
Shohning farmoyishinin etdilar bayon.

Ki har kimsa bunda bedod aylagay,
Oqibat baxtini barbod aylagay.

Iskandar chun ul xonayi pokni,
Pok aylab, anbarin etdi xokni.

Osudalar uyiga berdi orom,
Gardu g'uborini supurdi tamom.

2125 Kesdi qilich ifa istibdod qo'lin.
Taqvogarga berdi toat manzilin.

⁶³ Qudsiylar – Quddusi sharif aholisi.

Quddus mushkulotin yechib bir yo'la.
Mulki Mag'rib sari yo'l oldi so'ngra.

Sipoh tortib Afranjaga yetdi bot,
Afranjadin Andalusga surdi ot.

Da'vat etardiyu aylardi hukm,
Ilmu donish taqvo ila bo'ylakim.

Ko'rsatgan yo'lining ravshanligidin,
Bo'yin tovlamasdi bir kimsa andin.

2130 Har kimsani dinu dodga burdi ul.
Har manzilda bir sajdagoh qurdi ul.

Yana lashkar tortdi, yo'l bosib yiroq,
Dunyoning fathiga ko'tardi bayroq.

Daryo kechib, tog'lardin u oshdi ravon.
Qayda bir chaman ko'rsa, tutdi makon.

Hordig'ini yozib, dam olib yana,
Ot surib, bo'lardi yo'lga ravona.

Biyobondin dengizga yurdi shitob,
Dengizga kemalar tushirdi shitob.

2135 To'lqin kechib, suzdi dengizda uch oy,
O'ljalar kiritdi qo'lga bir talay.

Suzardi kunbotarga, mag'rib sari.
Yonida qo'shini, xos hamrohlari.

Jaziralar ko'rdi, yo'q erdi odam.
Chiqib, unda orom olardi bir dam.

Uchradi necha jonu jonzot chunon,
Qay biri odamiv, qay biri hayvon.

Yaqin kelmas edi, yiroqdin bari
Boqardi, tirqirab qo'chardi nari.

2140 Yo'l hosib goh yengil, gohida og'ir,
Andoq bir zaminga yetishdi oxir.

Biyobon edi ul, qumi sap-sariq,
Chang-g'ubor qo'zg'alib, cho'kmasdi ortiq.

Ot solsang, izingda har safar lov-lov,
Changu g'ubor emas, chaqnardi olov.

Bilimdonlar bu dashtning tasvirida,
Demishlar: gugurt bordir tarkibida.

Bir oycha ul qumlikda ot surdilar,
Nihoyat undan kechib ulgurdilar.

2145 Bir vodiy ko'rindi oldinda ko'rkam,
Undan nari ajab daryoyi a'zam.

Hayratga solardi so'ngsiz to'lqini,
Yunonlar uqyonus demishlar uni.

Muhiti jahon chun haybatlig' edi,
Undan nari yurmoqqa yo'l yo'q edi.

Quyosh ketsa hamki tark etib jahon,
Buyuk uqyonusda bo'lmasdi nihon.

Hijobi muq'oniy edi suv uzra,
Andoq bir shu'lakim, so'nmasdi sira.

- 2150 Falak kecha-kunduz, garchi yiroqdir,
Chashmadin dengizga sochar edi nur.
- Bizga, ul qachonkim oftob botar,
Chashmayu dengizdin ishorat etar.
- O'shal o'tli chashmadir joyi uning,
Va dengizdir so'ng rahnamoyi uning.
- Suv oqib, bir joyda muhayyo bo'lur.
O'shal havzada so'ngra daryo bo'lur.
- Muayyib atalur chuqurga to'lsa,
Muallaq deyilur yer uzra bo'lsa.
- 2155 Ul buyuk dengizkim, muhit unga nom,
Suvlari yer uzra muallaq mudom.
- Quyosh tark etarkan har safar jahon,
O'shal suv ortida bo'lgaydir nihon.
- Yana suv ortidin yuksalur baland.
Moviy to'lqinlarni qilur muzayyan.
- Bayrog'i yarqirab osmon avjida,
Aks etar suvlarning o'ynoq mavjida.
- Bir pas turib yana o'ranur hijob,
Zamin pardasini yopinur shu tob
- 2160 Ahli donish andin etarlar qiyos,
Ki bir rahbar bordir, ajab ruhshunos...
- Olovli chashmani andoq ko'rdi Shoh,
Ko'zlariga uyqu qo'nmadi aslo.

Donishmanddin soʻrdi: A chashma nadir,
Qoʻriqchisi bormi, boʻlsa, qaydadir?

Donishmand dediki, rostini aytsam,
Koʻplar bu nuqtada boʻldilar mulzam.

Koʻplar bu chashmaning sirrin izlabon,
Sarrishtani topmay, qoldilar hayron.

2165 Necha donishmanddin soʻradim buni,
Muyassar boʻlmadi aniq talqini.

Oʻsha porloq nurni sharhlab necha er,
Markaz tegrasi yo yer ostida der.

Kimsa bilmas magar tark etib bu joy,
Qaylarda sayr etar Quyosh bilan Oy?

Sikandar sohilda bir oz oldi dam,
Soʻngra dengiz sari tashladi qadam.

Simobdek tovlanardi dengizda suv,
Va lekin yoʻllarda bulutlar – suruv.

2170 Bunday suvda kemka suzmagay oson,
Yoʻlshunos yoʻl koʻrsatmasa har zamon.

Necha yoʻlshunosdin kengash soʻrdi Shoh,
Ishning tartibidin eting deb ogoh.

Qay nishabdin kema tushirsa boʻlur?
Yuk bilan oʻtishlik mumkinmidir ul?

Rost gapdin oʻzgasin koʻrmadilar ep,
Kemani tushirmoq bunda mahol deb.

Shohga dedilarki, yuzlab rahnamun
Kemasi bu suvdin chiqmamish butun.

2175 Yana bir xatar bor, dahshatdir rosa,
Nahang, ajdaho ul, nomi Qasosa.

Qoradir, yovuzdir, vahima bilan
Tutunday yoprilar dengiz qa'ridan.

Shundoq maxluqdirki, qo'rqinch shu qadar,
Ko'rguvchi bir bora tashlasa nazar,

Joyida jon berib, holi erur voy,
Kim ham bundoq yo'lda bo'lur rahnamoy?

Bundan battari: uzoqdan qarab,
Ko'rarsen, bir sohil ko'rinar yashnab.

2180 Yarqirab nur sochar ul sohil aro
Toshlar ko'k u sariq, qizil va qaro.

Har birining vazni bir botmon kelur,
Gavhardek tovlanib, taratadi nur.

Ko'ziga chalingach ul ajib toshlar,
Inson qah-qah urib, kulishga boshlar.

Sevinchdan jon taslim etar shu zamon,
Toshlarni ko'rmagu jon bermak hamon!

Bir misqol kam esa toshlarda vazni,
Qo'zg'atolmas ular inson kulgusin.

2185 Alqissa, bag'oyat xatarli u joy,
Jonning kushandasi, dedi rahnamoy.

Aytdilar, Shahriyor buni tingladi,
Bir kema jo`natib, sinov ayladi.

Yo`lshunos aytgandek bo`ldi barchasi,
Toshlarga yem bo`ldi necha kimsasi.

Buyurdi shunda shoh, tevalar ila
Borsinlar u toshloq sohilga, so`ngra

Ehtiyot yuzidin ko`zlarni boylab,
Toshlarni topsinlar, asta, avaylab.

2190 Tevalarga bir-bir ortsinlar tayin,
Ularning ustiga tortsinlar keyin.

Qalin bo`z matohlar, ular uzra ham
Yopsinlar yo namat, va yoxud gilam.

So`ng ortga qaytsinlar barcha, alqissa,
Toshloqda qolmasin birorta kimsa...

Askarlar jabborga berib jonini,
Bajo ayladilar Shoh farmonini...

Shohu askar qo`rquvdin ranglar o`chib,
So`ngra sariq qumdan o`tdilar kechib.

2195 Qumdan yuz tuyaga orting deb hamon,
Podshodin lashkarga yetishdi farmon.

Bir joyga yetdilar, suvlik soy edi,
Imorat qurishga qulay joy edi.

Toshlarni Shoh amri ila to`kdilar,
Bir imorat unda bunyod etdilar.

- Toshlarni boʻz yopinchiq birlan davom,
Davorlarga bir-bir bosdilar tamom.
- Va oʻsha toshlardin afsona monand,
Eshiksiz bir qalʼa qurdilar baland.
- 2200 Bir qasrkim: rangi bodommagʻz edi.
Termulib husniga koʻz toʻymas edi...
- Oʻshal sariq qumdan loy qurib andoq,
Tashqari devorin etdilar suvoq.
- Ichkaridan esa suvoqsiz butkul.
Yashirin bir sirni saqlar edi ul.
- Eshiganlar etmish boʻyla hikoyat,
Oradan bir muddat oʻtib nihoyat.
- Boʻz matohlar chirib, tushib birma-bir,
Etti rangli toshlar boʻlmishdi zohir.
- 2205 Bino tashqarisi qolmish aslicha.
Suvogʻiga ziyon yetmamish uncha.
- Ichkarisi esa poʻst tashlab chunon,
Aylamish necha bir jonlarni qurbon.
- Har oʻtkinchi oʻtsa, yagona dardi.
Qasr ichkarisin koʻrmoq boʻlardi.
- Eshigin topmasdi, keyin tirmashib.
Qasrga kirardi devordan oshib.
- Raʼno-rang toshlarni koʻrgani zamon
Beixtiyor taslim etar erdi jon.

- 2210 Bir botmoni yetsa joning olgani,
Nelar qilur olar tog'dek ulxani?
- Eshitdimki, bir shohi zarrin kamar
Eshitmish bu so'zni, etmamish bovar.
- Bir kimsani yo'llab, sinov aylamish,
So'ngra inonmishki, qasr bo'ylamish.
- Iskandar bino aylab qasri xusus.
Dengizdin biyobon sari burdi yuz.
- Olti oycha tinimsiz yo'l bosdilar,
Yo'l yurishdin horib. charchadi lashkar.
- 2215 Shahanshoh tog' oshib, cho'lga yetishdi,
Fil minib, daryoyi Nilga yetishdi.
- Nilning manbaiga ayladi rag'bat.
Avval ko'rmamishdi bu joyni albat.
- Qo'sh otga tin bermay, kezib kunu tun,
Tog'u daralarni sayr etdi butun.
- Ko'rdi, yurib necha yo'l u so'qmoqlar,
Daryodin qayoqdin kelur irmoqlar...
- Tog'u dashtlar o'tdi bir birga tutash,
Nihoyat, oxirga yetdi tog'u dasht.
- 2220 Bir qumlik etagi ko'rindi oxir,
Unda bir tepalik muattar, yashil.
- Tepalik atrofi tog' edi yalang,
Toshlari zangori edi, moviyrang.

Yo'lni to'sishgandi toshlar qalashib,
Yo'lovchi qolardi yo'ldan adashib.

Moviy tog'dan inib pastga har nafas,
Kumushdek shalola oqardi sharros .

Qirrali toshlarga to'lmishdi har yon,
Yo'l topa bilmasdi tepaga inson.

2225 Kirpidek tikanli u yo'ldin magar
Tepaga chiqishga bo'lsa muyassar.

Qahqaha urardi va farxundahol,
O'zni o'sha yoqqa otardi darhol.

Birmi, ming kishimi, borgan bir yo'la
Qushdek uchar edi u chaman uzra.

Necha bir insonlar bordilar, ammo,
U yoqdin bir kimsa qaytmadi aslo.

Har kimsaki borsa, omad erdi naqd,
Go'yoki kutardi uni toju taxt.

2230 Unutib, yodiga olmasdi qavmin,
Nomu nishoni ham qolmasdi keyin.

Sikandar oqilu dononi yig'di,
Bu ishning chorasi ne bo'lur. dedi.

Dedilarki, tanho bormasin kishi,
Ikki kimsa hamroh borgan yaxshi.

Borganda ham ohista bormoq kerak,
O'n qadamda to'xtab, tin olmoq kerak.

Chiqib tepaga ham, dam olib chunon,
Bir tadbirni ishga solsinlar hamon.

2235 Ko'z solib, oz-ozdin boqsinlar faqat,
Bir yo'la boqqanda bosadi hayrat!..

Bu ishdan bir samar chiqmadi ammo,
Oqilu dononi yana yig'di Shoh.

Dedilar ul donishmandu rahnamoy:
Bir mard kerak, hunarmand, pokizaroy,

Yozuvchi bo'lsin ul, jahondiyda mard⁶⁴,
Qog'ozu qalam doim ilkida taxt.

Yaxshi bir farzandi bo'lsin bosafu,
Unga dardu g'amini ko'rmasin ravo.

2240 Kishi u tepaga chiqarkan yolg'iz,
Bolasi ortidan chiqsin izma-iz.

U balandda esa, farzand pastdadir.
Arslon bolasi – arslonga zanjir.

Kishi borgan joydan magar qaytnasa,
Farzandiga aytsin buni baralla.

Tili tutilsayu ayolmasa gar.
Ko'rganlarin yozsin qog'ozga tugal.

Maktubini uzatsin farzandidan,
Uzolmas mehrini dil payvandidan...

⁶⁴ Jahondiyda mard – dunyo ko'rgan kishi.

- 2245 Bir kimsa topdilar izlab shu sifat,
 Jamuljam erdi unda chun xosiyat.
- Ota bilan o'g'il tog' sari hamon
 Yurdilar sher ila sherbachhasimon.
- Ikkinchi kun jasur o'g'lon tush payti
 Qo'lda qog'oz ila ortiga qaytdi.
- Bukilgan nomani kaftida tutib,
 Podshoga uzatdi o'zni unutib.
- Podsho olib xatni o'qidi shu dam:
 Unda deyilmishdi: podshohi olam.
- 2250 Men bu yo'lda yetdim jonimga. xolos,
 O'zimni naq do'zaxda etdim qiyos.
- Xuddi qil singari ingichkadir yo'l,
 Bu yo'lda yurganlar jondin yuvar qo'l.
- Oyoq ostida yo'l misli tola soch,
 Orqaga qaytishga sira yo'q iloj.
- Xarsangtosh ortiga o'toldim arang.
 Bu tor yo'ldin jonu tanim bo'ldi tang.
- Boqib, ko'rganimdin dil pora bo'ldi,
 Aql xavf-xatardin bechora bo'ldi.
- 2255 Bir oz yurgach yana, ko'rdim har tomon
 Gullagan, yashnagan bog' erdi bo'ston.
- Suv erdi, sabza erdiyu meva, gul,
 Sayrardi turfa qush, qumriyu bulbul.

Havosida mushk u anbar, latofat.
Tuprog'ida yashil maysa, tarovat.

Har qadamda zilol suvli chashmasor,
Har ikki chashmadin bir tiniq anhor.

Bu yoqda hama baxtu ozodalik,
U yoqda hama dardu aftodalik.

2260 Bu bihishtu ul esa do'zaxsirisht,
Kim do'zaxga borgay tark etib bihisht?

Men mashaq qat chekib yetdim bu boqqa.
Qarang, qayda edim, keldim qayoqqa?

Etib bu jannatga, qaysi bir odam
Yana o'shal do'zaxga qo'ygay qadam?

Xayr, dardu g'amiga yot bo'ling, Shohim.
Men shodmen, siz dag'i shod bo'ling, Shohim!

Sikandar bo'ldi bu sirdin ogoh,
Tog'din dasht u sahroga surdi sipoh.

2265 So'z ochmadi andin bir kimsaga, bas,
Qo'zg'atmasin dedi dillarda havas.

Bildiki, bu yerda turmoq xatodir,
O'ng tomon yuring deb anr ayladi ul.

Garchi ko'rinmasdi o'shal yo'lga had.
Yurish edi ammo podshoga maqsad...

Biyobon qumidek sarf aylabon ganj,
Chiqdi biyobondin chekib necha ranj.

Yo'li qunloq, g'ami qumdin ham ziyod,
Yurak ohi bodi samumdin ziyod.

2270 Yo'lni ne yirtqichlar etmish edi band,
Yana har go'shada shay edi dushman.

Lek ular Shoh sari tashlangan zamon,
Yo'lni qorong'ulik bosardi hamon.

Bir kimsa, Shoh izn bermasa chindan,
Chiqa olmas edi qorong'ulikdan.

Har kimsaki bo'yin sunmasa bunga,
Turgan yeri zindon bo'lardi unga.

Shoh yaxshi bilardi tillarni hama,
Kerakmasdi unga tilmoch, tarjima.

2275 So'zni ular lafzida aytar edi,
Javobi so'ng mukammal qaytar edi.

Shul yo'sin yo'l bosib borar edi mard,
Zamon osmon osti, yer ustida gard.

Yo'l bosib borarkan adolat shior,
Eldek supurardi dillardin g'ubor.

Oshnolari ko'nglin etardi ravshan,
Begonalarga o'rgatib dinu fan⁶⁵.

Qo'rqinch masofadin shamoldek o'tib,
Devlar makoniga so'ng keldi yetib.

⁶⁵ Fan – bu erda ilm ma'nosida.

- 2280 Biyobon edikim, otashda butkul,
 Shohning qulog'iga shivirladi ul:
- Yaratgan zar sochmish bunda onchunon,
 O'simlik zotidin sira yo'q nishon...
- Jahongir bu zarrin sahroga qarab,
 Zar topgan boladek kuldi qahqahlab.
- O'shal dasht oralab keyin yurdi shoh,
 Topdi bog'i Eram yanglig' oromgoh.
- Ko'rindi ajab bog'ki, Zarrin daraxt,
 Shaddod yasamishdi undan toju taxt.
- 2285 Bir-bir qadam bosib, ichkari kirdi,
 Erni ham daraxtdek sap-sariq ko'rdi.
- Daraxtlari shoxin egib, sollanur,
 Mevalari to'lmishdi edi, la'lu dur.
- Har butoqda g'ij-g'ij olmayu anor,
 Anori yoqitu yoqut erdi nor.
- Norinji oltinu turunji kunush,
 Termulganning boshdin uchar aqlu xush.
- Bahori javohir, yeri kimiyo,
 Oltin gulchechagu zumurrad giyoh.
- 2290 Boylik-bisot ila to'lmishdi u bog',
 Har burchakda gavhardin yongan charog'.
- Odam shaklida ikki haykal edi,
 Boshdin-oyoq oltin edi, hal edi.

- Ko'rib oltinligin yiroq-yaqindan,
Bilmasaydi, kishi qo'rqardi chindan.
- Unda billur hovuz edi bo'ylakim,
Kumush poralarga to'lmish edi lim.
- Sof aqiqdin erdi baliqlar unda,
Baliqlar suzgandek tiniq to'lqinda.
- 2295 Qasr ajabtovur bunyod etilmish,
Bir g'ishti oltinu bir g'ishti kumush.
- Shoh ko'rdikim, g'ishti siymu zar nuqul,
Xayolga berdikim, jannat qasri bul...
- Bir lahza tin olmay hayron kezardin.
Etagi yirtildi ul ganji zardin.
- Ravoqlar ko'rdi Shoh, devori aqiq,
Peshtoqlari gavhardin erdi, yoniq.
- Gunbازلarning sirti edi zarri nob.
Nur sochib turardi go'yoki o'tob.
- 2300 Ularga ko'nmanish sira chang-g'ubor,
Faqat mushkgardi edi, atru ufor.
- Ko'k gunbazin kezgan malakdek xuddi,
Sikandar qasrni xush hol kezardi.
- Bir aqiq maqbara ko'rdi nogahon,
Kofuriy hidlarga g'arq edi hamon.
- Zangor bo'yoqlardin ziynat etilmish,
Yoqut lavhida moviy xat bitilmish.

- Unda deyilmish: "Ey qudratli odam,
Bilib qo'y. bu dargohga qo'ysang qadam,
- 2305 Yotar bu daxma ichra Shaddodi Od.
Shu atrof zaminni u etdi obod.
- Odob ila kelgin qoshimizga, bas.
Pardainiz ochmoqqa vale etma qasd.
- Sirrimizni ochma. dunyoda hargiz
Birovning sirrini hech ochmadik biz.
- Izzatimizni qil, xirom ayla chun,
Sen ham shu tuproqda yotarsen bir kun.
- Bunda yotgan jonsiz jasad ustida
Qora toshdin gunbaz ko'tiarsalar-da,
- 2310 Oqibat shu falak. aylanguvchi toq
Buzib, ul gunbazni aylagay tuproq.
- Tanasin qurt-qumursqa yer. hoynahoy,
Boshi oyoq osti bo'lur, xoki poy.
- Har ikmsa bir munaqqas hayvon uchun
Qabrining boshida tiklasa sutun,
- Oqibat har neki mavjud ersa, bor,
Ellarda sovrilib bo'lur chang-g'ubor.
- Shaddodning qo'l -oyog'i ham, tong emas,
Qay bir ot tuyog'idin topgay shikast.
- 2315 G'ubori qabrdin bo'lmasin yiroq.
Qo'y uni, tuproqqa qo'shilsin tuproq.

Tani zorimni ham yel sochdi har yon,
Shu gunbazdin o'zga qolmadi nishon.

Ayo sen, ochguvchi asror, qulfi roz,
Bosar qadamingni o'ylab, bilib bos.

Bo'lma mag'rur baxtliyu ozodasen,
Sen ham bir bashar. odamiyzodasen.

Ol boylik-bisotim, ul yoningdadir,
Bosh u tojim dag'i farmoningdadir.

2320 Ochildi xazinam senga. koni ganj.
Ravodir, lashkaring necha chekdi ranj.

Olgin olganingcha, davlatu sarvat
Senga bo'lsin, bizni tinch qo'ygil faqat!..

Sikandar lavh uzra yozuvni o'qib,
Hayratlarga cho'mib, ma'nosin chaqib.

Necha andishada egdi-da boshin,
Ko'zidin marjondek oqizdi yoshin.

O'sha ko'z yoshlarkim. tiniq, beg'ubor,
Sochilib, qabrga bo'ldilar nisor.

2325 C'hiqdiyu safarga otladi so'ngra,
Durru javohirdin olmadi zarra.

Kecharkan o'ziga musallam bog'din,
Bir meva uzmadı novda, butog'din.

Bildiki, bu dargoh zarrindir ziyod.
Uzoq umr bo'yi etilmish bunyod.

O'zi-ku olmadi undan bir diram.
Olishga qo'ymadi boshqalarni ham.

Bosgan yo'li bog'da andoq yo'l edi.
O'ngu so'lda oltin, kumush mo'l edi.

2330 Yodiga tushgandi qadrdon yurti.
Shuning-chun otini sahroga burdi.

Sahroning yarmiga borib yetarkan,
Vahshiy guruh ko'rdi, odamga monand.

Tanlari misoli ko'mirdek qora,
Yashash joylari g'or edi, mag'ora.

So'rdi, bilurmisiz, ayting, ahli dasht,
Biror bir afsona va yo sarguzasht?

Sizdan bo'lak yana insonu hayvon
Zotidin dasht aro tutmishkmi makon?

2335 Shohga javob berib dedilarki ul,
Bu yerlarda yomg'ir suvi mo'l bo'lur.

Qavmimizga makon shu dasht, sahrodir,
Barchaga mashg'ulot – sahroda ovdur.

Hayvonlarni ovlab, osharmiz bunda,
Vahshiy hayvon kabi yasharmiz bunda.

Egaymiz ovimiz agar kelsa o'ng,
Etarmiz jun ila terisini to'n.

Na suv bor, na olov, qovjiroq bir dasht,
Bulutdan suv yog'ar, Quyoshdan otash.

- 2340 Kunduzlari Quyosh yuksalib baland,
Bizni isitadi otashi bilan.
- Kechalari shabnam tushganda har gal,
Havodin olurmiz suvni bir qadar.
- Bu go'shada bo'lak bir komimiz yo'q,
Bundan-da yaxshiroq anjomimiz yo'q.
- So'rdingiz, bu qo'rqinch dashtda yagona
Sizdan bo'lak inson bormidir yana?
- Bu dasht aro muncha otash, harorat.
Hatto qush ham etmas uchishga jur'at.
- 2345 Vahshiy odamlar ham uchraydi, lekin
Boshqalarga sira kelmaslar yaqin.
- Bir kunda bosarlar topib muncha yo'l,
Bizga ikki oyda yetishmoq mushkul.
Birisin tushirdik qo'lga beharhol,
Qo'l - oyog'in boylab, so'radiin savol.
- Nechuk suv ichmayin yashaydi ular?
Ne sababdin bizga sarkashlik qilar?
- Dedi: "Suv biz uchun zahardir g'oyat,
Havoning namligi etar kifoyat.
- 2350 Hondek birovga bo'lolmaymiz do'st,
Emish bizga kaltakesakdir, xolos.
- Sizlardan zarracha foyda yo'q bizga,
Nega boshimizni egaylik sizga?.."

Eb-ichish payti va tuxlashga yaqin,
Soʻradik ulardin ayting deb tagʻin.

Ki yurdingiz suvsoq bu sahro uza,
Kezdingiz balandu pastini rosa.

Yotib poyoniga uning erta-kech.
Biror jonu jonzot uchradimi hech?

2355 Dedilar javoban bizga ul guruh:
“Kezdik bu sahroni ziyoda, asru.

Ohulardek yelib oyu yillar biz.
Uning poyoniga yetmadik, afsus.

Boshqa sahroyilar uchragan mahal,
Soʻradik ulardin tayin bir xabar.

Ayting, dedik, qora tanlidin oʻzga
Uchradimi biror maxluqot sizga?

Dedilar: uzoqda bir manzil erur,
U yoqlarda Quyosh sokin sochar nur.

2360 Bir shahar bor yashil oʻrmon singari.
Oq tanlidir u manzil odamlari..

Xush chehrayu xush xulqu zebosivar,
Besh yuz yildan ortiq yashaydi ular.

Yoshlari oshsa-da besh yuzdan, hamon
Bilmaslar sira keksalikdin nishon.

U vatanlar andoq dilkashdir, suluv,
Ular toʻgʻrisida bilganimiz shu.

- Ammo bizning sahro, pastarin tuproq
Ichra joylar borki, yetmamish oyoq.
- 2365 U yerlarda g'iyoh o'smagay, suv yo'q.
Issig'i issiqdir, sovug'i sovuq.
- Gar g'iyoh o'smasa, taqir bo'lsa yer,
Jonzot yasharmidi unda, nima yer?
- Shudir eshitganu bilganlarimiz.
Boshqa bir xabarni eshitmadik biz...
- Bu sho'rlik qavinga Iskandar hamon
Nozu ne'matlardin ayladi ehson.
- Keyin o'rgatdi rasmu oyinni ham,
Talqin etdi donishila dinni ham.
- 2370 So'ngsiz cho'lda yurish mashaqqat erdi,
Shuning-chun ulardin yo'l surishtirdi.
- Iskandardin shafqat ko'rmishdi ular,
Mehr ila muruvvat ko'rmishdi ular.
- Dedilar: biz dag'i himmat etaylik,
Suvsiz cho'lda to'g'ri yo'l ko'rsataylik.
- Bodi samum esgan biyobondin ul.
Obod manzil sari ko'rsatdilar yo'l
- Iskandar u yo'lda odimlar otdi,
Qo'sh ot ila yo'lning tanobin tortdi.
- 2375 Ortda qoldi sahro, quyunli, cheksiz,
Yana ko'z o'ngida ko'rindi dengiz.

Ko'rindi zilol suv, tiniq, beg'ubor,
Sohillari yashil, ko'klam, chashmasor.

Shu yerda turdilar bir oydan ortiq,
Mashaqqatdin keyin yozdilar hordiq.

Kema yasadilar suzish uchun o'ng,
Sohildin dengizga tushirdilar so'ng.

Suzdilar bir oydan ziyoda muddat.
Manzilga yetdilar oxir-oqibat.

2380 Yulduzli ko'k harorat ichra endi
Xuddi chayon chaqqan ilondek erdi⁶⁶.

Janub yoqdin esib xush yoqar nasim,
Tarqadi dillardin g'ami ila vahim.

Shu yerda bir oycha tutdilar qaror
Ki soyalik erdi, yana chashmasor.

Xayru xo'sh etdilar bir xastalik-la,
Doru davo topib ohistalik-la...

**Iskandar janubga ot surib, o'n sarparast, kallaga
sig'inuvchilar yurtiga yetgani
Muq'anniynoma**

Muq'anniy, yo'q otdim ko'ngil sabrini.
Bir savti soz ila ovutgil uni.

Sozingni xush chalib, xushingga keltir,
Behushman, bir yo'la hushingga keltir...

⁶⁶ Nizomiy yoz kechasining jimir-jimir yulduzli osmonini chayon chaqqan ilon holatiga o'xshatadi.

Doston

Soʻz zargari ul ajib gavharnigor
Qutisin ochdi, etdi gavhar nisor.

Ki. shoh qaytib Mashriq safaridin bot,
Janubiy mintaqa sari surdi ot.

Jahonning havosi koʻngilni ochib,
Tuproq ajab atru tarovat sochib,

Norinj ufoʻri-la toʻyinganda subh,
Turunji rang ila oʻynaganda suv,

2390 Safarga oʻtlanib, yoʻlga tushdilar,
Yangi manzil sari qushdek uchdilar.

Manzilshunoslar koʻrsatib shohga yoʻl.
Aytidilar qay yoʻldin borishlik maʼqul.

Yoʻl uzra bir keng bor misoli bilisht.
Bogʻlari mevazor, suvlari kumush.

Ammo xalqi uning yalang sarparast,
Tangri fannoniga rioya etmas.

Balki shoh u joyga qoʻnib bir muddat,
Gumrohlarni etar Tangriga daʼvat...

2395 Tun Quyosh qoniga toʻldirganda jom,
Shu manzilga yetib, oldilar orom.

Yana tong tovusi yozganda qanot,
Oltinlandi moviy samo, koinot.

Shoh tagʻin argʻumoq otiga mindi,
Baxtu iqbol uning hamrohi erdi.

Borardi ot surib ul qomati dov.
Bahrom Go'r singari ovlamoqqa ov.

Ko'rdi har tarafda gulshan. bog'u rog',
Ko'z o'ngida jahon – ravshan bir charog'.

2400 Har taraf gul edi, chamanzor butkul.
Chindanam keng emas, janнат edi ul.

Sarparastlar qishlog'iga yetdi Shoh,
Qishloq kattasini ko'rmadi ammo.

Bunda barcha Xudo sanardi o'zni,
Bid'at, jaholatga burmishdi yuzni.

Har ikmsa bir sopol xum olib tayin.
Unga kunjut yog'i solardi keyin.

Lim to'ldirgach kunjut yog'iga. hamon
Bir insonni joylar edi beomon.

2405 O'ttiz yoki qirq kun o'tganda shundan,
Kesib olar edi boshini tandan.

O'shal xum ichida qoldirib loshin.
Teri va mag'zidin ajratib boshin,

Osardi bir joyga y'sha kallani,
Magar bir Xudo deb bilardi uni.

Qoq suyak kallaga sig'inib bot-bot,
Iqbolini so'rab chekardi faryod.

So'rardi: bu oqshom holim ne bo'lgay?
Ertagi kunimdan menga ne kelgay?

- 2410 Go'yo ki bir sado kelardi unga,
Go'yo ki bir javob bo'lardi unga.
- Ertaga issiq bo'lgay yoki sovuq,
Jahon ahliga ham o'shandin yo'rig'.
- U sho'rlik shundoq deb etardi xayol,
Oyu yillar ularda shu erdi hol...
- Chu bildi ul shahanshohi chorasoz,
Ki ta'limi devdir bu asrori roz.
- Buyurdi, kallalarni sindirdilar,
Yog' to'la xumlarni toshga urdilar.
- 2415 Aniq dalil, hujjat ila Shahanshoh
Haq dinidin ularni etdi ogoh.
- Ixlosu diyonat nima, o'rgatdi,
Xudoligu payg'ambarlikni aytdi.
- Bir sohib ko'ngilni rahbar aylabon,
Dedikim, bularga o'zing posbon.
- O'lkaning ishini tartibga solib,
Yurho-yurga tushdi lashkar qo'zg'olib.
- Ruhi taskin topib, shodlanib chindan.
Iskandar o'tlanib chiqdi manzildan.
- 2420 Otini yugurtdi rosa, tolmadi,
Yulduz kabi yo'lda orom olmadi.
- Yo'l qorong'u edi, toru tang edi,
Har qadamda yantoq, tosh xarsang edi.

Ayqashib yotardi yuz minglab ilon,
Qayda ko'rmish shuncha ilonni inson?

Ilonlar erdikim shunchalar bisyor,
Demakki u yerda xazina ham bor.

Xazinaga yo'l topmoq dushvor edi,
Xavfu xatar edi, ranj-ozor edi.

Shoh shunda ko'rdiki, ul koni olmos
Soriga yo'l olishlik oson emas.

2450 Ilonlar dahshati bor edi, illo,
Jur'at etolmasdi bormoqqa sipoh.

Shoh har tomon boqib, izladi chora,
Dediki, bir chora topilsa zora.

Qoya uzra qora burgutni ko'rdi,
Burgut changalida o'ljasi erdi.

Uchar di necha bir burgutlar hamon,
Shunda shohning chorasí bo'ldi ayon.

Buyurdi, mingta qo'y keltiring darhol,
Semizini, oriqmi, etmang e'tibor.

2455 So'ying barchasini bitta-bitalab,
Ularning go'shtini keyin burdalab.

Qaerdaki olmos ko'rinsa ravshan,
O'shaning ustiga oting daf atan!..

Shohning farmonini etdilar ado,
Qo'ylarni so'ydilar shu fursat aro.

Qayda olmos esa, mo'ljallab uni,
Ustiga otdilar go'sht burdalarini.

Olmoslar go'shtlarga yopishib hamon,
Burgutlar ham paydo bo'ldilar shu on.

2460 Go'sht ila olmosni ko'tardilar tez,
Ilonlar qoldilar suvlarda yolg'iz.

Burgutlar yeyishib go'shtni qoyada,
Olmos poralari sochildi unda.

Askarlar yig'dilar ularni jadal,
Hovuch-hovuch terib, shohga eltdilar.

Olmoslarni jamlab, nazar soldi Shoh,
Ko'ki xira edi, sarig'i a'lo.

Keyin tog'din yelib, tushdilar pastga,
Toshqin shaloladek uhdilar pastga.

2465 Tusharkan, munchakim etdilar shitob,
Oldinda bir yo'lchi yo'q edi shutob.

Otlar tuyog'idin olov sachrabon,
Ko'ksidan ter emas, oqar edi qon.

Bir oycha yo'l bosib, yurdilar uzoq,
Otlar holdin toyib, toliqdi mundoq.

Va oqibat sipoh qutuldi, Shoh ham
Yo'l azobi, og'ir mashaq qatlardan.

Toshloq ortda qolib, ko'rsatdi diydor
Imoratlar tushgan kenglik, chamanzor.

- 2470 Yam-yashil ekinzor edi har taraf,
Qoru yomg'irlardin o'sardi yashnab.
- Maysazorlar shohning ko'nglini tortdi.
Boqarkan, yurakda sururi ortdi.
- Termuldi zavqu shavq, muhabbat bilan.
Otlar och, bu yerda shuncha o't-o'lan.
- Qo'lida belkurak tutib bir o'g'lon,
Bosh - oyog'i yalang, yetuk, navqiron.
- Ekinzor boshida turardi dadil,
Podsholar tojiga loyiq edi ul.
- 2475 Belkuragi misoli zarrin kalit,
Uning-la xazina ochardi yigit.
- Ekinga ravona aylardi suvni,
Goh ochar, gohida boylardi suvni.
- Jahondor so'radi: "Ne uchun sening
Tuproqqa munchalar balanddir mehring?"
- Barro yigitdiren va dono sirisht,
Sendek yigitlarga yarashmas bu ish.
- Belkurak ko'tarmoq sening ishingmas,
Er chopib, don ekmoq sening ishingmas.
- 2480 Sen kabi gavhardek yigitga mundoq.
Loyiqmas tuproqqa qorishib yurmoq.
- Kel, senga saltanat, podsholik beray.
Tuproqni qo'y, davlatsarolik beray..."

Dehqon yigit tinglab bu so'zni shu tob,
Rasmi odob ila ayladi javob.

Dediki, ey buyuk oqili davron,
Hukmingga musallam shu mulki jahon!

Har kimga muvofiq bir ishni bergil,
Ki uni qiynalmay eta olsin ul.

2485 Menga ekin-tikin, dehqonchilik bas.
Podsholik aylamak qo'limdan kelmas.

Dehqon yotsa, unga to'shakdir yeri,
Yumshoq to'shakda u bo'ladi bukri.

Tanim dag'al yerga o'rganmish chunon.
Par to'shakda yotsam, o'ldirgay hamon.

Qattiq tan o'zni gar nozanin etar.
Elimdirki, o'zni asal deb atar...

Shahanshohga xush keldi andoq javob,
Barakalla, deya ayladi xitob.

2490 Yana so'rdi: "Ayt ding yurakda boring,
Degil endi. Kimdir Parvardigoring?"

Turish - turmushingda panohingni ayt,
Kuuu tun ichra qiblagohingni ayt.

Kimga sig'inasan, kimga bandasan.
Nazari qay tarafga solmoqdasan?"

Javonmard dediki, ul qodir Xudoy,
Payg'ambar sayladi seni, rahnamoy.

- Sen sevganing Tang'i mening ham erur,
Sening qiblang mening ham qiblam erur.
- 2495 Feruza samoni yaratgan o'sha,
Tog' ila sahroni yashnatgan o'sha!
- Kunu tun uni deb to'kib ko'z yoshim,
Tuproqqa necha bor qo'yaman boshim.
- Shu qoshu ko'zimki, mening emish ul.
O'zim so'rmay turib menga bermish ul.
- Lutfu karamlarkim etdi ul qadar,
Har biridin jonimga yuzlab samar.
- Shukrona aytaman, vojibdir Shukur.
Tangrini tanigan Shukrona aytur.
- 2500 Senki kelding hamon Payg'ambar bo'lib,
Qabul aylagaymen dinparvar bo'lib.
- Avvalroq ko'rgandim seni uyquda,
Suv ichra baliqdek tirildim unda.
- Mana, kelding o'zing, jonga barobar,
Nechun xizmatingga boylamay kamar?
- Senga o'xshashini ko'rmamish dunyo,
Seni toq, yagona yaratmish Alloh.
- Sen ila hamisha xurramdir jahon,
Sening sadding ila mahkamdir jahon...
- 2505 Iskandarkim shohlarning shohi erdi.
U barno, poksiyrat yigitni endi

Manglayidin o'pdi duo ayladi,
Ofarin deb zikri Xudo ayladi.

Elkasiga yopdi shohona to'nni,
Haq dini-la sarafroz etdi uni.

Chamanzor ichrakim, sahnida shu dam,
Ham qizil gul edi, yashil maysa ham.

Shoh sipohi ila kunu tun necha,
Yo'ning charchog'ini tarqatdi picha.

2510 Etti ko'k ustidan Quyosh banogoh,
Xo'rozni qichqirtib berganda sado,

Shoh yana safarga o'zni shayladi,
Yo'lga tushdi, azmi safar ayladi.

Yo'l bosib, necha bir manzildan o'tdi,
Nihoyat go'zal bir manzilga yetdi.

Yashnagan bir diyor jannat misoli,
Ammo paykallari ekindan xoli,

Daraxtu gulu sabza, obi ravon,
Har tarafda shohona qasru ayvon.

2515 Qarovsiz edi bunda har neki bor,
Suv bosib harini etmishdi abgor.

Shoh surdi: "Bu manzilning nomi nadir,
Hokimi kimdiru nechuk kimsadir?"

Dehqoni bormidir, ho'kizi qayda?
Kimlar tirikchilik qilar bu joyda?"

U yerda yashovchi bir kimsa hamon
Er o'pib, podshoga javob aylabon.

Dedi: "Bu dilkusho, go'zal o'lkadir,
Barakatli yerlar bari shundadir.

2520 Birov bu zaminda etsa ziroat,
 Biridan ming unar, hattoki ziyod.

Yurtni zulmu bedod xarob ayladi,
Tiriklikni elga azob ayladi.

Hokimi bo'lsaydi odilu barhaq,
Manzil obod bo'lib, yashar edi xalq.

Insofu adolatdin kelgay samar,
Zolimdin zalolat kelur muqarrar.

Insofu adolat bo'lmasa, gul-da
Quyoshda quriydi, chirydi suvda.

2525 Bir dona arpani haqsiz olsa el,
 Arpa, bug'doyini yuvib ketar sel.

Tarozusi ersa o'yinchoqsimon,
Bir dona arpadin buzilgay hamon".

Shohga ma'lum bo'ldi, bu xoki turob
Zolim bedodidin bo'lmishdi xarob.

Adaolat qo'rg'onin bunyod ayladi,
Nomini Iskandarobod ayladi.

Qonun joriy etdi u joyda darrov,
Birovning haqqiga tegmasin birov.

2530 Har kimsa bersin o'z molidin zakot,
Toki torojiga ko'tarib barot,

Eshigiga kimsa kelmasin zinhor,
Bunday hukmdorga ofarin ming bor!..

**Iskandarning ikkinchi bor Hindistonga borgani
Muq'anniyнома**

Muq'anniy, kel, sozingni soz ayla, hay,
Bu ish bo'yladirki, besoz bo'linagay.

Sozingni har kimsaga imdod etar,
Ohang ila ko'nglini obod etar...

Doston

Xush yashnab gul ochsa bog'u bahor,
Yasharsa yana olami ro'zgor.

2535 Binafsha tutib bori atrofi bog',
Nargis kaflida ravshan aylab charog',

Qushlarning qalbida qoni gupurib,
Ko'ngil jo'shqini birla chah-chah urib.

Demakim, bu sarv ila shamshod erur,
Qirg'ovul qoni lim may shishadir ul.

Ohular raqs etib, ma'raydi shu chog'
O'shal dasht bag'ridin ohu qo'zichoq.

Suv bo'yida gul o'zni pardozi etar.
Bulbullar sayrashib, nag'masoz etar.

2540 Gul atriya qumri nolasi shu dam
Qovushar, go'yoki ikki yor mahram.

Oqin suvning ovozi aushdir ajab,
Gul suvidir, yoqimlidir ul sabab.

Qiyg'och ko'zli turk go'zali tovlanib,
Chang torlari uzra sochi sollanib.

Sozi nolalari yangrab sozidan,
Uzilarkan etgan ishva-nozidan.

Dilrabo so'zlaring xush ovoz ila
Sen aytasan, u ham aytur soz ila.

2545 Undan shirin bo'sa, sendan g'azallar,
Birisi novotdir, birisi shakar .

Har safar bo'saga g'azal bergaysen.
Novot olarsanu shakar bergaysen.

Ko'nglimni to'tidek quchdi ajab mung,
Hindistoni yodiga tushdi uning...

Doston

Tog'larga rayhonlar berdilar ziynat.
Qorishdi chun Shingarf ila lojuvard.

Ohular o't-o'lan, gullarga botdi,
Tovushlari tog' u sahroni tutdi.

2550 Chechak unib chiqdi quruq tikandin,
Binafsha bo'y sochdi mushk u anbardin.

Nargis bosh ko'tarib, taradi kokil,
Atru ufor xarid etmoqchidir ul.

Gul faslida Eronu Rum sarvari
Yurdi vayronadin obodlik sari.

Azm ayladi yana mulki Hindiston.
El edi. ko'zlagan manzili bo'ston.

Keyin bayrog'ini Mashriqqa surdi.
Bir oycha tog' oshib, sahroda yurdi.

2555 Yo'llar Do'zax kabi qizinish edi,
Baliqning orqasi qizarmish edi⁶⁷.

Kirdi bir shahargaki, minusirisht,
Turklar uni atardi langarbihisht.

Unda bahor ko'rdiki chun navbahor.
Ibodatxonasini derlar Qandahor.

Sanam yuzli edi dilrabolari,
Bir sanamga sig'inardi har biri.

Har uyda bir but edi, olti sanam.
Xazinaga o'xshardi ul xona ham.

2560 Sanamning toj kiygan boshi yuksalib,
Xonaning shiftiga yetardi qariyb.

Ko'zlari o'rnida gavhar edi. sha'n,
Ikki sham singari yonardi ravshan.

O'shal gavharlardin yorishardi bog'.
Tunlari sahnida yongandek chiroq.

Shoh buyurdi: o'shal butlardin hamon
Zaru gavharlarni oling batamom!

⁶⁷ Ya'ni, havo juda issiq edi.

Oldilar ul zaru gavhara'ni zud,
Butga ziyon edi, xaloyiqqa sud.

- 2565 Saroyning burchidan bir go'zal chiqib,
Shohga yaqinlashdi oy kabi balqib.

Shoh yo'liga sochin etdi supurgi,
Ofarinlar o'qib, so'ngra dediki,

Shohi jahon, ey dovari dodgar,
Sening izmingdadir boxtaru xovar⁶⁸.

Jahonni yoritar bosh dagi tojing,
Zar ila gavharga ne ehtiyojing?

Shu butning bir ajib bayoni bordir,
Bobolardan qolgan dostoni bordir.

- 2570 Shoh izn bersalar, ayon aylayin,
U ko'hna dostonni bayon aylayin.

Jahondor amr etdi, guli dilnavoz
Gapirsin ko'rsatib bizga lutfu noz.

Shu dam ul paripaykaru mushk xol
Labi chashmasidin oqizdi zilol.

Duo aylab dedi: saodatli Shoh,
Zarrin og'ochdirsanu feruza Shox!

Ilgarii emasdi bu joy butxona,
Saroy edi bir gunbazi vayrona.

⁶⁸ Boxtaru xovar – mag'ribu mashriq.

- 2575 Dashtdin uchib keldi ikki qush, ajab,
 Tumshug'ida ikki gavhar yarqirab.
- Qo'ndilar ul gunbaz ustiga hamon,
 Saodat elchisi humo qushsimon.
- Shahar ahli tinchin yo'qotdi ko'rib,
 Qandoq tutsak ekan bu qushlarni deb.
- Qushlar esa turib bir muddat, xolos,
 Gavharlarni tashlab, etdilar parvoz.
- Shahar ulug'lari gavharlar uza
 Bahsu munozara etdilar rosa.
- 2580 Har biri ko'ngliga tamah topdi yo'l,
 Gavharni kiritsam derdi qo'lga ul.
- Oqibat barcha bir to'xtamga keldi,
 Magar aqlu xirad yordamga keldi.
- Kelishdi bo'yla ahdu paymonaga:
 Gavharlarni beraylik butxonaga.
- Bir but yasadilar, sanam, zebu zar,
 Ikki ko'z o'rnida ul ikki gavhar.
- Ularni osmon etmishdi ravo,
 Shohim, sen ulardin etma mosuvo.
- 2585 Quyosh diydalarga ehson etar nur,
 Berganin qaytarib olgaymidir ul?
- Charog' kim, ul ko'rni ham xursand qilar,
 Uni o'chirgaymu ravshan ko'zilar?

Bevalar ko'ksiga, shohini, solma dog',
Bevalar tunini etma becharog'!

Buti xush zabondin keldi bu nido,
Buti bezabonni ozod etdi Shoh.

Yozdi ul sanamning taniga shuni,
Ki "Bosdi Iskandar bunda muhrini".

2590 Parirux ko'rdiki, ulug' Shahriyor
Butlarni ayadi, bermadi ozor.

Bir nihon xazina ko'rsatdi hamon,
Ko'zlar qamashardi boqib begumon.

Podsho ul javohir husniga to'ydi,
Bir qismini oldi, qolganin qo'ydi.

Tark ayladi so'ngra shu manzilni ul,
Yana dasht u sahro sari oldi yo'l.

Ot surdi, yo'li dasht u toshloq, qamish,
Manzili goh tor edi, goho kengish.

2595 Necha xilkim odamiyzod uchradi,
O'zi so'zlab, ularni ham tingladi.

Yazdonparastlikdin xabar aylabon,
Dindan to'tiyoyi nazar aylabon.

Mashribda yo'l bosib zamindan zamin,
Jadal yurdi mo'ljal olib mulki Chin.

Hoqon xabar topdi, haybati bosib,
Ziyofat shayladi unga munosib,

Shoh oldiga kirib keldi orasta,
Dunyoni to'ldirdi ganjga bir pasda.

2600 So'ng eziidi, ta'zim bajo ayladi,
Iskaandar ham e'zoz etdi, siyladi.

Aylantirdi falak niliy gardishin,
Moviy jilo oldi sariq abreshim.

O'ltirishdi ikki Shahriyor hamdam,
So'z keldi aroda har mamlakatdan.

Har mavzuda fikru andisha ayta,
Ahdu paymonlarni tuzdilar qayta.

Hoqon qabul etdi shohning dinini,
O'rgandi ul oyotu oyinini.

2605 Ikkinchi kun qoraxoniyl hindu boz,
Ko'rdi Quyoshni, bo'ldi otashparast⁶⁹.

Iskandar hoqonga ishorat etdi,
Ki yo'lga tushmoqlik fursati yetdi.

Garchi bu joy ko'rkam makon, xushdiyor,
Dengizda suzmoqqa ishtiyoqim bor.

Endi yurib. ohangi daryo qilay,
Unda har ne esa, tamosho qilay.

Ko'rsam deyman dengizda ne bor o'shal,
Asev to'fqinlarda ne asror o'shal.

⁶⁹ Kecha kunduzga yuz tutdi, demoqchi.

- 2610 Hamroh bo'lib kuzat so'lu sog'imni.
Yoritgil yo'limni, guzargohimni.
- Hoqon bu taklifni ayladi qabul,
Shohga yo'lchi bo'lish sharaf dedi ul.
- Ikki Shahriyor chun etdilar qaror,
Oldinda yo'lishunos bormog'i darkor.
- Xayrli tong otib, jahon ochdi yuz.
Tun boshiga tojin qo'ndirdi kunduz.
- Shunda amr ayladi ul Shohi jahon:
Barcha birdek yo'lga tushsinlar hamon!
- 2615 Qo'shinidan o'n ming askar sayladi,
Har biri shohlikka munosib edi.
- Yana oziq-ovqat, zarur narsasin.
Ehtiyojga ko'ra oldi barchasin.
- Qoldirib bir miqdor ganju sipohdin,
O'zi sur'at ila ko'chdi u joydin.
- Xoni xonon esa xizmatda turib,
Hamrohlik rasmini bajo keltirib,
- Necha nozu ne'mat ziyoda etdi.
Necha qurol-yarog' omoda etdi.
- 2620 O'n ming askar qadam tashlab larzakor,
Tartib-nizom ila yurib saf-qator.
- Barcha birdek Mashriqqa yuz tutdilar,
Mag'ribiy oltinni nisor etdilar.

So'ng yo'lni janubga burdilar picha.
Yo'l -yo'lakay ov ham qildilar necha.

Qirq kun yo'l bosdilar jadal, tirmayin,
Hordiq yozmay, orom-qaror bilmayin.

Ko'rindi ul moviy dengiz bir mahal,
Shu yerda oqibat qo'nim topdilar.

2625 Jam bo'lib, bir kengash qildilar shunda,
Bayroqlari edi samo qo'ynida.

Shu yerda aytildi turfa hikoyat,
Dengiz sohilida, ajib bag'oyat.

Ki parilar chiqib suvdan har kecha,
Bazm qilisharmish oppoq tonggacha.

Sohilda tun bo'yi quvnab, yayrashib,
Qo'shiq kuylasharmish o'yinga tushib.

Kishi tinglab ularning sho'x sozidin,
Hushidin ajrarmish xush ovozidin.

2630 Baytlar aytish armish navolar uzra,
Ki dunyoda kimsa aytmamish sira.

Tun bo'yi bazmaro chun shavqu shu kuh
Aylarmish o'sha sho'xu shodon guruh.

Tong shamoli yashnab, yorishgan zamon
Sho'ng^{ib} ketarmishlar dengizga hamon...

Jahondor eshiti, lashkarga, endi
Bir-ikki mil nari chekinig, dedi.

- Tun nafasi mushki anbarin sochdi,
Yulduzlar samoda daricha ochdi.
- 2635 Shohning amri bilan bir kema keldi,
Shoh o'ttirib, o'shal manzilga yeldi.
- Chodir qurdi unda, ko'rdi bir mahal,
Suv uzra shu'lasin taratdi gavhar.
- Parilar mavj aro ko'rindi shu tob,
Suv ostidin go'yo balqidi oftob.
- Sochlar yelkalarga sochilmish edi,
Yuzlar lola guldek ochilmish edi.
- Har biri kuylardi nozli bir qo'shiq,
Qo'shig'ida yuz bir kuy edi, yoniq.
- 2640 Quloqqa urilib ul shirin ovoz,
Yurakda toshardi sevinch, ehtiros.
- Yig'latdi podshoni u sehrli un.
Keyin kulib dedi: yig'lamoq nechun?
- Ohang yangrar edi zeru ban'ila,
Ham kulgu, ham yig'i kelgay bir yo'la.
- Oyoqqa turdi shoh subhidam payti,
Kemaga o'ttirib, manzilga qaytdi.
- Yana Quyosh berdi falakka pardoz,
Jahon qaro tundin bo'ldi beniyoz.
- 2645 Kemachiga podsho amr ayladi: tur,
Shu onda kemani dengizga tushir!

Sayr etmoq istarmen bahri guharda,
Ilohiy asror bor u to'qlinlarda.

Bu ish xatarlidir. bilaman jiddiy,
Ammo niyat qildim, qarorim qat'i y.

Donishmanddin so'rdim, shu bo'ldi so'zi:
Seni yo'lga boshlar qismatning o'zi ...

Kemachi buyruqni quloqqa oldi,
Kemasini toshqin suvlarga soldi.

2650 Tavakkalga qo'ydi podsho jonini,
Sohilda qoldirdi Chin hoqonini.

Dediki, qaytarmen o'shanga dovur
Tark etma bu joyni, poshon bo'lib tur.

Bilmasmen, bu yo'lda nimalar kutar.
Balki halokatga bo'furmen duchor?

Qaytsam, hurmatingni qilurmen tamom,
Qaytmasam, o'zing etishni saranjom...

Ko'zdin yoshlarini oqizib podsho,
Bunda qolganlarga ayladi vido.

2655 Kemasini burdi Chin dengiziga.
Tushdi u ilohiy sirlar iziga.

Bahri azim ichra suzarkan shu dam,
Necha sonishmandlar erdilar hamdam.

Necha hakimlardin ul isonafas
Balinosi Shohga hamroh erdi, bas.

Necha yo'ldoshlari qirg'oqda qoldi,
Sohil ko'rinmasdan, yiroqda qoldi.

Tamom yeru samo suv erdi go'yo ,
Dengiz dunyosida suzardi dunyo⁷⁰.

2660 Kema ilgari lab, suzarkan ildam,
To'lqin ko'tarildi dengizda shu dam.

Suv junbushga tushib, kuchaydi dolg'a.
Orqaga chekinmas, bosardi olg'a.

Ko'pni ko'rgan suvchi, mallohlar hamon,
Qo'rquv, vahim ichra erdilar hayron.

Rahnamodin so'rab, bildilar aniq,
Orqaga qaytishdin bo'lak chora yo'q.

Uzoqdin bir orol ko'rindi shunda,
G'aroyib nur porlab turardi unda.

2665 Dunyo ko'zlariga kelgan edi tor,
Etib shu manzilga, tutdilar qaror.

Mallohlarning piri bor edi andoq,
Podshoga yuzlanib, so'yladi shundoq

Ki, bu manzil -- manzili mushkul erur,
Yo'l topishda eng so'nggi manzil erur.

Ko'pam jahd aylama. sabr ayla, toqat,
Bundan nari dengiz dolg'ali g'oyat.

⁷⁰ Iskandar ma'nosida.

- Olg'a suzar bo'lsak bundan nari. hay,
Ortga qaytishimiz mumkin bo'lmagay...
- 2670 Etishgach podshoga ishning xabari,
Bildiki, horilmas bu yerdan nari.
- Buyurdi bir tilsim yasanglar debon,
Yo'Ichiga ishorat aylab har zamon,
- Aytsin bundan nari yo'l yo'qligini,
Yo'l xavfu xatarga to'liqligini.
- Shunda misdan baland bir tilsim yasab,
Orol tepasida qo'ydilar tiklab.
- Toki o'tgan-qaytgan kemalar ko'rsin,
Kema ahli ko'rib, muqarrar bilsin.
- 2675 Bundan nari yursa, yo'qlikka ketgay,
Odamiyning yo'li shu yerda bitgay.
- Toki bu sinoat yetib yo'Ichiga,
Yo'lda davom etmay, qaytsin ortiga.
- Tilsimga yana bir nazar soldi Shoh,
Bildiki, bu ishni buyurmish Alloh.
- Donishmandga dedi: bizga shu basdir,
Buni bunyod etdik, bejiz emasdir.
- Alloh shu tilsimga shayladi bizni,
Magar xizri daryo ayladi bizni...
- 2680 Xudovandi karim amrini aytdi,
Podsho u manzildin orqaga qaytdi.

O'n kuncha yo'l bosib, to'liqin oshdilar,
Ne ajabki, yo'ldin adashmishdilar.

Ko'rdilar yiroqdin, tog' edi baland.
Oldida bir girdob edi daf'atan.

Girdobga bir kema tushsaydi hamon,
Yillar bo'yi unda suzardi sarson.

Xarob bo'lur edi unda alqissa.
Tirik chiqolmamish undan bir kimsa.

2685 U joyga yetganda kemachi ustod
Kemani tog' etagiga surdi bot.

Langar tashlab, shunda to'xtadi oxir,
Kema ahlin toqqa chiqardi bir-bir.

Tepalikdin boqib, xayolga teldi,
Bola-chaqasini xotirga oldi.

Jahondor surdiki, senda muncha g'ami,
Qo'l yuvdingmi deyman dunyodin shu dam?

Kemachi dediki, bu bandi daryo⁷¹
Munchalar qo'rqinchdir, gush nadir yuxo.

2690 Bu yerga yetgan har kemadir abas,
Bundan eson-omon chiqolgan emas.

Arslon og'zi deb atalur bu yer,
Arslon singari yamlab, yutib, yer.

⁷¹ Daryo - dengiz ma'nosida.

Boshimizdin necha xatarlar kechdi,
Bu xatar oldida barisi hechdi.

Xastalik kishiga keltirar qiynoq,
Yara tohsa yana, azobdir qandoq!

Agarchi yo'limiz xatarli edi,
Yursak, manfaatli, samarli edi.

2695 Endigi joyimiz qo'rqinch naqadar,
O'lim dargohiga yetishdik magar.

Ammo bir chora bor, shu tog'din keyin
Quruqlikka eltuvchi yo'l bor tayin.

U yo'l so'ngra eltadi Qaysur tomon,
Qaysurdin Chin sari yo'l ketgay hamon.

Yiroq bo'lsa hamki, koni mashaqqat,
Dengizda suzishdin yaxshidir albat...

Iskandar dediki, yaxshidir u yo'l,
Mayli, yiroq bo'lsin, sen salomat bo'!!.

2700 Yana so'rdi: aytgil, tikingda hanuz
O'zga bir andisha yo'qmidir durust?

Toki madad aylab, yo'lga yo'llasin,
Kemamiz yo'lini ravon aylasin...

Donishmand dediki, hamisha, har vaqt
Shohning baxti uchun chekaman zahmat.

Agar sabru toqat etsalar shohim,
Toshdin yasaydirman baland bir tilsim.

- Gunbaz ko'targaymen ustida uning,
Nog'ora osarimen ostida uning.
- 2705 Har kimsaki u yerga qo'ygay qadam,
Nog'orani chalsin urib damba-dam.
- Ko'rasizki, kema qo'zg'olgay hamon,
Girdobdin qutilib, yo'l olgay ravon.
- Bu taklif podshoga tuyuldi ajib,
Tilsimni donishmand qandoq yasar deb?
- Donishmandga, qani. tezroq bo'l, dedi,
Oshkoru nihoning ishga sol. dedi.
- Har ne tadorikni ko'rdi, shayladi,
Asbobu anjomni hozir ayladi.
- 2710 Donishmand rejasin tuzib mukammal,
Bel boylab, amalga kirishdi jadal.
- Ulkan tosh qoyadin bir gunbaz yasab,
Unga afsun ila rang berdi ajab.
- Misdan tilsim yasab, ostiga bosdi
Va uning ustiga nog'ora osdi.
- Va Shohga dedikim, ko'tardim gunbaz.
Tilsimu nog'ora tayyor bo'ldi, bas,
- Kemangni behadik dengizga tushir,
Keyin shiddat ila nog'orani ur...
- 2715 Shahanshoh ko'rdikim, bari shay edi,
Kemani tushiring dengizga, dedi.

- Suvga tushirdilar kemani shu tob,
Gir-gir aylantirdi kemani girdob.
- Shoh gunbazga yetib keldi shu zamon,
Qo'lida tayog'i shay edi hamon.
- Qoqdi nog'orani, uchdi jarangos,
Go'yoki Jabroil ayladi parvoz.
- Kema uchib chiqdi girdob bag'ridin,
Qutildi ofatning qahru zahridin.
- 2720 Shoh ko'rib, chaqnadi sevinchdin ko'zi,
Bahor oltobidek yorishdi yuzi.
- Donishmandga ehson etdi molu ganj,
Ortda qoldi qo'rquv, ortda qoldi ranj...
- Bu sirni so'radim bir gal so'z aro,
Yo'lishunos bir keksa ayladi izoh.
- Bobil tarafdadir, dedi, u girdob,
Bu sirga bo'lmagay ikki xil javob.
- Ikki anhor oqib, qo'shilsa agar,
Oqimidan ohang, qo'shiq taralar.
- 2725 Keks bir donodan so'radim rozni,
Nog'oradin uchgan o'sha ovozni.
- Izoh berdi donoyi suratshu nos,
So'ziga keltirib shundoq bir qiyos.
- Kema u girdobda tebrangan zamon
Ostida bir baliq bo'lgay begumon.

U doira yasab tinmay aylanur,
Ustida charx urib, kema tebranur.

Nahang aylanarkan, shiddati ortar,
Gohida kemani domiga tortar.

2730 Nog'ora gumburlab yangragan asno,
Nahangni hurkitar qo'rqinch sado.

Vahimaga tushar baliq begumon,
O'zini bir yoqqa otar nogahon.

Yoki to'g'ri chiziq tortadi suvda,
Ortidan kema ham suzadi shunda.

Qutilar shu yo'sin kema hoynahoy,
Yana boshqa sirni bilguvchi Xudoy...

Shoh tilsim sirrini bilib muqarrar,
Dengizda suzishga ayladi qaror.

2735 Bu yerda qolishga sabri yo'q edi,
Baland tog'dek tushib, sohilga keldi.

Tun hindusi moviy ko'k gumbazidan
Etti irmoq sari tashladi rasan.

Shoh ul bandargohda qilib andisha,
Hindudek ip o'yin ayladi pesh⁷².

Bilmasdi, nog'ora yangraganda bot,
Nechuk ul insonga bergusi najot?

⁷² Shoh ipdek ingichka yo'ldan ketishga qaror qildi.

Parvardigor agar aylasa madad.
Boshqa bir madadga qolmagay hojat.

2740 O'zgalarga darmon aylagan ravo,
O'ziga o'zgadin izlarmi davo?

Isitmada yongan yegaydir kofur⁷³
Emasa, yonishdan qutilarmi ul?

Ulkim o'zgalarga baxsh etur darmon,
O'zi ham salomat bo'lur har qachon...

Usta malloh dag'i turmadi qarab,
Kemaga otildi nahangga o'xshab .

Ochdi yelkanni ul bandi-bandidan,
Boylangandi osti-ustidin yelkan.

2745 Suzishga shayladi hamon kemani.
Kelgan yo'lga yana boshladi uni.

Suzdi qora suvda necha bir muddat,
Qadrdon sohilga yetdi oqibat.

Xaloyiq kemaga peshvoz chiqdilar,
Xursandchilik ila gurros chiqdilar.

Iskandar shu tariyq makon tutdi dasht,
Boshidin kechmishdi necha sarguzasht.

Ortda qoldi qo'rquv, tahlika bari,
G'amiu dardni dildan haydadi nari.

⁷³ Kofur – kamfara, o'tkir hidli, rangli dori.

- 2750 Necha bir bandini ozod ayladi.
Xudoyi mehribonni yod ayladi.
- Xabardor bo'ldi bu holatdin hoqon,
Keldi shoh oldiga ul shod u xandon.
- So'ylabon so'ng hamdu Shukrona bisyor.
Shahriyor poyiga etdi zar nisor.
- Shoh dag'i navozish, karam ayladi,
Boshidin kechganni bir-bir so'yladi.
- So'yladi necha bir zahmat yetganin,
Unda ajab tilsim bunyod etganin.
- 2755 Yo'lni adashtirib, tolganin aytdi,
Tog' poyida bandi bo'lganin aytdi.
- Tog' boshida topib tiriklik, hayot.
Nog'ora tufayli yetganin najot...
- Tingladi qissani ul hoqoni Chin,
Shohga ahsant o'qib, dedi: ofarin!
- Ki, Shohlar Shohini falak qo'llamish,
Ko'nglini chun sevinch sari yo'llamish.
- Jahonga kelganing ajab roz erur,
Ki Shohi jahon chorapardoz erur.
- 2760 Har yaxshi, yomonki izlanur hamon.
Ostida bir maqsad yotar begumon.
- U parda ortida ne sir bor, ne iz,
Ko'rgay uni aql sohibi yolg'iz.

U joyga bormasa sohib saltanat,
Bu ishlar noma'lum qolardi albat.

Jahon shukuhingdin nurlarga to'lsin.
Shu dunyo sen bilan poyanda bo'lsin!..

Iskandar bir hafta dam olib davom,
Yo'lning azobini unutdi tamom.

2765 Jahongashtalikni yana etdi yod,
Xavfu xatarlarni aylamadi yod.

Samoga o'rladi yana "Ko'ch!" sasi,
Yo'lga tushdi qo'shinning ilk dastasi.

Yo'lehi sorbon yana yo'l boshladi zud,
Qo'shin ko'chdi, ko'kda qo'chganday bulut.

Rangin gilamlar erdi gavharnigor,
Sahroni ayladi misli lolazor.

Qilichlar, qalqonlar sahroni shu dam
Gulu savsan kabi ayladi ko'rkam.

2770 Yurdi dunyo sari yana Shahriyor,
Samolarga uchdi yana chang, g'ubor.

Shoh biyobon sori ravon etdi Raxsh⁷⁴,
Sipohiga molu yemak etdi baxsh.

Qizg'in cho'llar osha kunduz va kecha,
Haroratda yonib yurdilar necha.

⁷⁴ Raxsh - yugurik ot.

O'n kuncha yo'l bosib yurdilar hama,
Imorat ko'rindi, suv erdi, dala.

Oldinda bir oppoq shahar ko'rindi,
Tuproqdin emasdi, kofurdin erdi.

2775 Hoqondin so'rdi Shoh: kimning shahri bul,
Va nechuk shahardir, qandoq atalur'?

Bilguvchi bilganin ayladi bayon:
Kammehr shahar deb atalur hamon.

Agarchi siymu zar bunda mo'l, ziyod,
Boshqa narsalarga bozori kasod.

Bir podshosi bordir, zalolat peshu,
O'zini Xudo deb bilar hamisha .

Bu joydan G'ariblar qochar bag'ri xun,
Ziyolilar bunda ko'rolmaydi kun.

2780 Quyosh tongotarda ko'targanda tug',
Boshlanar dengizda taraqqo-turuq.

Eshitganlar bo'lur andin bag'ri chok,
Qo'rquv, vahimasi aylagay halok.

Taraqqo-turuqda zarb ila zarda,
Bolalar o'ltirar yerto'lalarda.

Kattalar quloqni berkitar hamon,
Yo'qsa, o'shal dahshat bermagay omon.

Shohning ko'ngli xira tortdi, naylasin?
Donishmanddin so'rdi tadbir-chorasin.

- 2785 Donishmand maslahat berdi: subhgo
Lashkariga andoq amr aylasin Shoh,

Ki xo'roz qichqirmay qoqsinlar dovul,
Ovozasi yetsin falakka dovur.

Dovul qoqib, suron solsinlar davom,
Taraqo-turuqni bo'g'sinlar tamom.

Quyosh balqib, kunduz yetganga qadar
Dovul qoqishlarni to'xtatmasinlar.

O'shanda dengizdan taralgan baland
Taraqo-turuqlar bo'lmagay pisand...
- 2790 Shoh so'rdi: ul vahmali shovqin nima?
Aqlu hushni etar chun qiyma-qiyma.

Magar dushmanidir odamizodning?
Sababi ne emish bongu faryodning?

Donishmand dediki, ayo Shahriyor,
Ustodim aytmishdi, xotiramda bor.

Har kuni tong otib, chiqqanda oftob,
Suvning yuzi qizib, qizarar shu tob.

To'lqin ko'tarilar vahima solib,
To'lqinlar to'lqinni quvar qo'zg'alib.
- 2795 Har lahza gurillab oshar qudrati,
Qudrati osharkan, oshar shiddati.

Boshqa bir dono ham aytmishdi shunda,
Simob bor demishdi o'sha to'lqinda.

Quyosh otash purkab dengiz yuziga,
O'shal dam simobni tortar o'ziga.

Oqshom ufuqlarga botganda Quyosh,
To'lqinlar tinchlanib, tortadi yuvosh.

Simob pastga sho'ng'ir va o'shal zamon
To'lqinlardin tikka yuksalur suron...

2800 Shohi jahon berdi shu onda amrin,
Qo'shin borib tursin shaharga yaqin.

O'zi ham yo'l oldi sokin, betashvish,
Qo'nib, ul makonda topdi osuyish.

Shahar ahli xabar topib keldilar,
Xarid aylamoqqa chopib keldilar.

Qo'shinda necha xil matoh bor edi,
Shahar ahli unga muhtoj, zor edi.

Savdo-qotiq qilib, bo'ldilar xursand,
Sarmoyalar ortdi foydasi bilan.

2805 Shoh ul Mushtariylar shodlansin deya,
Molu bisotidin etdi hadiya.

Ganji naqdinadin ham tanlab chunon,
Shahar hokimiga etdi arnuq'on.

Shahar hokimi ham ko'rarkan buni.
Iskandarning xos rasmu oyinini,

Unga e'tibori, hurmati ortdi,
Nozu ne'mat to'la sufra jo'natdi.

- Turfa baliqlaru qo'y-qo'zi anga,
Yana turli-turli yemishlar qancha.
- 2810 So'ng o'zi xizmatga kelib turdi rost,
Dedi: berolmadik ziyofati xos,
- Biyobonlarimiz quruq, benavo,
U yerdan yetgani bizga shu havo...
- Shoh arz etib unga o'z oyinidin,
Xabar berdi donish ila dinidin.
- Hokim qabul qildi, ayladi ixlos,
Avval gumroh edi, bo'ldi haqshunos.
- Shahriyor ham undan rozi bo'ldi chun,
Siylab to'n kiydirdi, jo'natdi mumnun.
- 2815 Tur chekdi yuziga qirmizi atlas,
Baland tom boshidin pastga tushdi tos.
- Rohat-farog'atda uxlar edi Shoh,
Yo'l ranjidan hordiq yozib to saboh.
- Tong yorishib, yoydi olamga yorug',
Etdi qulog'iga taraqqo-turuq.
- "Kechagi tos yana tushdimi nogoh,
Qo'rqiuch sado berar andoq sahargoh?"
- Shoh oyoqqa qalqdi shundoq vahm ila,
Hayqirdi, atrofga soldi g'ulg'ula.
- 2820 Lashkarga amr etib, turinglar, dedi,
Dovul qoqing, tinmay uringlar, dedi.

Nog'ora qoqdilar, urdilar dovul,
Uxloq xo'rozlar ham uyg'ondi butkul.

Dovullar har lahza gumburlab balaid,
Qo'rqinch tovushlarni bosdi daf'atan.

Dovulga ergashib necha nog'ora,
To peshinga dovur tinmadi sira.

Shahar ahli andoq eshitib suron,
Qiyomat qo'pti deb ayladi gumon.

2825 Keksa-yosh junbushga keldilar butun,
Tabli Dajjol deya soldilar shovqin⁷⁵.

Bosildi dengizning qo'rqinch tovushi,
Taajjub ayladi bunga har kishi.

Kun yarimdan oqqach, asrga yaqin,
Shoh safar tug'ini ko'tardi tag'in –

Erkak-ayol Shohga ta'zim ayladi,
Arzi niyozini so'ngra so'yladi:

“Shohim, shu dahshatli dovulingdan, hay,
Birini qoldirsang bizga, ne bo'lgay?”

2830 Har safar gumburlab, taralsa sasi,
Bosilardi andin dengiz na'rasi...”

Shahriyor ularning arzin tinglabon,
Necha bir dovulni ayladi ehson.

⁷⁵ Dajjol – nasroniylarda Isoning, musulmonlarda Muhammad (a.s) ning dushmani, yolg'onchi Mahdiy, qiyomat oldidan osmondan nog'ora chalib tusharmish.

Bu shahar ahliga rosa keldi o'ng,
Tongda dovul urish rasm bo'ldi so'ng.

Shohga ham shu odat xush keldi, ma'qul,
Har tong askarlari urdilar dovul.

Xullas, ular so'ngra bir oycha yurib,
Yana mulki Chinga qaytdilar horib.

2835 Yana lashkargohga qadam urdi Shoh,
Falakni o'ziga damsoz ko'rdi Shoh.

Bir oy yozdi shunda safar charchog'in,
Surib xilvat aro ayshu farog'in...

Iskandar shimol haddiga yetib, Saddi ya'juj ko'targani Muq'anniy noma

Muq'anniy, ko'ngil dardiga chora yo'q,
Sozing borki, g'animga bayg'ora yo'q.⁷⁶

G'anim jonga yetdi, dema bedavo,
Ipak toring chertib, aylagil davo...

Doston

Yonib, ko'k toqiga chiqdi oftob,
Arslonlar bo'ldi issiqdin kabob.

2840 Harora oshgandan oshdi gupurib,
Chirku rutubatni havodin surib.

Giyoh donalari pishdi. to'kildi.
Chaman ichra lola sarg'aydi, so'ldi.

⁷⁶ Bayg'ora – ta'na, malomat.

Tog'u saholarni qopladi buxor⁷⁷.
Shakar boyladi mevadin mevazor.

Pastdin tog' bag'riga kuchdi andalib⁷⁸.
Taronalar aytib yig'ladi G'arib.

Ortdi saratonning otash nafasi,
Havoda kesildi bo'zto'rg'ay sasi.

2845 Samolarda porlab Quyosh duratshon,
Aqrabdek har tarafga sochmay xazon,

Betnim kezardi Chin ila Zangda,
Tutun sochgan lagan erdi ilkida.

Yoqib, kuydirardi so'lu sog'ini.
Ho'kiz sag'risiyu go'r tirnog'ini.

Saraton hukmini yuritgan palla,
Quyosh toshlami ham eritgan palla,

Sikandarshoh yana oyoqqa turdi.
Chinni tark etdiyu Xarxezga yurdi.

2850 Hoqonni mulkida sobit aylabon,
Safar jabdug'ini yana boylabon,

To'kib hoqon oldiga simu zarin.
Bivobon sari boshladi lashkarin.

Ketarkan, damba-dam bong urib ketdi.
Mashriqdin yo'l bosib, shimolga yetdi.

⁷⁷ Buxor – bug', tuman.

⁷⁸ Andalib – bulbul.

Yalang qumli sahro edi, alqissa,
Na parranda uchrar, na biror kimsa.

Biyobonda tirik bir jon ko'rmadi,
Yo'l bosib, yo'liga poyon ko'rmadi.

2855 Zamin tovlanardi hamisoli dur,
Oyoq osti qumdan sochilardi nur.

Shohga rahbar dedi: qumdir bu andoq,
Kumushdir yarqirab turuvchi porloq.

Gar bir qadar olsang, ajab koni ganj,
Faqat yetkazmagil tevalarga ranj.

Lashkarga gapirma, olsalar bilib,
Elkaga olurlar og'ir yuk qilib.

Bisotida oltin mo'l erdikim. Shoh
Boshda kumush qumga boqmadi qiyo.

2860 Keyin tiyolmadi o'zni bu ishdan,
Necha bir tuyaga ortdi kumushdan.

Garchi yo'lda yeldek etdilar raftor,
Havoga uchinadi sira chang-g'ubor.

Bir hafta yurdilar yo'lda betinim,
Boshdin-oyoq kumush qum erdi zamin.

Boqib der edingkim, ajab xoku ob,
Yarmi kumush ersa, yarmisi simob.

Na kumush ustida tinchimoq bir dam,
Ichmoqqa yaroqsiz edi suvi ham.

2865 Bir dardga muhtalo edi magarda,
Tuproqqa cho'kdimishdi qora bir parda.

Qaerda bir chashma oqsa, obi nob,
Qaynar edi uning mavjida simob.

Simob pastda edi, ustida zilol.
Ichganda kimsaga kelmasdi malol.

Ichar edi jur'at etib ba'zilar,
Chunki simob zeru suv edi zabar.

Ammo suv mavjlanib, to'lqin ursa, bas,
Undan ichishlikka botinmasdi kas.

2870 Magar g'atlat besib, ichar bo'lsa ul,
Tiriklikdan qo'lni yuvaradi butkul.

Shoh qo'shinlariga ayladi farmon:
Ogoh bo'ling barcha suv ichgan zamon!

Chashmadan suv olib, sahr etib iching.
Ichar suvni o'bdon tinitib iching...

Bir oycha yurdilar andoq yo'l bosa,
Lashkar tashnalikdan qiynaldi rosa.

Qutildilar oxir kumush qumloqdan,
Tuproqqa yetdilar kelib yiroqdan.

2875 Tuproqqa yuzlarin surdilar bir-bir,
Tuproqdin yaralgan tuproqda tinchir...

Oldinda oromgoh ko'rindi shunda,
Quyosh porlaganday tuyuldi tunda.

Tog' boshida qal'a bor edi, yohu.
Boqqanda ko'ngilni quchardi shu kuh.

Boshi uzra gunbazi feruzarang,
Belida belbog'i toshdan, turfarang.

U yerda bir guruh dinparvar edi,
Musulmon, ammo bepays'ambar edi.

2880 Yazdon ilhomi-la aylashib qiyos,
Erdi o'z ahvolicha yazdonshunos.

Ko'rdilarki, Shoh Iskandar erdi ul,
Uni Pays'ambar deb etdilar qabul.

Bergan ta'limini aziz tutdilar,
Ta'lim berarmi deb yana kutdilar.

Iskandar din eshigin ochdi kushod,
Dinu donish berdi va molu bisot.

Ko'rdilar shohnikim, erdi chorasoz,
Chora istab anga yuzlandilar boz.

2885 Dedilar: podshohim, shafqat aylagil,
Amringga hozirmiz, madad aylagil.

Ushbu tepalikdin narisi toshloq,
Dashtdir, poyoni yo'q dengizdir andoq.

Dasht aro bir guruh, Ya'juj unga nom,
Odamiyzoddirlar, vale devfom⁷⁹.

⁷⁹ Devfom – devga o'xshash.

Yuraklar temirdan, fanjalar olmos,
Bo'ridek necha bor yesa ham, to'ymas.

Boshdin-oyoq tuk qoplamish onchunon,
Yuzlarida yo'qdir burundan nishon.

2890 Changali, tishlari yirtqichga o'xshash.
Qon to'kib, hamisha qizil, qontalash.

Quvishib, o'zishar shamoldanam to,
Tirnoqlari teshar po'latni hatto.

Eb-ichishda noshu kurlar, nosipos,
Uchramas ularda bir yazdonshunos.

Ovqat izlashadi, oromlari yo'q,
O't-o'landin o'zga taomlari yo'q.

Eb-ichishdan boshqani bilmas ular,
Mingtasi tug'ilsa, bittasi o'lar.

2895 Ularning yerida giyoh o'sadir,
Filfil deb atalur, donasi taxir⁸⁰.

O'shaning donidan bir hovuch otib,
Duch kelgan har joyda uxlashar qotib.

Kundan kun o'tadi, oydan oy o'tar,
Ular qirda qurtdek qaynashib yotar.

Har neki uchrasa, yeyishar paqqos,
Oy yarim bo'lganga qadar shu, xolos.

⁸⁰ Filfil – murch.

- Osmonda oy yarim bo'lganda biroq.
Ularda tinchigay och-ofat tomoq.
- 2900 Har yili bir karra u joyga, illo,
Qora bulutlardan tushar ajdaho.
- Dasht u tog' bag'riga tushar ekan u,
Egaylar to'yguncha necha bir guruh.
- Bulutdan tushgan ul taomga to'yib.
Uning otashida o'rtanib, kuyib.
- Tandirdek og'izdan chiqib hovurlar.
Zaminni Do'zaxga aylantirurlar.
- Ajdaho etining mastligi ila
Bir oycha yemaslar, ichmaslar sira.
- 2905 So'ng faqat ildizu yaproq yegaylar,
Kasal bo'lmagaylar o'limga qadar.
- Gar bittasi o'lsa, ko'mmaslar uni.
Yoprilib, yegaylar o'sha murdani.
- Ulardin o'laksa qolmagay zero,
Qabr qazilmagay murdaga aslo.
- Boshqa hunarlari yo'qdirki. andoq
Murdadin pok erur bu suv, bu tuproq.
- Har muddat biz tomon kelishar shitob,
Manzillarimizni aylashar xarob.
- 2910 Qo'y-qo'zi qoldirmay, tortib olishar,
Ekinzorlarimiz payxon qilishar.

Qo'ylarimiz qo'rqmas bo'ridan hamon,
Ulardan qo'rqishar, ular beomon.

Ular ajal bo'lib kelishar bizga,
Qo'rquv dahshat solib har birimizga.

Qochamiz ulardan, yo'qsa o'lgaymiz,
Tog'da daraxtlarda jon saqlagaymiz.

Toqqa chiqolmaslar ular baharhol,
Bizni tog' boshidin tushirmoq mahol.

2915 Shohim, bu balodin Xudo asrasin,
Savob bo'lur edi etsang chorasin...

Iskandar bildiki, Ya'juj balodir,
Har biri bir filni yiqishga qodir.

Po'latdin bir devor tikladi payvast,
To qiyomatgacha ko'rmagay shikast.

Qo'lladi tolei yulduz-axtari,
Bunyod etdi chun Saddi Iskandariy...

So'ngra bir shaharga yetib keldi Shoh,
Unda uchramadi bir kimsa ammo.

2920 Jahongashtalikda ayladi davom,
Saroparda ichra yo'l bosdi ravon.

Kezib bir, muddat shu yo'sin etdi gasht,
Necha manzil oshdi yurib tog'u dasht.

Ko'rindi bir orasta manzil ajab,
Ko'ngil yayrar edi husniga qarab.

Jahondor qo'shinga yuzlanib hamon,
Dediki, ko'ringiz na go'zal makon!

Go'zal makon deganicha bor edi,
Suvlar oqib, har yon ekinzor edi.

2925 Har taraf bog', devor-chetan yo'q edi,
Suruv bor ediyu cho'pon yo'q edi.

Navkarlardan bir qo'l cho'zib shu dam,
Meva uzmoq bo'ldi daraxt shoxidan.

Ammo uzolmadi, qaddi bukildi,
Bukildi qomati, kamondek bo'ldi.

Boshqa bir suvoriy tutganda qo'yni,
Isitma otashi kuydirdi uni.

Iskandar dediki, bu sizga ibrat,
O'zi ham qo'l cho'zmay, tiyildi minba'd.

2930 Junla lashkariga amr ayladi Shoh:
Qo'l cho'zmang birovning bog'iga aslo!

Yana yo'l yurishga etdilar qaror,
Ortda qoldi o'shal chaman, mevazor.

Ko'rindi bir shahar, orasta erdi,
Ko'rganlar, ajabo, jannatmi, derdi.

Yo'l bosib, shaharga yetdi Iskandar,
Unda darvozadin yo'q edi asar.

Donishmandlar ila kirdi shaharga,
Hayratlanib boqdi ko'cha, guzarga.

- 2935 Har qadamda shinanu sarishta do'kon,
Eshik, qulfdin esa ko'rinmas nishon.
- Shahar ahli munisu mardunnavoz,
Chiqdilar shu onda podshoga peshvoz.
- Boshladilar moviy qasrga xursand,
Osmondek keng qasr erdi, muzayyan.
- Sufra yozib, ne'matga to'ldirdilar,
O'zlari xizmatda tikka turdilar.
- Izzat ko'rsatdilar, yuz mehru niyoz,
Ajab mezbon erdilar mehmonnavoz!
- 2940 Ochildi podshoning dili bahrasi,
Yorishdi xub chehralardin chehrasi.
- Iskandar so'radi: sababi nadir,
Qo'rquvsiz yashay miz, va bexavotir?
- Bu tinchu osoyish . farog`at qaydan?
Eshugingiz bilmas sira qulfu band?
- Bog` bor, ammo yo`qdir bog`bondin darak,
Suruv hor, yo`q vale cho`pondin darak.
- Qo`ychivon yo`q, ammo yuz minglab suruv
O'tlaydi yaylovda erkin, beqo`rquv.
- 2945 Nedir bu omonlik boisi, illo,
Panoh deb etarsiz kinga tavallo?
- Ul yurtning necha bir donishi hamon
Dedilar: Shohimiz, doim bo'l omon!

Boshingga toj qo'ndirgan ul buyuk zot
O'zi yorlaqasin seni umrbod.

Madakoring mudom Rabbimiz bo'lsin.
Shon-shuhrating yeru samoga to'lsin!

So'rading, nechukdir bu ahvolimiz?
Arz aylasak, ayon bo'lgay holimiz.

2950 Haqiqat uldirki, xalqimiz chindan
Bu dasht u tog'aro yashar qadimdan.

Zaifdirmiz, dinu taqvoli g'oyat.
Rostlik, to'g'rilikdir rasmi rioyat.

Tilimiz kelishmas aldoqchi so'zga,
Demasmiz to'g'rilik, rostlikdin o'zga.

Qing'irlik eshigin bekitdik tamom.
Rostlikka yetishdik butkul, batamom.

O'ngimizda yolg'on aytasmiz, yana
Uyquda ham yolg'on bizga begona.

2955 Narsa so'ramasmiz, magar sud emas.
Ki Yazdon ul amaldin xushnud emas.

Xudodin ne kelsa, degaymiz Shukur.
Emasmiz xudobexabar, noshukur.

Haqdin har ne kelsa, qabuldir albat.
O'zi yaratdi-ku, etnasmi shafqat ?

O'qizlarga hamisha yormiz, tayanch.
Qiyin kunlarida bo'lurmiz suyanch.

- Gar kimsaga bizdan ziyon yetgusi,
Bizga ul zarardin nishon yetgusi.
- 2960 Zararin qoplarmiz cho'ntagimizdan,
Ki o'shal minnatdor bo'lgusi bizdan.
- Bizda teppa-tengdir mol ila bisot,
Birovda kam emas, birovdagi ziyod.
- Do'stu birodarmiz barcha o'zaro.
Birov yig'laganda kulmasimiz aslo.
- O'g'ridin xalosmiz, bunga gumon yo'q.
Shahrimizda mirshab tugul. posbon yo'q.
- Birovning moliga boqmasmiz hecham.
Ko'z solmaslar bizning molimizga ham.
- 2965 Qulfu kalit ko'rmas eshiklar sira,
Qo'yu sigirimiz doim dalada.
- Xudo marhamatin ko'rsatdi chunon,
Mollarimiz sheru bo'ridin omon...
- Bo'ri qo'yimizga og'iz solsa gar,
Gumon yo'qki. shu onda barham topar.
- Kim xirmonimizdin bir boshoq olsa,
O'shal dam ko'ksiga sanchilar nayza.
Er chopib, ekarmiz ekin. kish tikor.
Ekinlarga posbondir Parvardigor.
- 2970 Boshida turmasmiz kelib kun sayin.
O'rishga kelgaymiz olti oy keyin.

Bu tuproq bag'ridin xirmon ungusi,
Bir donadin yetti yuz don ungusi.

Bir ish etarmizmi yoki yuz adad,
Tavakkal qilurimiz Xudoga faqat.

Uni deb yasharmiz bu dunyoda, bas,
Panohimiz Alloh, undan boshqamas.

G'iybat qilib, sira so'z so'ylamasmiz,
Birovga tosh otib, ayb aylamasmiz.

2975 Birovni parishon ko'rarkan, albat,
Maslahatlar berib, etgaymiz madad.

Insonni ayaymiz suyab har qachon,
Fitnadin yiroqmiz, to'kmagaymiz qon.

G'amixo'rmiz hamisha bir-birimizga,
Sevinch ham umumiy sevinchdir bizga.

Bizda simu zarga aldanmas birov,
Simu zar ekan deb ko'z solmas birov.

Bir-birdan tutmasmiz narsani darig',
Zo'rlik-la olinmas bir dona tariq.

2980 Jonivorlar bizdan qochmagay zinhor,
Chunki yetmas bizdan ularga ozor.

Ehtiyoji bo'lganda alqoru jayron
O'zlari eslukdan kirurlar hamon.

Zarurati qadar shikor etarmiz,
Ne hojat ersa, ul miqdor etarmiz.

Boshqalardin bo'lib shunda beniyoz.
Dala-dasht bag'riga haydagaymiz boz.

Ho'kiz, eshshak kabi emasmiz yuxo.
Eb-ichishda meyor bo'lur doimo.

2985 Ul qadar yermizu icharmiz mudom.
Ki andoq yeb-ichishlar etgay davom.

Bu yerda yosh - yalanglar o'limdin yiroq,
Qarilar ham umr ko'rurlar uzoq.

Birov o'lar bo'lsa, chekasmiz fig'on,
Bilarmiz yo'q erur bu dardga darmon.

Kishining yuziga aytamiz so'zni.
Ortidan so'ylamoq kamsitar bizni.

Bizda tamkin bordir, haddin oshish yo'q,
Birovning ishiga aralashish yo'q.

2990 Har ne yaxshi-yomon yelar bo'lsa ul,
Biz uni qismat deb etgaymiz qabul.

Tangridin ne kelsa bizga erta-kech,
Bu nechun, qaydan, deb so'ramasmiz hech.

Kishi topgay bizda qo'nim va qaror,
Gar bo'lsa biz kabi poku parhezkor.
Agar siyratida bo'lsa o'zga hol,
Bizning davramizdan quvilar darhol...

Iskandar tingladi, o'ylarga toldi.
Bosh egib, shu yerda sargashta qoldi.

- 2995 Bu ajib qissani tinglamoq tugul,
 Biror Shohnomada ko`rmagandi ul.
- O`z-o`ziga dedi: bu sir, bu kalom,
 Orif esang, senga ibratdir tamom.
- Etar endi, kezib, ko`rmasmen jahon
 Va har go`shada ham tutmasmen makon.
- Jahon kezib, har neki ko`rdim, yetar,
 Mardumdin nechakim o`rgandim. yetar.
- Jahondin o`rgandim kezib jon halak,
 Bu mardumdin o`rganganim bir bo`lak.
- Xulosa ayladim oqibat, illo,
 Ana shu mardlarning joyidir dunyo.
- 3000 Shular bois olamda shavqu shu kuh,
 Olamning ustuni erur shu guruh!
- Ajib bir siyratni ko`rarmen bunda,
 Ular inson esa, biz kimmiz unda?
- Tangri yo`l boshlabon dasht u dengizga,
 Bularni ko`rsatmoq istadi bizga.
- Vahshiy odatlardin voz kechib zinhor,
 Bulardiu ma`rifat o`rganish darkor.
- Bulani ko`rsaydim ilgari, chunon.
 Jahongashta bo`lib kezmasdim jahon.
- 3005 Tog` bag`rini makon tutardim magar,
 Xudolab belimga boylardim kamar.

Andoq bo'lur edi oyinim mening,
Shundan o'zga bo'lmasdi dinim mening.

Ko'rib chun ularning dinparvarligin,
Iskandar aytmadi Payg'ambarligin.

Ko'rdiki, ular chun yetuk haqshunos,
Molu davlat baxsh ayiladi beqiyos.

O'shal mamalakatdin qaytdi shodmon,
Lashkari daryodek surdi dasht tomon.

3010 Bayroqlar ko'tarib yurtga qaytarkan,
Ipaklarga chulg'andi cho'lu chaman.

To'ldirib tog'larni, dasht u o'rmonni,
Qo'shin chumolidek bosdi har yonni.

Har joyda bir to'xtab, ular ekan tin,
Ko'plarni qutqardi bechoralikdin...

Iskandar shimoldan Rumga qaytgan Muq'anniyoma

Muq'anniy, damingdir dami jonfazoy,
Kalitdir eshikka ul gavharkushoy.

Kalit solib, yo'lni ravon aylagil,
Duru gavharlaring ayon aylagil...

Saraton vasi

3015 Mevalar yetilib, egsa butog'in,
Dehqon tark etadi uyi, o'tog'in.

Bog' orasta bo'lib yashnaydi ul dam,
Zamin zebo bo'lur, samo muhtasham.

Pista labi sevinchdin xandon bo'lur,
Xurmo labi nim shirin, nordon bo'lur.

Anor chehrasi nurda yal-yal yonar,
Toji uzra gavharlari tovlanar.

Qizil olma kelur shabnamlarga duch.
O'jarlik bila bosh chiqargay turunj.

3020 Tok-kelinchak esa maydin erur mast,
Qo'llarda olmayu norinj bo'lur, bas.

Anor shoxlari ham yukdan egilgay,
Hama ko'shku ayvon anorga to'lgay.

Anjir o'g'irlashar qushlar har zamon.
Anjirxo'r qushlarga yetishar davron.

Tuproqki ul hamisha bodomga do'st,
Yog' istab, bodomni etar mag'zu po'st.

Unnob la'li labin cho'zib daf'atan,
Findiqdan bo'salar olur bedahan.

3025 Daraxtlar bo'y cho'zib, yashnab, yarqirab.
Socharlar finduqu unnob har taraf.

Uzum sarmast kiyib mushkin kulohin,
Barmoqqa o'ramish zulfi siyohin.

Qovoq hozirlanar chalmoqqa rudni,
Behi tomog'idin olur amrudni.

Uzumlar savatga sig'adi zo'rg'a,
Uzum tashuvchilar botishar terga.

Uzumlarni siqib, ezishar shu dam,
Sharbati xumlarga oqar damba-dam.

3030 Xumlar sado berar qaynab shu onda,
Shira-sharbat atri kezar har yonda.

Bayram nashidasin surardi dunyo,
Iskandar bayramdin yiroqdi ammo.

Biyobonu vodi, daryo, tog'ni ul.
Yonida bir guruh, kezardi nuqul.

Necha bir xalqlarni qutqarib jangdin,
Qutqarib mardumni ahvoli tangdin.

Umr paymonasi to'lmishdi endi.
Yo'li toru toshloq bo'lmishdi endi.

3035 Ikki eshiklidar dunyo sahni, hay.
Bundan kirilgayu undan chiqilgay.

Ul olti jihatli, yetti butoqli.
Tepasi tor, oldi kengish adoqli.

Sarvdin yetishdi andoq bir ovoz:
"Etgil jahdu jadal aylamoqni bas!

Jahonni ko'p kezding, magar keldi payt,
Bas endi, avvalgi manzilingga qayt!

Iskandar so'zini yozganda xattot,
Besh harfda yozmishdi, buni ayla yod.

3040 Besh harfga muvofiq etding besh safar⁸¹.
Kezding necha tog'u dengizni, yetar.

Bas, jahon ishidan qo'lingni tortgil.
Besh oycha yo'l bosib, uyingga qaytgil.

Yunonga bor endi, tark et bu diyor..."
Tinglaguvchi mast erdi, bo'ldi hushyor.

Qo'rqdi bu ovozni tinglab nogahon,
Otning jilovini tortdi ul hamon.

Do'stlarin voqifi asror ayladi,
Rumga qaytishlikka qaror ayladi.

3045 So'ng necha tog'u dasht, daryolar osha,
Yurt sari jadallab yo'l bosdi shosha.

Yo'l bosib, avvalo Kirmonga yetdi.
Undan yurib, Kirmonshohlarga o'tdi.

U yerdan Bobulga tomon oldi yo'l,
Bobuldan Rum tuprog'iga yurdi ul.

Bobuldan Zur shahriga kelgan zamon
Shahanshohning ahvoli bo'ldi yomon.

Yo'l yurishga qolmadi hech rag'batl,
Tugadi bardoshi, sabru toqati.

3050 Rumga yetsaydim deb yutar edi xun,
Oyoq-qo'li bo'yin sunmasdi lekin.

⁸¹ Besh safar – Iskandarning Misr, Eron, Hindiston, Rus va Chin o'lkalariga qilgan safarlari ko'zda tutilmoqda.

Gumon ayladiki, ichin isidi og'u.
O'shal zahri qotil natijasi bu.

Uni chulg'ab oldi qo'rquv, vahima,
Ortardi davosiz dardu har dama.

Qo'sh ot ila yurtga jo'natdi chopar.
Toki ul vazirga yetkazsin xabar.

Aytsin, shitob ayla, kutarman seni,
Balki oxirgi bor ko'rarsan meni.

3055 Donishmandlarni yig', safini to'ldir,
Yuzmi yoki ellik bo'lsa ham, keltir...

Chopar shitob aylab, vazirga yetdi,
Har neki aytilmish edi, arz etdi.

Vazir bir chorayi imkon topmadi.
Umid aylamakdin nishon topmadi.

Hama donishmandlarki, Yunonu Rum
Ichra andoq mashhur erdilar ma'lum,

Yig'ib keltirdi, lekin ul Shahriyor
Ilkida yo'q edi endi ixtiyor.

3060 Ko'rdi shoh jimini ojiz, notavon,
Qutilmog'i bu darddin erdi gumon.

O'pdi Shoh ilkini erkalab suyib,
Tomirin tingladi barmog'in qo'yib.

Tomiriga barmoq bosib tingladi.
Xastalik boisin bildi, angladi.

Buyurdi tabiblar shaylanib hamon,
Etsinlar bemorning dardiga darmon.

Doru darmon ersa gar obi hayot,
Andin vafo yetmas yetishsa vafot.

3065 Shahanshohning ishi haddidan o'tmish,
Magar ranji tugab, rohati yetmish.

Har neki olmishdi, omonat erdi.
Qaytarib bermoqlik kerakdir endi.

Jahon o't yoqardi, bir gulxanki xos,
Oltinni tuproqdin etardi xalos.

Tani harakatdin tinib bir pasda,
Yo'qlik olamiga bo'ldi payvasta.

Tanu joni erib borarkan hamon,
Suvda qand, o'tda sham erigansimon.

3070 Bir shamol esdiyu o'chirdi charog',
Bog' ichra daraxtlar duv to'kdi yaproq.

Yashil yaprog'ini butkul to'kdi sarv,
Qanot yozmadi ul sarv uzra tazarv⁸².

Atri mushk taratgan chechaklar bari
To'kildi tuproqqa xazon singari.

Iskandarki, oyni ko'zlaan edi.
Nola chekib, boshin yostiqa qo'ydi...

⁸² Tazarv – qirg'ovul.

Iskandar vasiyatnomasi
Muq'anniyoma

Muq'anniy, bir qushdirsan, soatshunos,
Tundan necha soat o'tdi, so'yla rost.

- 3075 Xo rozlar qichqirmas, kechikdi nadar?
Sug'diy qushing sadosin yangrat baland...⁸³

Xazon vasfi

Xazon yellariga makon bo'ldi dasht,
Bog' boshiga tushdi boshqa sarguzasht.

Kuzak shamollari bois so'ldi bog',
So'ndi gul-chechaklar ilkida charog'.

Sarg'aydi hama sabzayi maysazor,
To'kildi rayhondin bari bargu bor.

Og'ochlarning shoxi o't olib bir-bir,
Rangin varaqlarni yoqdilar gur-gur.

- 3080 Dehqonning bozoriga yetdi ziyon,
Bog'ning eshigini bekitdi hog'hon.

Ariqlarda to'ngib, muz qotdi suvlar.
Podsho hovuziga oqmishdi ular.

Bog' deb aytilurmu bog'nikim, shu tob
Devori yiqiqdir, ahvoli xarob'?

Mayu soqiy erdi unda, no'shu noz,
Endi necha hayvon qilur turktoz.

⁸³ Sug'diy qush – rubob.

- Qushlar sayramaydi qo'ynida uning,
Shamollar uvlaydi sahnida uning.
- 3085 Sayrga kelganlar bog'ni tark etmish,
Mug'lar ham ko'rinmas, bir yoqqa ketmish.
- Endi zaif erur Quyoshdin shu'la,
Suv betida muzdin marvarid jola.
- Kechagi bog' erur bugun ship-shiydom.
Nu bulbuldin navo, na guldin nishon.
- Gul bag'riga tushmish tikondin dog'lar,
Atru uforini yo'qotmish bog'lar.
- O'shal xazon ayyomida ketdi baxt,
So'lmoqqa boshladi kayoniy daraxt.
- 3090 Iskandarkim, edi ul Shohi jahon,
Davosiz bir dardga yo'liqdi chunon.
- Sovuq edi Shohning dami, nafasi.
Ko'p edi yurakda g'amii, g'ussasi.
- Tani a'zoyiga yetishdi sustlik,
Qayda endi qudrat, u tandurustlik?
- Qushning qanotlari qayrildi mundoq.
Jahon bo'ylab javlon urmishdi qandoq?
- Sarg'aydi lolayu ado bo'ldi sarv,
Lochin changaliga duch keldi tazarv.
- 3095 Lashkar tabiblari, shahar beklari,
Bemor atrofida jam bo'lib bari,

Dardu davosini axtarib faqat,
Tutardilar unga har turdi sharbat.

Tomir ushlab, undan istardilar roz,
Lekin ketgan umr qaytmas edi boz.

Tabiblar etardi doru davo zud?
Lekin ajal yetsa, davodin ne sud?

Necha chora-tadbir etdilar, ammo,
Ketganni qaytarib bo'lmagay aslo.

3100 Gavhar ketsa qo'ldin, bo'lurni vosil?
Ming izla, muroding bo'lmagay hosil.

Ketish vaqti kelsa, yetib ranju dard,
Tabiblar bahona izlashar faqat.

Bemor, azoblarga duchor ekan u,
Endi o'z o'limin etadi orzu.

Tabiblar ko'rmagan chora qolmadi,
Vale hech biridin samar bo'lmadi.

Charog'kim, so'nishga mahkumdir hamon,
Anga o'z yog'i ham aylagay ziyon.

3105 Mevakim, kasalga duchor shu onda,
Tuproqqa tushadi silkinsa novda.

Hoziq hakim gar chorayi jon qilur,
Darmonda qolganda ne darmon qilur?

To'qqiz ko'k sirrini bilguvchi olim
Falakdin axtardi podsho tolsin.

Tolei ko'rindi kunduzdin yiroq,
Baxtu iqbol degan yulduzdin yiroq.

Bir yulduz tarafdin madad ko'rmadi,
Umrini cho'zishga rag'bat ko'rmadi.

3110 Yulduzlarga boqib, hisob etib xos,
Tushdi vahimaga ul axtarshunos...

Iskandar ko'zguga boqib, chekib g'ami,
Soldi nazar jismi zoriga bir dam.

Og'riq tani qildek ingichka erdi,
Joni kelmish edi og'ziga xuddi.

Na jismida quvvat, na ruhida hol,
Chinordek qomati bo'lmish edi dol.

Shamdek erib bitgan edi, angladi,
O'zining holiga o'zi yig'ladi.

3115 Talab aylab bor do'stu damsozni,
Aytdi ko'nglida asragan rozni:

"Kemam girdob aro qoldi, holi tang,
Ajali og'iz ochdi misoli nahang.

Falakdin baski "Ko'ch!" farmoni keldi,
Ko'ch-ko'ronni ortmoq kerakdir endi!

Falak avval oson ayladi ishim,
Berdi dasht u daryoda osoyishim.

Endi o'zi g'anim bo'ldi menga, voy,
Yuz o'g'irdi ko'kada Quyosh birla oy.

- 3120 Qismat meni oldi qahriga butkul.
Bu ahvoldin omon chiqmog'im mushkul.
- Ne tadbir etayki, u charxi baland
Qasd aylab, tashlashim tojimga kamand.
- Qayda u xazinam, u ganjim mening,
Rishvat berib, kamaytsam ranjim mening?
- Qayda u lashkarim, shamshir chekib, tig',
Jonimni azobdin aylasa forig'?
- Iskandarmen, axir, xusravi devband,
Xudovandi shamshiru taxti baland⁸⁴.
- 3125 Mashhuri jahondir jangda shiddatim,
Barcha quloqlarga yetmish shuhratim.
- Zaharli shamshirimni sirmab yalang,
Daryoyi Qulzumdin chiqarganman chang⁸⁵.
- Kichiklarni baland ko'tardim necha.
Qo'ylarni bo'ridin qutqardim necha.
- Singanlarga malham boylab har nafas,
Sindirganlarga esa berdim shikast.
- Zulm ko'rganlarni suyab har mahal,
Har necha mushkulot esa, etdim hal.
- 3130 Qannujdin to o'shal Qulzumu Qirvon,
Shamshirim o'ziga yo'l ochdi ravon.

⁸⁴ Xudovand – shamshir va taxt egasi.

⁸⁵ Daryoyi Qulzum – Qizil dengiz.

- Ajal yetdi, o'shal tig' bo'ldi zanjir,
Bo'yinga sirtmoqdek o'raldi hozir.
- Kechdim tog' u dasht u daryolarni, bas,
Bir kimsa men kabi kecholgan emas.
- Hukmdor Doroning boshini yordim.
Tanini burdalab, tuproqqa qordim.
- Urdim bo'yniga Furi qattolni ham,
Egallab Chinda taxti Chippolni ham.
- 3135 Qobilu Hobildin qasos istadim.
Nosikdin Mansakka tashladim odim.
- Majusiylikka men bo'ldim beayov,
Rusning dengiziga soldim o't-olov.
- Taxt ustida o'ltirib jamshidvor,
Ganji Faridundin tikladim hisor.
- Yiqdim bir yo'la daxmayi Odni,
Ochdim eshigin qasri Shaddodni.
- Bordim o'shal olis Sarandibga ham,
Odam qadamgohiga qo'ydim qadam.
- 3140 Xabar berdim Rustami zol baxtidin,
Kayxusravning jomi birla taxtidin.
- Mashriqni tark etib, Mag'ribga yurdim,
Unda yuksak Saddi Ya'jujni qurdim.
- Quddusda Odamdek o'ltirganim rost,
Ka'ba halqasiga qo'l urganim rost.

Zulmatda mash'ala yoqdim charog'on,
Jahon zulmiga tamba qo'ydim chunon.

Bekorga shon-shuhrat quehmadim, illo,
G'aflat ichra qadam bosmadim aslo!

3145 Bordim har joyga men haqiqat shior,
Adolat va donish topdilar qaror.

Yoniq havolarki, eritardi tosh.
Mening vujudimga kuch etardi baxsh.

Endi parquv to'shak uzra yotib men,
Quvvatimdan qolib, dardga botibmen.

Bosh yostiqla yetib, tanim bo'ldi sust,
Yostiqla qo'yarmi boshin tandurust?

Qarodin qarodir ko'zimga dunyo,
Tuprog'i, suvi ham qarodir go'yo.

3150 So'rsalar, ne ko'rdim va nechuk erman,
Jahonda hech narsa ko'rmadim, derman.

Go'dak men ul, bir kun yashamish, o'lmish.
Jahonni ko'rmasdan jonini bermish.

Ko'rdim pastu baland jahonni o'zim
Va lekin jahonga to'ymadi ko'zim.

O'ttiz olti yoshim uch ming bo'lsa ham,
Shu bo'lur oxirda aytar xulosam:

Ochdim shu falakning sirrini necha,
Oydan xabar berdim, Quyoshdan mujda.

- 3155 Jahondiydalarni etdim ehtirom.
Yaratganga Shukrona aytdim mudom.

Umr kechirmadim men g'ofil bo'lib.
Yashadim hunarmand va oqil bo'lib.

Har ilmu donishdin o'qidim daftar.
Lekin ojiz qoldim kelganda ajal.

Necha bir savdoda keldi omadim.
Lekin o'limga hech chora topmadim.

O'limdin o'zga har mushkulning necha
Chorasin topganmen izlab ayricha.

Qayoqqa ketmishlar hakimlar bu dam,
Zar sochgan edim-ku ularga har dam?!
- 3160 Keling, deng, tuproqni endi zar qiling,
Davoyi ul joni Iskandar qiling.

Arastu qani, ilmu donish ila
Meni xalos etsin darddin bir yo'la?

Balinos qani, ul afsun so'yulasin,
Iskandar joniga chora aylasin?

Falotun qani, ul pokiza inson,
Aylasin shu damda dardimga darmon?

Donishmand ul Volisi dono qani,
Dardi bedavodin qutqarsin meni?

Chorlangiz, kelsin ul farzona Suqrot,
Bersin xastalikdin jonimga najot.

Xirmisga qo'sh otda yuboring chopar.
Balki o'sha dardimga darmon topar?

Tadoviy etar balki Farfurius⁸⁶
Tutarmen ul bois o'fiyatga yuz?..

Yana so'ylab andoq, izladi najot.
Dard aro ayladi Yaraganni yod.

3170 Dardimga osoyish bergaydir, dedi,
Ranjimga baxshoyish bergaydir, dedi.

Bir kimsa qo'limdin tutmadi bu dam.
Kimsasiz bo'lmasin dunyoda odam!

Falak etar ekan andoq imtihon,
Joizmidir unga aylasam fig'on?

Axir. tuproq edi avvalgi yurtim,
Yana ul tuproqqa boshimni qo'ygum.

O'lim suvi meni g'arq etmay, avval
O'sha suv betiga otgayimen sipar.

3175 Meni qip-yalang'och tuqqanda ona.
Tuproqqa yalang'och borgayman yana.

Yukim yengil edi tug'ilgarim on.
Yukim yengil bo'lsin ketganda hamon.

Bir qush tog' boshiga qo'nib, uchsa gar,
Qo'nib-uchishidan toqqa ne asar?

⁸⁶ Tadoviy – davolash.

Men qushmen, mamlakat o'shal tog' bu dam,
Magar ketar bo'lsam, jahonga ne g'ami?

Meni keltirdiyu o'ldirdi darhol,
Nafratga loyiqdir bu dunyoyi zol!

3180 Garchi mendin shafqat ko'rmishlar base,
Ehtimolki sitam-da ko'rmish kase.

Ma'zur tutsin magar sitam ayladim,
Sitamgarlarni chun barham ayladim.

Magar jismi zorim makon tutsa xok,
Poklar dargohiga uchar joni pok.

Qayg'u chekib, o'zni aylamang ado,
Menga kifoyadir etsangiz duo!..”

Shularni so'ylarkan, kutmadi javob,
Yana yostig'iga bosh qo'ydi betob.

Iskandar onasiga maktub yuborgani Muq'anniynoma

3185 Muq'anniy, kel, shu damda sozingni chal,
Uxlagan jonlarni birdam esga ol.

Agar dardimni olsang sozing ila,
Rohatda uxlardim ovozing ila.

Doston

Qahraton qahriga olsa bog'ni ul,
Gul bargini to'kib, yalang'och qolur.

Ajal kelsa, kim ham bo'lur chorasoz.
Chora eshigini kimsa ocholmas.

Ajal yetib, gar qasdi mardum etar,
Tabiblar u dam chorasin gum etar.

3190 Tunning umri tugab, ado bo'lgan dam,
Quyosh xandon urib, yig'laydi shabnam .

Jahondorning baland uchdi nolasi.
Balandroq yangradi qo'ng'iroq sasi.

Arastu jahondiydayu chorasoz
Qoldi chora topmayin bechora boz.

Shahanshoh dardiga davo topmadi,
Umiddan bir nishon, jilo topmadi.

Dedi shohga: "Ey shami ravshanravon,
Shohlarga nuri diydadirsen hamon!

3195 Kelmish sendin Parvardigordin bu kor,
Umid qil endi faydi Parvardigor.

Pishqirgan bu selga kelmaguncha duch,
Nega o'mimizdan qo'zg'almadik hech?

May ila limmo-lim to'lmaguncha jom,
Nega jon bermadik, chiqmadi bu jon?

Bir tukungga ziyon yetmasin. ayo,
O'sha bir tukungga jonimiz fido.

Vale bu sharbatdin o'girmaslar bosh,
Ichar uni barcha, keksadirmi, yosh.

- 3200 Demasmen bu mayni ichgil, ayla no'sh,
Negaki ichganni aylagay behush.
- Qadahni to'k deya aytolmagum. bas,
Bunga shoh bazmida jur'atim yetmas.
- Darig'o, so'nar endi ravshan charog' ,
Chunki tugah borar yog'dondagi yog'.
- Yog'im tugadi deb o'rtanma lekin.
Charog' yana porlab yonini mumkin.
- Jahondor dediki: "Etar, qo'y endi,
Tirikligim bitdi, paymonam to'ldi.
- 3205 Mening iznimdamas osmonlar shu tob,
Yurmas aytganimga oy ila oftob.
- Bir hovuch tuproqmen, bir qatra suvmen,
Shulardin ilk bora paydo bo'libmen.
- Mehrini ko'rsatdi Haq Parvardigor,
Etdim qaylargacha xursand. baxtiyor.
- Qaylarga ko'z tikdim, boshladi yo'l im ,
Qaylarga qo'l cho'zdim, yetishdi qo'lim.
- Jahon Shohi bo'ldim shonu shavkatli,
Jonim quvvatliyu tanim qudratli.
- 3210 Endi-chi, zaiflik ayladi ado,
O'zga bir dunyoga ketmog'im ravo.
- Menga tutma ortiq sharobi g'urur,
Endi obi hayvon ham ojiz erur.

Tashnaga Do'zaxdin izlama chora,
To'rt anhorni so'yla ul jannat aro⁸⁷.

Menga deb duoying aylagil takror,
Balki rahmatiga olur Biru bor..."

Quyosh borib, tog'lar ortiga botdi,
Shahanshoh shu zamon uyquga ketdi...

3215 Tun boshlandi, tun ajdahodek qaro,
Qorishdi har tomon shu zulmat aro.

Kecha tund chehra erdiyu bemehr,
Qorong'ulik ichra kim ko'rmish mehr?

Yulduzlar yuz ochib, ko'kda ko'rindi,
Mismor urmishdilar lablarga xuddi⁸⁸.

O'g'ri falak bilan uni quvgan oy,
Qaro xumga tushgandilar hoynahoy.

Jahon sahni qaro tutunga to'la,
Osilmishdi Do'zaxdin bir tuk ila.

3220 O'shal tun aro shohda chun erdi hol,
Yigirma yetti kechalik oy misol⁸⁹.

Ona mehri bilan to'lmishdi yodi,
Parishonlikka g'arq bo'lmishdi zoti.

⁸⁷ Jannatdagi to'rt anhor – Kavsar, Salsabil, Tahur, Taslim.

⁸⁸ Mismor – mix.

⁸⁹ Oy yigirma yetti kechalik bo'lganda qorayib, ko'zga ko'rinmaydi.

Amr ayladi, rumiy-lardin bir dabir⁹⁰,
Xiradmand bo'lsin o'shal, bedoru pir.

Qaro siyoh birlan cheksin xomani,
Yozsin onasiga so'nggi nomani.

Onalarning lafzi kabi mehribon
Arzi niyozini aylasin bayon.

3225 Desinki, meni deb g'amilarga botma,
Yig'lama behuda, yaqo chok etma...

Kotibi qalamkash, so'ylar ekan Shoh,
Nomadin jahonni ayladi qaro.

Qalamni yuritib g'amigin, alamnok,
Falak siynasini etdi chok-chok.

Go'yoki qog'ozga o'raldi abir⁹¹,
Qog'oz bo'ldi abirdin mushkin harir.

Ma'no nozik tortib, zo'riqdi undan,
Kotibning ko'zi ham toriqdi undan.

3230 Yaratganga aytib Shukrona so'zni,
Ki Ul o'zi berdi ko'rguvchi ko'zni,

Ul o'zi tanhodir, unqadir niyoz,
Hama xalqu xaloyiqqa korsoz.

Xullas, Yaratganni madh etib andoq,
Kotib nomasini boshladi shundoq:

⁹⁰ Dabir – kotib.

⁹¹ Abir – anbar.

“Bu nomani Iskandar yozdi bugun,
To'rt ona uchunmas, bir ona uchun⁹².”

Qatra ketsa, chashma senga yor bo'lsin,
Singan ko'za suv bo'yida bor bo'lsin.

3235 Qizil olma tushsa yerga butoqdin,
Norinj kabi sarg'ayma bu firoqdin.

Sariq gulga shamol sitam etsa gar,
Qizil gul gurkirab tursin har mahal!

Aytar so'z im, ey onayi mehribon,
Mehr dildan kelur tilga begumon.

Kuyarsan, nogahoniy yetsa xabar,
Gulingni yel sovurdi deb aysalar.

Kuyma ortiq, bolam deb solma ovoz,
Qo'lingni ul yongan yuragingga bos.

3240 Yonishingdin ayyom asrasin doim,
G'ami aro sabringni bersin Xudoyim!

Ul sutki, siynangdin simirdim to'yib,
Ul uyquki, bag'ringda etdi nasib.

Ul dardu alamki, ona chekib bot,
Yosh ketgan o'g'liga aylagay faryod.

Ulki, musallamdir dunyovu dinga,
Ulki, farmon berur osmon, zaminga,

⁹² To'rt ona – to'rt unsur: suv, havo, olov va tuproq.

- Ulki, hujjat yozar devoni xok deb,
Ulki, mangu yashar minuyi pok deb.
- 3245 Ulki, zindon ahli. to'rt atrofi g'isht,
Ulki, sayr eturlar bo'stoni bihisht.
- Ul jonki, jon olgay o'shandin nabot,
Ul jonajonki, bergay g'amidin najot.
- Ul mavjki, urgay o'shal daryoyi jud.
Ul farmonki, yaralmish andin vujud.
- Ul nomki, ul hamisha afzal erur,
Ul naqsh, oroyishi paykar erur.
- Ul pargorki, yetti ko'k uzra baland,
Ul mazmunki, yetti yulduz unga band.
- 3250 Ul ogohlikki, bilgay ezidshunos,
Ul qo'rquvki, his etar sohib qiyos.
- Ul shamki, bir donish yondirmish uni,
Ul hamyonki, saxo to'ldirmish uni,
- Ul manglayki, davlat uni yoritmish,
Ul oyoqki, rizo vo'liga yurmish,
- Ulki, parhezkordir va pokizaroy,
Ulki, nozik ko'rguvchi, mushkulkush oy.
- Ulki, aftodadirlar, xoki xush bo'y,
Ulki, ozodadirlar, ta'bir xush xo'y.
- 3255 Ulki sulton, darveshga do'stdir so'zi,
Ulki darvesh, vale sultondir o'zi,

Ulki, subhidamdir go'zal, orasta.
Ulki, taom erur, jonga payvasta.

Ulki, tunda bedor, erta turguvchi.
Ulki, G'ariblar deb ohlar urguvchi.

Ulki, yig'laguvchi zindoniy erur.
Ulki, mash'alay ruhoniy erur.

Ulki, go'dak ning sutga intiqligi,
Ulki, keksa bemorning navdimligi,

3260 Ulki, G'ariblarning G'arib boshidir,
Ulki, yetimlar ko'zining yoshidir.

Ulki, uzlat ahli duosida dard.
Ulki, mazmun boshi uzra mashaqqat,

Ulki, g'ami qaydida dilporadirlar,
Ulki, alam ichra bechoradirlar.

Ulki, ko'rgay ranj aro osudalik,
Ulki, ko'rmas ishq aro oludalik.

Ulki, noqis aqlidin mag'lub emas,
Ulki, xursand zuhdidin, xilvatparast,

3265 Ulki, bir harf erur adolat aro,
Ulki, bir naqsh erur saxovat aro,

Ulki, dard erur, zaxmi oshkor emas,
Ulki, zaxm erur, malhami yor emas.

Ulki, sabr erur, ishq savdoda ul,
Ulki, sharm erur, ro'yi zeboda ul.

Ulki faryod, faryod erur bir nafas,
Ki ul faryod chekib, umid aylamas.

Ul sidq erur, dinparvarlarga kelmish.
Vahiydirkim, Payg'ambarlarga kelmish.

3270 Ulki yo'ldir, qismat unga yo'llagay,
Va yo'l uzra rahbar o'zi qo'llagay,

Ul eshikdir, barcha o'tgaymiz andin.
O'tib bir-bir, nari ketgaymiz andin.

Ulki, yiroq ro'yi damsozing menga,
Ulki, yetmas bugun ovozing menga.

Ulki, yolg'iz orzu erur menga chin,
Bunday ojizlikka kishi tushmasin.

Ulki boshga savdoni solguvchidir,
O'zi jon baxsh etib, jon olguvchidir...

3275 Onajon, shu aytgan so'zlarim haqi,
Mendan xabar yetsa, yig'lama dag'i.

Musibat chekmagil, qaro kiyma hech,
Faryod, fig'on solib yig'lamoqdin kech.

Seni kuydirmasin dard ila firoq,
Onajon, dunyoning avzoyiga boq.

Birovga qolganmi dunyo hech qachon,
Magar qolgan bo'lsa, mayli, chek fig'on.

Magarki dunyoda ustun kimsa yo'q,
Sen ham shundan taskin topib, tut yo'riq.

3280 Rag'bating yetsayu magar g'ami yesang,
Meni deb g'ami chekib, motamda esang.

G'ami yemakdin oldin o'zingni shayla,
Shohona bir mehmonnavozlik ayla.

Nozu ne'mat ila dasturxon bezat,
So'ngra xaloyiqni aylagil da'vat.

Ulki, yo'q otmamish biror kimsasin,
O'sha dasturxondin taomin yesin.

Agar taom yesa birorta mehmon,
Sen ham g'animni chek unda, onajon!

3285 Taomingga birov solmasa nazar,
Senga ham hojatmas g'amiu qayg'ular...

Mening g'animni qo'y, ona bo'l loqayd,
Odatiy o'z g'amiu tashvishingga qayt.

Ikki karra uzun bo'lsa-da umrini,
Biribir boshingga ketardi o'lim .

Insonga nechakin umr bersa, kam,
O'n yilimdir o'sha, yuz yil bo'lsa ham.

Bihishtga borishga qo'rqarmi inson,
Eshik ochiq esa, yo'llar charog'on?

3290 Nega ul taxt sari talpinmay faqat,
Ki ul manzilimdir abadul abad?

Ul taraf ot surishga etdim qaror,
Ko'kida bulut yo'q, yo'lida g'ubor.

Bu saroy menga ham qolmadi oxir,
Ortda qolganlarga tilayman sabr.

Otim sakrab o'tdi daryodan hamon,
Mendan yoru do'stlarga bo'lsin salom!

Falak xalos etdi zindondin bu dam,
Mendek xalos etsin boshqalarni ham..."

3295 Nomani bitirgach, imzo qo'ydi ul.
Keyin jannat sari hamon oldi yo'l.

Kecha mashaqqat-la kunduzga yetdi,
Kunduz yana ohu fig'onlar etdi.

Ikkinchi tun taxtni yukladi filga,
Er osmondek to'nni bo'yadi nilga.

Quyosh botdi samoni sayr aylaboq,
O'shal kecha tortdi yuziga tirnoq.

Yulduz tirnoqlari ko'kdin to'kildi,
Havo kumush rangli tirnoqqa to'ldi.

3300 Shohning yuzin ko'rmas bo'lib shu damdin,
Oy ham tirnoq soldi yuzga alamdin.

Qaro tun sochidin to'qib pardani,
Ko'k chulg'adi yerning boshiga ani.

Zanabning og'zidin olishib, yohu⁹³,
Oy bo'g'ziga zahar to'kdilar, og'u.

⁹³ Zanab – dumli yulduz.

Shohning holi bosnqacha bo'ldi hamon,
Boshida ajalni ko'rgani zamon.

Ko'rdi, tomirida muzladi qoni.
Xalqumiga kelib tiqildi joni.

3305 Qoraydi ko'z o'ngi. zabun bo'ldi hol,
Dami, nafasiga yetishdi zavol.

Jonidin kechdi ul, yetim bo'ldi jon.
Endi jon bermagi bo'lmishdi ayon.

Kuldi, shamdek kulib jonini berdi,
Jon bergan kimsaga jonni topshirdi.

So'nayotgan sham erdi. tark etdi nur.
Ko'rguvchi ko'zlardin yiroq ketdi nur.

Qush parvoz ayladi oshiyonidin,
Bir qiyo boqmayin o'tdi yonidin...

3310 Uchramadi menga bir kimsa. illo.
Bu jahon ishlarni bilguvchi, ogoh.

Agar chora bilsa kishi shul ora,
Nega o'z ishiga aylamas chora?

Iskandar jahonni tark etdi abad.
Ul yuksak maqomda keyin qurdi taxt.

Jahonda u ne yaxshilik etmadi?
Jahon unga bir yaxshilik etmadi!

Ishi bitdi, parda ortiga ketdi.
Bundan bezib, boshqa yurtiga ketdi.

- 3315 Garchi ne-ne manzillarga yetdi ul.
Hindi hech yurmagan yo'lga ketdi ul.
- Ilgari har joyga borsa Iskandar,
Borgan u joyidin berardi xabar.
- Endi ketgan yo'ldin ortga qaytmadi,
Yurgan yo'llaridin xabar aytmadi.
- Magar har kimsaki bu yo'lga yurmish,
Xabardor etishni aylar faromush.
- Agar bu qissani aytish bo'lsa boz,
Bu parda ostida qolmas edi roz.
- 3320 Iskandar bahori sovriildi yelga.
Kayoniy daraxtdin yiqildi yerga.
- Relidin yechdilar zarrin kamarni,
Zarrin bir tobutga soldilar uni.
- Tobutning ichiga to'ldir ib kofur,
Harir pardasiga qadadilar dur.
- Surdilar necha mushku movardu ud,
Judiga yetdi mavji To'foni jud⁹⁴.
- Atru ufor kafansoy erdi anga,
Zarrin tobut endi joy erdi anga.
- 3325 Tan o'lik, yuz sumushdek etsa sukut,
Kafan atru kumush tobutdin ne sud?

⁹⁴ Movard – gulob. Judi – Mesopotamiyadagi tog'.

Tobutda yotganda. demish Shahriyor,
Bir qo'limni andin eting oshkor.

Kaftimga bir hovuch tuproq bering. bas,
Munodiy har joyda chiqarsin ovoz.

Ki Iskandar, yetti iqlim Shohi ul.
Jahonni tark etib ketganda butkul.

Jahon mulkidin ganji ko'proq edi,
Lek kaftida bir hovuch tuproq edi.

3330 Siz ham bir kun tushar bo'lsangiz yo'lga,
Kaftingizda bo'lmas tuproqdin o'zga.

Zur shahridin Misr mulkiga endi
Eltidilar, ul diyor vafodor endi.

Iskandariyada tutdilar vatan.
Taxtaga oldilar Shohni taxtidan.

Jahoni dag'ini chekmagan jon qani?
Kim yetmish poyoniga bu nonmani?

Ko'shku ayvon edi avval taxtgoh.
Endi yer ostiga ko'chdi taxti Shoh.

3335 Dunyo odamiyga do'st bo'lmish qachon?
Undan mehribonlik kutma hech qachon.

Podshoni tuproqqa topshirib shu dam,
Daxma eshigini yopdilar mahkam.

Shundoq yo'l tutadi hamisha dunyo,
Avval siylab, keyin boqmagay qiyo.

O'ldi shu jahondin minglarcha inson,
Ammo dunyoyi dun gush nadir hamon.

Bu qismatdin kimsa bo'yin tovlamas.
Yana sarrishtani topib ham bo'lmas.

3340 Bu sirni izlashning foydasi yo'qdir,
Xomushlikdin o'zga chora yo'qdir.

Jahonga ko'z solib, jahonni ko'rgil,
Jahondin kelguvchi ziyonni ko'rgil.

Jahonki insonni etgay xor yana,
Qanchalar zulm etsa, sitamkor yana.

Ko'rarsanki, bu chodiri surmagun
Mil tortsa har safar seldek oqar xun.

Oy ila oftobi uning milidir,
Tosh otib, sen o'sha qandilni sindir.

3345 Milini zar dema, zarrinvash erur,
Zar emas ul. qip-qizil otash erur.

Falak bo'lmagay hech bizga qayg'udosh.
Qasdimizga yurar oy bilan Quyosh.

Ihonma hech, ul sohiri jilvagar
Yuzingga kulib, orqadan tig' urar.

Malhamdin lof urar magar so'z aro,
Ikki qo'llab solar tanningga yaro.

Qo'y, ortiq chekmagil jahon dardini,
Bu qalqoning qilichdin asrar seni.

- 3350 Jahon qolsa hamki to'fonlar ichra,
G'arq bo'lgum deb halq qo'rqmagay sira.
- Pillakashlik deb bil dunyoni yakkash,
Yarmisi suv esa, yarmisi otash.
- Bir yoqdin, bo'yningdin olur halqani.
Boshqa yoqdin yana solur halqani.
- Yurarmiz jahonni bilmoq qasdida,
Ustida tutundir, gardi ostida.
- Bu dudu g'ubordin ko'rinar ayon
Jangu jadal qilur yer bilan osmon.
- 3355 Murosa etsaydi yer ila samo,
Bizni aylamasdi munchalar ado.
- Nizomiy, so'zingga tugun sol bu dam,
Qo'rqmagil, qo'rqitma o'zgalarni ham.
- Sultonning bazmiga borarkan mehmon,
Yo'lning yarmisida bo'lmas pushaymon.
- Sulton da'vat etsa, javob ayla xush.
Borib, achchiq bodasini ayla no'sh.
- Iskandarkim, mayi jom erdi unga,
Simirdi ul jomdin, ketdi uyquga.
- 3360 May ichganlar dilobod etsin o'zni,
Sulton yodi ila shod etsin o'zni...

Iskandar maktubining onasiga yetgani
Muq'anniyoma

Muq'anniy, tarat yana ovozi chang,
Xalos ayla, holim yana bo'ldi tang.

Yo'lim kengish etsang, men tashlab odim,
Bu toshloqdin eltarmen shu bisotim.

Qish ta'rifi

Qish fasli kelganda havolar sovir,
Bulutdan maydalab yog'adi yomg'ir.

Dunyoni qoplagan chang ila g'ubor
Borki, yuvib, barham etar ro'zgor.

3365 Dala-dashtga tushib samo shabnami,
Otash saratonning kesilar dami.

Tashna giyohlar ham taqar injular,
Qahraton ularni muz bilan chulg'ar.

Saxovatli bog' ham bugun benavo,
Boridin ayrilib, mullis bir gado.

Rayhon suvin sotganlar endi tinmay,
Sopol idishlarga to'ldiradi may.

Dehqonlar uyida qaynaydi xumlar,
Qishloq ahli issiq chakmonin kiyar.

3370 Ohular kindiklarda mushk keltirur,
Nuqhu navolardin ulush keltirur.

Shohlar o'ttirishar bazm ichra bari,
Ichib obi hayvoni Iskandariy.

Shu dedim, degaymen uni ham keyin,
Shu charxi davrondin kelur ne o'yin?

Doston

Rum ahliga xabar yetdi nogahon,
Tark etdi dunyoni deb Shohi jahon.

Yurtning ulug'lari to'planib shunda,
Dedilar: yurtboshi yo'qdir shu kunda.

3375 Agarki ta'zimda borilsa hanuz,
Borilsin ul dargohi Iskandarus...

Running ziynatlari tortdi qaro rang,
Go'yo bosqin etdi Runga ahli zang.

Hamon ul nomaki, keltirib uni,
Berdilar onaga buzmay muhrini.

Ona o'qib ko'rib ul g'aminomani,
Qaro qildi ham jomu ham jomani.

Ul xatkim, qo'lida tumor erdi ul,
O'shal tumor kabi bukildi butkul.

3380 Kuni qaro tortsa hamki, shu mahal
Shohning vasiyatiga etdi amal.

Xushnudlik yetsin deb uning joniga,
Rioyat etdi ahdu paymoniga.

O'g'lidan so'ng uzoq umr ko'rmadi,
O'lguncha qon yutdi va qon yig'ladi.

Umrining karvon manzilga yetdi,
U ham shu dunyoni tashladi-ketdi...

**Iskandarus otasining motamida nola chekkani va
podsholikni tark etgani
Muq'anniyнома**

Muq'anniy, o'shal sozi g'amginnavoz
Otashida kuydim, taskin ber biroz.

- 3385 Bir yo'la ovozi navobaxsh ila
Men qaro tundan kunduzga boshla...

Doston

Iskandar vafot etgach, Iskandarus.
Shohlik shavqi ifa yangratmadi ko's⁹⁵.

Agarchi shohlar aro piruzbaxt
O'shal erdi yolg'iz sazavori taxt.

Besh kunlik dunyoga bermadi ko'ngil,
Podsholik maqomin istamadi ul.

Bulbuldek nolalar chekardi baland,
Go'yo yiqilinishdi sarv butog'idan.

- 3390 Lashkar boshliqlari kelib, bir yo'la
Ahd boylasak derdi valiahd ila.

Xazina eshigin lang ochib ular,
Iskandar o'rini bossin, derdilar.

Shahzodada shohlik shavqi yo'q edi,
Xudodin o'zga panohi yo'q edi.

Lashkarboshilardin so'radi uzr,
Boshqa bir kishini saylang, dedi ul.

⁹⁵ Ko's – katta nog'ora, bong.

- Menga may haromdir, haromdir bu dam
Otamning o'rnida majlis qurish ham.
- 3395 Menga begonadir hisobi jahon,
Kalavaning uchi ko'rinmas ayon...
- Gumon etgannidim, Shohi jahonim
Navqiron yoshida berar deb jonin.
- Taxtu ayvonini tark aylab hamon,
Qorong'u qabrda tutgay deb makon.
- Dunyo ahlin xizmatin tark ayladim,
Xudoparastlikka kamar boyladim.
- 3400 Bu omonat ko'prikki chun beqaror.
Kishi nechuk turgay unda ustuvor?
- Otamdan emasmen ortiq, ziyoda,
Otamki yiqildi, kimman dunyoda?
- Istamasmen bo'lsam andoq jahongir,
Otamdek yo'l tutib, aylasam tadbir.
- Ne ko'rdi dunyoda dilkashlik ila,
Ki men ko'rsam uni dilg'ashlik ila?
- Ne ko'rdim, chun hayratga soldi meni,
Dunyo ul taxt uza urdi taxtani.
- 3405 Hama toju taxtdin yuzni burdim men,
Kayoniy taxtiga taxta urdim men.
- Bir burchakda o'ltirgum aftodadek,
Nafas olib bir joni ozodadek.

Dunyo havaslar-la avragay chindan,
Kissalar yirtilmish oltin, kumushdan.

Limmo-lim qadahga may quysang tag'in,
Ustingga to'kilur u to'ldirganing.

Bir joydan haydalib, quvilmay kishi,
O'zi istab, andin ketgani yaxshi.

3410 Menda na ishq-i toj, na savdoyi taxt,
Chunki ajal turar qarsimda har vaqt.

Bu g'or ichra o'rgimchak kabi zinhor
Chivin va chumoli etmagum shikor.

Biror duyri xoro topib dahr aro,
Yasharmen go'shayi xilvatda tanho.

To'kib joni pokim gavharidin yosh,
Tuproqni yuvarmen egib unga bosh.

Dunyo ishlaridin qo'l chekib ortiq,
Ko'rarmen oxirat kunga tadorik.

3415 Bir qush bo'lib tog'da men toat etgum,
Giyoh urug'iga qanoat etgum.

Yo'limda kam bo'lmas ranju mashaqqat,
Oson yesam, qiyin o'lgaymen albat.

O'shal ketish payti yetishgan zamon
Farishtaga eshik ocharmen ravon.

Meni otam kabi mozorga elting,
Bir hovuch tuproqmen, tuproqqa to'king.

Agarda o'limni yod aylasang bot,
Bo'lur yuragingda sabr ila sabot.

3420 O'lim achchig'ini yod etmasang gar,
Eshik ochmoq senga mashaqqat bo'lar...

Xilvat ichra sabru tahammul ila
O'ltirdi, jahondin kechdi bir yo'la.

Sabru toqat ila etdi toatin,
Magar o'lmishdi ul o'lishdin oldin.

Sen ham, ey navqiron, omoda bo'l,
Boholaring ketdi, tadoriging ko'r.

Bu olam sahnida charxi kajraftor
O'yinlar ko'rsatur, izohi dushvor.

3425 Quduqqa tashladi necha Yusufni,
Qo'ymadi, sindirdi necha bo'yinni...

Arastu umrining yakun topgani

Muq'anniyoma

Muq'anniy, ko'ngilni to'ldirdi fig'on,
Mayin ohang ila nola chek hamon.

Mayin nola cheksang, yetib qarorim,
Men ham tark etardim nolayi zorim...

Doston

Iskandar zindon kundadin yechdi band,
So'ng qal'ayi gardunga otdi kamand.

Faylasuflarki xayli dargoh anga,
Bo'ldilar bu safarda hamroh anga.

- 3430 Arastu go'yoki yo'qotdi oftob.
Chekdi yuzga qarob bulutdin niqob.
- Qaro kiyib, g'ami ichra o'ltirdi ul.
Vaqt yetdi, yo'l tadorigin ko'rdi ul.
- Sarvi sanobariga yetdi xazon,
Tani xasta, shirin jon erdi nolon.
- Shunda yunoniylar oldi girdini.
Ko'rdi yonida necha Shogirdini.
- Shogirdlar ham ko'rdi, u manzilshunos
Manzilga otlanur endi ro'y-rosi.
- 3435 Undan so'rdilarki, ayo xushmand,
Nechuk ahvoldadir ul charxi baland.
- Nechuk bir javhardin o'shal osmon,
Ki undan yiroqdir tasavvur, gumon?
- Olis yo'lga otlangan ul rahnamo
Dedi: buni bilguvchi yolg'iz Xudo.
- Falakka sarf etib umrim borini.
O'ylardimki, bilarmen asrorini.
- Endi bilsam, ojjizu bechoramen.
Hech narsadin xabarsiz, ovoramen.
- 3440 Jahon faylasufi deydilar meni,
Nedir yetti osmon, bilmasmen uni.
- "Jahonmad'hal" bitib, insho ayladim,
Har ne bilganlarimni jo ayladim⁹⁶.

⁹⁶ "Jahonmahdal" – Arastu asari.

Yulduzlar sirrini bayon etdim-da,
Osmon ahvolini so'yladim unda.

Endi aytar bo'lsam, gapning dangali,
Ul eski rasadnomalar puch bari.

Xudoga qasamki, bilmasmen sira,
Nozu ne'matlimi, xolimi sufra?..

3445 Shu nuqtaga yetgach, toli Arastu,
So'z so'ylabon, so'zdin qoldi Arastu.

Yog' uzildi o'shal ravshan charog'din,
Buyurdi: bir olma keltiring bog'din...

Kaftiga qo'ndirib, hidladi bir dam,
Olma hidi erdi joniga malham.

So'ng esa nafasi, dami kesildi,
Joni qalqib, xuddi og'ziga keldi.

Keldi, dedikim: "Arrahil, ey guruh,
Tog' ortidin sochdi tongimiz yog'du.

3450 Ul Yazdoni pokdin keldi joni pok,
Topshirdim, olgay uni Yazdoni pok..."

Shuni aytib, sovuq oh chekdi takror,
Uni ham shu gardun ayladi g'ubor.

Tark etdi bir yo'la g'arniu g'alvani,
Qoldirdi yoru do'stlarga olmani...

Hirmis umrining yakun topgani
Muq'anniyнома

Muq'anniy, sipqordik mayi jonnavoz,
Bir yangi nolayi navo ayla soz.

Bulbuldek aytsin navo bizni mast.
U noladin bu nola bo'lsin abas...

Doston

3455 Hirmis azim daryoga yo'l oldi bot.
Kemasi g'arq bo'ldi, yo'q erdi najot.

Cho'kdiarkan, dedi: "Ne ajab kimsa ul,
Gar kemada yuki bo'lmasa butkul.

Ne hojat yuk yig'ish zil etib, og'ir,
Azim daryoda ul g'arq bo'lur oxir?

Bu jahon azaldin vahshat xonasi,
Ko'kargan har gulning uchar nolasi.

Baland tog'din azim daryoga qadar
Damo-dam qor ila yomg'irga to'lar.

3460 Odamni ko'rarkan jayronu qulon
To'xtamas, tirqirab qochar har tomon."

Men ham bir ohuman, tushibmen to'rga,
O'z oyog'im ila borurmen go'rga.

Bu yo'lda bir kimsa panoh bo'lolmas,
Panoh yolg'iz Yazdon erur menga, bas.

So'nggi yo'lga tushganda siz ham, ayo,
Etarsiz ul Yazdoni pokni panoh..."

Shunday deb u shiri.. uyquga ketdi,
Soʻzni sanjob etay, dunyodan oʻtdi.

Aflotun umrining yakun topgani
Muqʼanniyoma

3465 Muqʼanniy, bir ohang taratgil ajab,
Bu ilk rijo emas bizdan sen taraf.

Subhidam yangrasa sozingdin bayot,
Jahon ohanglarin aylamasmiz yod...

Doston

Falotun soati yetarkan, dedi:
“Biz ham bosh qoʻyarmiz tuproqqa endi.

Xaloyiq nomimni tutarlar baland,
Ki Rumda ustozlar ustozidirman.

Oʻlim pardasiga yoʻl topgan zamon,
Boshqa pardalardin yuz burdim hamon.

3470 Men oʻsha bolaman, bosganda uyqu,
Beshigiga qarab emaklaydi u.

Butun vujudida uyqu tuygʻusi.
Bilmas vale nechun kelmish uyquasi.

Bu toʻrt unsur, bu toʻrt muxolif aro,
Ular – suv va otash, tuproq va havo.

Toʻgʻrilik toparmi bu joyda bashar,
Ki unda egrilik esa har mahal?

Bino poydevori qiyshiq boʻlsa ul.
Uning toʻrt devori omonat boʻlur.

3475 Yoshim oshdi bir yuz o'n uch yoshdanam,
Ahvolim o'n yoshli bolaga monand.

Hamon orzularim o'sha, boyagi,
O'zim keksaydimu orzular yangi...

O'shal orzusidin vaqt o'tdi andak,
Uning ham xokini sovurdi falak.

Volis umrining yakun topgani
Muq'anniyoma

Muq'anniy, kel, yodimni yod ayla boz,
Faryodimga tarona tuz jo'rovoz.

Ko'nglimni shod etsang o'shal navodin,
Sakrab o'tar edim yetti daryodin...

Doston

3480 Uyquga ketarkan Volis, xullasi,
To'fon g'arq ayladi umr kemasin.

Do'stu yorlam jam bo'lishib qoshida,
Falakdek turdilar uning boshida.

Xastalik shiddatin chunon ayladi,
Tanini zoru notavon ayladi.

Toleim bormi deb izladi xabar,
Xabar keldi: sustdir, zaiifdir tamal.

Yulduzdanam kelmadi bir omadi.
Sitamgar erdi ul. qiyo boqmadi.

3485 Yoru do'stlariga bir-bir tikib ko'z,
Umrini sarhisob aylab, aytdi so'z.

Dedi: "Bo'lmang sira emin, xotirjam.
Qora qo'ng'iroqli yetti hindudan..."

Yulduzlar baxt nishonin bersalar-da,
Goho badbaxtlikdin berurlar mujda.

Ular nahs davrini boshlagan oni.
Zamon bo'lgay sitamkorlar zamoni.

Zulm davom etar, keti ko'rinmas.
Maydonga chiqmagay adolatli kas.

3490 Qachon baxt yulduzi qironga kelur,
Yaxshiga yaxshilik zamoni bo'lur.

O'shal yulduz izga qaytmasdin avval
Falak nomamizni bitirdi tugal..."

Shularni aytib ul Haqqa yukindi,
Lablarini qimtib, ko'zini yumdi...

Balinos umrining yakun topgani
Muq'anniynoma

Muq'anniy, ul eski pardada bu dam
Sozingdin nola tuz menga damba-dam.

Qulog'imga yetsa sozing nolasi,
Ko'zlarimdin oqar ashkim jolasi...

Doston

3495 Balinos ham o'shal so'nggi nafasda
Ahli oriflarga so'z qotdi asta.

Dediki: "Ko'chmoqning fursati yetdi,
Boshqa bir manzilga ko'charmehen endi.

Bu balchiq xonakim menga saroydir,
Men uchun avvaldin begona joydir.

Bu yetti haykalkim, ko'kdir, kungura,
Bosh egmasman unga, mehrim yo'q sira.

Men falak avjida misoli sulton.
Uyga kelarmanu ketarmen shu on.

3500 Gahi gul ochaman somondin yashnoq,
Tovusdek uchaman butoqdin butoq.

Paridek ko'zlarga ko'rinmay ayon.
Men parvoz etarmen istagan tomon.

Na kelib-ketmoqqa etgum e'tibor.
Na menda zaminu zamon dardi bor.

Istasam, Sidrani bosib o'tarmen,
Istasam, tosh ichra makon tutarmen.

Dashtu daryolardin o'tarmen dadil,
Daryoda Ilyosu sahroda Xizr.

3505 Kelib, ayvonimga boqsangiz albat,
Hamina narsa boru men yo'qman faqat.

Etarmen hamisha yuksakka parvoz,
Mendan ne qolarsa, u mendan emas..."

Aytdiyu shu so'zniyu chuqur tin oldi.
Ketganlar ortidin ravona bo'ldi.

Jahon g'avg'osidin qutuldi butkul.
O'lim do'stlar yonida bayram erur...

Farfirus umrining yakun topgani
Muq'anniynoma

Muq'anniy, kel, yana jaranglat chalg'u.
Hayda mendan, bosdi yoprildi uyqu.

- 3510 Ko'nglimni ul tarannuming etsa xush,
Ko'rmas edim uyquda oshufta tush ...

Doston

Amri safar yetish gach, Farfirus,
Tevaga ko'ch-ko'ron ortib, chaldi ko's.

Dedi do'stlariga: "Bu bog'u chaman
Boqqanda bir quvonch baxsh etar chindan.

Bir kun nasibadir unga yo'q bo'lish.
Magar Do'zaxmidir yo bog'i bihisht.

Bilin bizga qo'rquv bag'ishlar, xolos.
Yo'l to'sardin emin emas yo'lshunos.

- 3515 Kamonchi hamisha qaddi egik, xam,
Tikuvchining to'ni yamoqdir har dam.

Yog'chining agarchi usti-boshi yog',
Uyida qatra yog' topilmas biroq.

Tuyakash yillarcha tashisa ham ganj,
Boshidin arimas sira dardu ranj..."

Pargori chizishdin qoldi shu nafas,
Xat chizildi uning umriga ham, bas.

Suqrot unrnining yakun topgani
Muq'anniyoma

Muq'anniy, kel, uyqudin uyg'ot shu tob,
Jaranglat menga rudu changu rubob.

- 3520 Sozingni et daryo kabi dilnavoz,
Yongan yuragimni sovutgil bir oz...

Doston

Suqrotga ketish fursati yetganda,
Ikki otda peshvoz chiqdi ajalga.

Eshitdiki, ulkim g'anim erdilar.
Yashirincha unga zahar berdilar.

Tani zaharlanib, bo'ldi dardmand,
Safarga shaylanib, bong urdi baland.

Dediki: "Muddati yetishgan zamon
Ajalga chora yo'q, ajal beomon.

- 3525 Dunyoda qismat yo'q bundan ayricha,
Shu sovuq bolishga bosh qo'yar barcha..."

Ko'rdilar chun ul qushki ulviyxirom
Uzar to'ru domin tark etar tamom,

Dedilar: "Ey Suqrot, ayo xushunand.
Joning ketar bo'lsa tark etib vatan,

Qolsa harakatdin shu jismi zoring,
Qaerda qazilsin sening mozoring?"

Tabassum ayladi ularga ustod,
Dedi: "Ketganlarni sira etmang yod.

3530 Menga farqi yo'qdir, o'rgami, qirga.
Qay bir joy uchrasa, ko'ming u yerga..."

Uyqu to'foniga g'arq bo'ldi shu on,
O'zin suvga otdi o'zgalarsimon.

Eshitgan donolar keyin angladi,
Ul ustodi dono nelar so'yladi...

Nizomiy umrining yakun topgani

Muq'anniynoma

Muq'anniy, tarat menga Romishi jon⁹⁷,
Navozish ayta ul navodin hamon.

Chunon bir navo tuz menga bu navbat,
Ki Xusrav bazmida chalmishdi Borbad...

Doston

3535 Bu doston haddiga yetib tamomiy,
Ketish orzusiga tushdi Nizomiy.

Boshidin necha bir davronlar o'tdi,
Umr kitobining so'ngiga yetdi.

Oltmish uch yoshidin o'tib olti oy,
Safar nog'orasini chaldi boboy.

Hakimlar holini so'ylamish edi,
Ular ketdi, men ham ketaman. dedi.

Do'stlarini yig'ib, ayon etdi dil,
Goh yo'ldin xabar berdi, gohi dalil.

⁹⁷ Romishi jon – Eron mumtoz kuylaridan biri.

3540 Umidim bor, dedi kulib u takror,
Gunohlarim kechirgay Parvardigor.

Biz uchun hech zahmat chekmang, dedi ul,
Sizga bu yer, bizga ul dorussurur⁹⁸.

Ketdi uyquga shu gapni aytiboq.
Magar aslida ham emasdi uyg'oq...

**Malik Izuddin Mas'ud ibni Arslon madhi
Muq'anniyoma**

Muq'anniy, yana bir navo chal endi,
G'anim ketib, sevinch fursati keldi.

Yo'lovchiga atab jarang ayla soz.
Uni shohning umridek etgil daroz...

Podshoh haqqiga duo

3545 Oldi xirad ahlini ul ro'zgor,
Qoldi shohimizga aql yodgor.

Hamisha yor bo'lsin shavkati, baxti,
Ziynat topsin andin toj ila taxti.

Malik Izuddinga shu charxi baland
Azmu qudrat ila baxsh etmish kamand.

Etti yulduz sirrini ochgan o'sha,
Sakkizinchi qironga sohib, xo'ja⁹⁹.

⁹⁸ Dorussurur – rohat uyi, jannat.

⁹⁹ Nizomiy Malik Izuddinni Quyosh tizimining yetti yulduzi sirrini ochgan va Odam Atodan buyon kechgan sakkizinchi ming yillikning shohi deb ta'riflamoqda.

- Kisrovu Kay bazmida o'ltirguchi.
Belida Faridun belbog'i, kuchi.
- 3550 Labidin no'sh dori berguchi yolg'iz.
Firuza samoni etguchi firuz.
- Necha shirin esa – bulog'i uning.
Qulog'ida halqa – qulog'i uning.
- Har gal aylar esa bazmi bōmdod,
Bazm aro o'ltirar misli Kaykubod.
- Asal xonasidir uning manzari,
Olimlar kelishar misoli ari.
- Bilimdon olimlar ko'rsatib hunar,
Bilimsizlarining ta'zirin berar.
- 3555 Bordir har go'shada bir gavharkash e,
Magarki suvdanam olar otash e.
- Vaziri shohparvar. maloiksirisht.
Uning kalitidin ochilur bihisht.
- Tadbirkorlikda u Nizomdin afzal,
Donishmandlik ila nomi mo'tabar.
- Shoh – Malikshoh kabi saxovatlidir,
Ikkinchi Nizomdir qoshida vazir.
- Har diyordin keltirmish farzonani,
Necha buyuk ustodi allomani.
- 3560 Gul kabi bodaga payvastdir ular,
Bulbul kabi mamnunu mastdir ular.

Hama yarini hushyoru Shoh yarim mast,
Hama shirinsoʻz, Shoh saxovatli, bas.

Yana bormi birov bazm aylar chunon,
Ham podshodiru ham jahonpahlavon?

Bazmki, gʻavgʻodin unda nishon yoʻq,
Unga shu nomamni etaman tortiq.

Shoh uning-la kezib, dunyoni koʻrgay,
Necha togʻu toshni, daryoni koʻrgay.

3565 Goh ot surib, azmi Tiroz aylagay.
Goh Habash sori turktoz aylagay.

Oʻz joyida oʻtirsada, har zamon
Jahon uning oʻngida boʻlgay ayon.

Nomam solib sevinchdin ovozasin,
Ochar Shohga yetti yurt darvozasin.

Ki andin Shoh majlisi xurram boʻlur,
Pargorida tasviri olam boʻlur.

Ey vorisi ul bazmi kayxusraviy,
Sening qudrating ila davlat qaviy!¹⁰⁰

3570 Nazar solgin, bu jomi getinamoy,
Koʻrgil unda, aks etar geti Xudoy.

Bu xayol keldi bir xilvatzodaga,
Shohdin mujda boʻlur u Shahzodaga.

Bu kalitdin eshik ochdim men chunon,
Dengizda gavharlar boʻldi namoyon.

¹⁰⁰ Qaviy – kuchli.

Tong hukmiga bergandan beri rivoj.
Bo'yla durru gavhar ko'rmadi bir toj.

Boshdanoq beshikdin so'z ochdim jo'shib,
Agar madh aylasam etma taajjub.

3575 Shodlik ayyomida tuz bazmi tarab,
Erga kamar boyla samodek ajab.

Ne bo'lurdi, o'shal gulshan bazmgoh
Eshigi bizga ham ochilsa nogoh?

Uning sharofati bilan ul mahal
Necha mushkulotim bo'lur edi hal.

Qo'lim, oyog'imda mador yo'q bu dam,
Borib, u jannatni maskan aylasam.

Yaxshidir jannatga jonni yo'Hamak.
Erda azoblarga qo'yimoq ne kerak?

3580 Ikki gavhar etdi dengizim ayon,
Ularning yuzidan yuzim charog'on¹⁰¹.

Biri topmish Mar'yam ismatidin nur,
Birida Isoning nuri tovlanur.

Biri oy yuzlidir, chehrasi gulshan.
Birining yuragi Quyoshdek ravshan.

Yubordim podshoga ikki hindu qul.
Biri Iqbol esa. bittasi Muqbil¹⁰²

¹⁰¹ Ikki gavhar - "Iqbolnoma" kitobi va shoirning o'g'li Muhammad.

¹⁰² Iqbol - "Iqbolnoma". Muqbil - Muhammad. Choir shohga "Iqbolnoma" ni o'g'li orqali yuborganiga ishorat.

Ikkisin jo`natdim Shohga. dil baxshi.
Yoqut xazinaga jo bo`lsa yaxshi.

3585 Onasi kelinni jo`natarkan. hay,
Qizning pardadori og`asi bo`lgay.

Shohning huzuriga borsin baxtiyor
Andoq pardaliyu mundaq pardador.

Huzuringga jismimdin jon yubordim,
Jigarporamni ham hamon yubordim.

Sen uni ortiga qaytargan payting
Umidimdin baland bo`lsin himmating.

So`zimni shu yerda tugatdim, illo,
Har neki istarsen, uni et ado...

“Iqbolnoma” xotimasi

3590 Gavhar tog` bag`ridin chiqqandan heri,
Dunyoning gavharsiz qolmadi yeri.

Bel boyladi gavharni deb do`stu yor,
Gavhariy ataldi gavhar xaridor.

Men toshlar bag`ridan chiqarib gavhar,
Qo`lda tutar bo`lsam tarozu agar,

O`ylamaki. sotib gavharimni bu
Davlat qozonmoqni ayladim orzu...

Sohibi sarvatdin tamah etmasman.
Zahmatim haqqini bersin, demasman.

3595 Kamu ko`p deyishdin yiroqmen, zero,
Oy ila Mushtariy emas aqrabo.

Mushtariy izlarmen, andoq bittisin.
Ki gavharfurushni badnom etmasin.

Dev singari tog'larni aylab makon,
Na'ra tortib vahshiy hayvonlarsimon.

Sellarni xazina uzra burganing,
Gavharni dengizga uloqtirganing.

Yuz bora afzaldir, etsin deb ermak,
She'ru dostoningni nodonga bermak...

3600 So'zning tinglovchisi bo'lsin avvalo,
Xaridorsiz gavharga pastdir baho.

Mening xaridorim bor, gavharshunos,
Gavharshunoslik bobida beqiyos.

Va lekin necha bir niyati qaro
Izimga tushdilar o'shal tog' aro

Boshladilar fitna, janjal, taloshni.
Necha manjaniqdan otdilar toshni.

Etdilar talab gavhari Shabchiroq.
Yo'q, desang, bo'lursen bu bog'din yiroq!..

3605 Ranjdim ularning bu kirdoridin.
Ko'ngilni g'ash etguvchi bozoridin.

Dedimki dur uchun etilarini jang?
Navo xushdir so'zga mos tushsa ohang.

Durdan kech, dengizning savdosidir ul
Baho qilsang, dengiz bahosidir ul.

Dengiz ila tijorat etsa kishi,
Dengizcha oltini bo'lsin, kumushi.

Dengiz ila savdo-tijorat etib,
Dengizni dengizga olgaylar sotib.

3610 Har ovoza dunyoda uchgay baland,
Andozasi bois ul dunyopisand.

Qing'ir-qiyshiq ersa gar andozasi,
Balandlarga uchgaymu ovozası?

Bu nuqtaki, guldin anga rang erur.
Javobdirkim, ostida farhang erur.

Men taniyman bu dunyoda, ey hakim.
Kamar o'g'risi kim, toj berguvchi kim?

Munchakim so'yladim, aytdim beg'araz.
Bular yo'q sillikdan shikoyat emas.

3615 Jahon mashaqqatin yelkamga ortar,
Otim holdin toymish, horib bir qadar.

Suframda topilar bir burda nonim.
Tanim sihatidin bordir fig'onim.

Insonning sog'ligi bo'lmasa durust,
Tanidek, ilkida qalami ham sust.

Qarg'a degan magar sog'lom bo'lsa ul,
Egani Bustiyning anjiri bo'lur¹⁰³.

¹⁰³ Bustiy – Xurosonda shirin anjiri bilan mashhur shahar.

- Balli, yoshim bir joyga yetdi, ayon,
Ammo so'zimda fayzu ravnaq hamon.
- 3620 Hamon yashnab turar sarvi ozodim,
Hamon ravon yurar yo'llarda otim.
- Hanuz ellik baytim bahosiga mos,
Taroziqa yuz tashlaydi haqshunos.
- Zamona baxtinga hamon hamnafas,
Kaftimga dur berar, taxtinga atlas.
- Vale andisham bor, ajab sarbaland,
Otsam arslonning bo'yniga kamand.
- Yiqitsam-da, bosib, ustidan kechsam,
Tulkilar yesa, men qonini ichsam...
- 3625 Mushuk gar qozondin et o'g'irlasa,
Foydasi ne, keyin kampir yig'lasa?
- Jahon solib meni yanglish o'yinga,
Falak necha toshlar uyib yo'limga.
- Shu yanglig' yetishdi oltmishga yoshim,
Lekin hamon o'sha kuchim, bardoshim.
- Misoli o'n yoshli bolaman hamon,
Hamon yo'ldan urar la'nati shayton.
- O'tganlar o'tdilar dashtaro yeldek,
Qolganlar ham qolmas, o'tarlar birdek.
- 3630 Oy ila yillaring, qisqami, uzun,
Quduqqa solingan chelak deb tushun.

Chelak quduqdan suv chiqarmasa gar.
Arqoning uzunmi, qisqa, ne samar?

Ketdim shu qissani qoldirib, illo,
Sen uni ermakka o'qima aslo!

Tinglagan o'z g'amiu dardiga bo'lsin,
U ham shu dunyoni tark etar bir kun.

Demasin, faloniy tark etdi jahon,
O'zi, do'stlarini o'ylasin hamon.

3635 Bir gal men ham herib xayolga sabot,
O'tganlar yodini etar edim yod.

Ularni yod etib o'ltirgan dami,
Ko'zlarimni yoshga to'ldirdi g'amii.

O'sha g'oyiblardin bittasi magar,
Menga nasihat etdi uyqu mahal.

Ki bizga o'zing ham bo'lursan hamroh,
Bizni deb g'ami chekish senga noravo.

Ketarsan bir kuni shu karvon ila,
Ungacha ishingni saranjom ayla...

3640 Shundan azmi safar rejasin tuzdim,
Behuda ishlardan ko'ngilni uzdim.

Kishi oqil esa, ul mardi hushyor,
Jahon g'avg'osiga etmas e'tibor.

May xumiga tushsam, ne g'amidir u kun
May ila to'nimni etgum lolagun.

Suframda bo'lmasa kiyikdin kabob,
Qorin g'amini yeb chekmasinan azob.

Gar halvo bo'lmasa, yumarman ko'zni.
Halvo hayolidin xush etgum o'zni.

3645 Magar yog'donimda tugab qolsa yog',
Mayliga jon beray so'ngandek charog'.

Bo'lmasa ilkimda nog'ora nonim,
Nog'oradek zarbdin uzilmas jonim.

Oyu yillar meni sindirsa nogoh,
Mo'niyo bo'lur menga iqboli Shoh.

Xudoyo, bu gavhar, durri marjonni,
Gullagan, yashnagan bog'u bo'stonni.

Asra, bekaslikda bo'lib yor anga,
Hamisha panoh bo'l, madadkor anga.

3650 Bu dariy dostoni tugadi andoq,
Tolei balandu yulduzi porloq.

Shohning nomi kabi Mas'ud bo'lsin ul,
Shoh quvonsin undan, mahmud bo'lsin ul!...

Necha noyob durru durdona tizdim,
Baxtu farah ila marjona tizdim.

Iqboli yorlarni aytur bu ash'or,
Ajabmas, unga ham iqbol bo'lsa yor.

Shahriyor qo'lidan qo'ymasin ani,
Xirad, ilmu donish bo'lsin hamdami!

3655 U bois shu doston bo'lib sarbaland,
Shu dostondin u ham bo'lsin bahramand.

Nizomiyni baland ovoza etsin,
Nomini poku beandoza etsin.

Farxunda bo'lsin dag'i nomi aning,
Va boshdin to oxir anjomi aning.

Boshi omon bo'lsin, baxti bebadal,
Yomon ko'zdin yiroq bo'lsin har mahal.

Jahon mute anga, zamon xushkom,
Falak bandayu ro'zgori g'ulom...

MUNDARIJA

So'zboshi.....	3
Debocha	11
Munojot	13
Payg'ambari akram, sallallohu alayhi vassalam vasfida	16
Dostonning yozilish sababi va yoru do'stlar yodi	18
Har ishda meyorga rioya qilish zarurati	31
Mamduh maqтови	34
Er o'pib, aytur	39
Doston ibtidosi	42
Nega Iskandarni Zulqarnayn deyishgan?	50
Iskandar va dono cho'pon hikoyati	56
Cho'pon hikoyati	59
Arshimedis ila chiniiy kanizak hikoyati	63
Moriyayi qibtiiya rivoyati	70
Xurosoniy va uning xalifaga firib bergani	76
Rivoyatga qaytish	80
Faqir, benavo nonvoy hikoyati	83
Etmish hakim Hirmis so'zini inkor etib, halok bo'lishgani	94
Aflotun Arastuga tanbeh qilib, cholg'u - soz yaratgani	98
Uzuk va cho'pon hikoyati	106
Suqrot va Iskandar ahvoli hikoyati	112
Iskandarning hind donishmandi ila suhbat qurgani	125
Iskandar yetti hakim ila xilvatga chekingani	138
Ilk yaratilish xususida Arastu	141
Ilk yaratilish xususida Volis	143
Ilk yaratilish xususida Balinos	144
Ilk yaratilish xususida Suqrot	145
Ilk yaratilish xususida Farfurius	146
Ilk yaratilish xususida Hirmis	147
Ilk yaratilish xususida Aflotun	148
Ilk yaratilish xususida Iskandar	150
Ilk yaratilish xususida Nizomiy	151
Iskandarning Payg'ambarlik maqomiga yetgani	154

Arastu xiradnomasi	163
Aflotun xiradnomasi	173
Suqrot xiradnomasi	180
Iskandar jahonni kezgani	188
Iskandar janubga ot surgani	216
Iskandarning ikkinchi bor Hindistonga borgani	229
Iskandar shimol haddiga yetib Saddi Ya'juj qurgani	255
Iskandar shimoldan Runga qaytgani	270
Iskandar vasiyatnomasi	276
Iskandar onasiga maktub yuborgani	285
Iskandar maktubining onasiga yetgani	301
Iskandarus otasining motamida nola chekkani va podsholikni tark etgani	303
Arastu umrining yakun topgani	306
Hirmis umrining yakun topgani	309
Aflotun umrining yakun topgani	310
Volis umrining yakun topgani	311
Balinos umrining yakun topgani	312
Farfurius umrining yakun topgani	314
Suqrot umrining yakun topgani	315
Nizomiy umrining yakun topgani	316
Malik Izuddin Mas'ud ibni Arslon madhi	317
“Iqbolnoma” xotimasi	321
Mundarija	328

Adabiy – badiiy hashr

Shayx Nizomiy Ganjaviy

IQBOLNOMA

Asliyatdan O'zbekiston xalq shoiri
Jamol Kamol tarjimasini

Muharrir
Sahifalovchi

Y.Inog'omov
A.Abdusalomov

Nash.lits. AINo 296. 22.05.2017.

Bosishga ruxsat etildi 15.11.2017 y. Bichimi 60x84.1/16.

«Times New Roman» harfida terildi. Shartli b.t. 21.

Nashr t. 10.3. Adadi 300.

Original-maket «Extremum-Press» MCHJ nashriyatida tayyorlandi va
bosmaxonasida chop etildi. 100053, Toshkent, Bog'ishamol 3.

Tel:234-44-05

E-mail: Extremum-Press @mail.ru

9 789943 486089

ISBN 978-9943-4860-8-9

